

SOSYAL BEŞERİ VE EĞİTİM BİLİMLERİNE YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Asuman Seda SARACALOĞLU

Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ

Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN

Prof. Dr. Gülşen DEMİR

Doç. Dr. Ali Serdar YÜCEL

SOSYAL BEŞERİ VE EĞİTİM BİLİMLERİNE YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Asuman Seda SARACALOĞLU

Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ

Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN

Prof. Dr. Gülsen DEMİR

Doç. Dr. Ali Serdar YÜCEL

SOSYAL BEŞERİ VE EĞİTİM BİLİMLERİNE YENİLİKÇİ YAKLAŞIMLAR

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Asuman Seda SARACALOĞLU
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN
Prof. Dr. Gülsen DEMİR
Doç. Dr. Ali Serdar YÜCEL

Güven Plus Grup A.Ş. Yayınları: 09/2022
20 ARALIK 2022

Yayıncı Sertifika No: 52866
E-ISBN: 978-625-7367-44-8
Güven Plus Grup A.Ş. Yayınları

Bu bilimsel kitabının her türlü yayın hakkı GÜVEN PLUS GRUP DANIŞMANLIK A.Ş. YAYINLARI'na aittir. Yayınevinin yazılı izni olmadan, bilimsel/akademik kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayını, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. *Kitapta yer alan her bölüm ve makalenin sorumluluğu, görseller, grafikler, direkt alıntılar ve etik kurul ve kurum iznine yönelik sorumluluk ilgili yazarlara aittir. Bu yönde Oluşabilecek Herhangi Hukuki bir olumsuzlukta Yayınevi başta olmak üzere kitabın hazırlanmasına destek sağlayan kurumlar, kitabın düzenlenmesi ve tasarımından sorumlular kurum(lar) ve kitap editörleri, hakemler, düzenleme kurulu, bilim kurulu ve diğer kurullar ile yayınevi hiçbir konuda "maddi ve manevi" bir yükümlülük ve hukuki sorumluluğu kabul etmez ve etmesi istenemez; hukuki yükümlülük altına alınmaz. Her türlü hukuki yükümlülük ve sorumluluk "maddi ve manevi" yönden ilgili bölüm yazar(lar)ına aittir. Bu yöndeki haklarımızı maddi ve manevi yönden GÜVEN PULUS GRUP DANIŞMANLIK "YAYINCILIK" A.Ş. olarak ve kitap bilim/editörler kurulları adına saklı tutarız. Herhangi bir hukuki sorunda/durumda İSTANBUL mahkemeleri yetkilidir.* Güven Plus Grup Danışmanlık bünyesinde hazırlanan ve yayınlan bu eser ISO: 10002:2014-14001:2004-9001:2008-18001:2007 belgelerine sahiptir. Bu eser TPE "Türk Patent Enstitüsü" tarafından "Güven Plus Grup A.Ş.2016/73232" ve "2015/03940" nolu tescil numarası ile markalı bir eserdir. Bu bilimsel/akademik kitap ulusal ve uluslararası nitelikte olup, İstanbul Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü İstanbul Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nün Sayı: 37666426-207.01[207.02.02]-E.62175 Tarih: 21.01.2019 bilgileri ile resmi olarak belgelendirilmiştir. "2019 yılı akademik teşvik kriterleri kapsamında olup, 17/01/2020 tarihli ve 31011 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 16/1/2020 tarihli ve 2043 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı Uyarınca ilgili yayınlanan yönetmelik kapsamında değerlendirilmekte" olup, akademik teşvik kriterlerini karşılamaktadır. Çok bölümlü ve yazarlı olan bu bilimsel kitabı E-ISBN'li olup Kültür Bakanlığı Milli Kütüphaneler tarafından ve 18 Farklı Dünya Ülkesiyle Anlaşmalı olan Milli Kütüphanenin E Erişim sistemi tarafından da taranmaktadır. Bu kitap maddi bir değer ile alınıp satılmaz. Kitap yer alan bölüm, makalelerden alıntı yapmak ve ilgili bölüm ile makaleye atf yapmak koşulu ile kaynak gösterilmek üzere bilimsel ya da ilgili araştırmacılar tarafından kullanılabilir. Yayın evimiz ve kitap editörler kurulu kişisel verilerin korunması ve özel hayatın gizliliği kanunlarına uygun hareket eder. Bilimsel kitap bölüm yazarlarının da bu yönde hareket etmesini zorunlu kılar. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin olarak işbu akademik/bilimsel kitabına sahip olan bireylerin ilgili kanun, yönetmelik ve uygulamalara göre hareket etmesi bir zorunluluktur. Bunun aksi hareket edenler hakkında oluşan hukuki, maddi ve manevi sorun ile zorunlulukları peşinen kabul etmiş sayılır.

Metin ve Dil Editörleri

Doç. Dr. Gökşen ARAS (Türkçe – İngilizce)
Dr. Öğr. Üye. L. Santhosh KUMAR (İngilizce)

Kapak ve Grafik Tasarım

Öğr. Gör. Ozan KARABAŞ
Ozan DÜZ

Sayfa Düzeni

Burhan MADEN

Baskı-Cilt

GÜVEN PLUS GRUP DANIŞMANLIK A.Ş. YAYINLARI®
Kayaşehir Mah. Başakşehir Emlak Konutları, Evliya Çelebi Cad. 1/A D Blok K4 D29 Başakşehir İstanbul Tel:
+902128014061- 62 Fax:+902128014063 Mobile:+9053331447861

KİTAP İMTİYAZ SAHİBİ

GÜVEN PLUS GRUP DANIŞMANLIK A.Ş. YAYINLARI®
Kayaşehir Mah. Başakşehir Emlak Konutları, Evliya Çelebi Cad. 1/A D Blok K4 D29 Başakşehir İstanbul Tel:
+902128014061-62-63 - +905331447861 info@guvenplus.com.tr, www.guvenplus.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	4
GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: SEÇİLMİŞ AB ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	5
<i>Ecem BÖREKÇİ DİLSİZLER, Cevriye YÜKSEL YILDIRIM</i>	
İŞ YAPABİLME KOLAYLIĞI ENDEKSİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİSİ: SEÇİLİ ÜLKELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	25
<i>Muhammed SAĞLAM, Hasan Hüseyin YILDIRIM</i>	
SPOR SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA CİNSİYETÇİ YAKLAŞIMIN MODERNİTESİ.....	55
<i>Çetin TAN, Hüseyin HORUZ, A. Serdar YÜCEL</i>	
İNTİHAR OLGUSU VE KRİZE MÜDAHALE	80
<i>Kübra ARSLAN</i>	
ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÖĞRENCİLERİN ÖZYETERLİK İNANÇLARI VE BENLİK ALGILARIYLA İLGİLİ YAPILMIŞ ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ.....	101
<i>Orhan ÇAKIROĞLU</i>	
REFAH DEVLETLERİNE YENİ BİR ELEŞTİREL BAKIŞ: YAPILANDIRILMIŞ ÇEŞİTLİLİK	118
<i>Sibel ORHAN, Elif MALTAŞ</i>	
HAFİF DÜZEY ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLERE ETKİLİ FEN ÖĞRETİMİ İÇİN BİR İHTİYAÇ ANALİZİ ÇALIŞMASI	139
<i>Taner KÜÇÜK, Eylem BAYIR, Seraceddin Levent ZORLUOĞLU</i>	
MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN TEST EDİLMESİ.....	161
<i>Cevriye Yüksel YILDIRIM</i>	

ÖNSÖZ

Eğitim, sosyal ve beşeri bilimler birbirinden ayrılmayan disiplinlerdir. İnsan, toplum ve diğer evrensel değerleri içinde barındıran eğitim, sosyal ve beşeri bilimlere ait disiplinler hergün yeni bilimsel çalışmalarını alana kazandırmaktadır. Sosyal, beşeri ve eğitim bilimleri kapsamında değerli araştırmacıların akademik çalışmalarına ışık tutacak eserlerini siz kıymetli okurlarımızla buluşturmaktan mutluluk duyuyoruz. Kitabın genel anlamda multidisipliner bir bakış açısı ile ele alınması ve birçok bilim dalının bir arada okuyucusu ile buluşmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu kitabın hazırlanmasında ve ortaya çıkarılmasında emek veren bölüm yazarlarımıza, kitabın okuyucularla buluşmasında teknik anlamda desteğini esirgemeyen ekip arkadaşlarımıza, dil editörlerimize, kapak tasarımı ve mizampaj aşamasında her türlü katkı ve desteği sağlayan diğer ekip üyelerine sonsuz teşekkür ediyoruz.

EDİTÖRLER KURULU

GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: SEÇİLMİŞ AB ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Ecem BÖREKÇİ DİLSİZLER¹, Cevriye YÜKSEL YILDIRIM²

Öz: Küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte, gelir dağılımı adaletsizliği tüm dünya ülkelerini etkileyen önemli bir sosyoekonomik problem olarak ortaya çıkmaktadır. Gelir eşitsizliği, ülke gelişimini olumsuz etkileyerek, ekonomik istikrarsızlığa sebep olmakta, ülkede toplumsal adaletin ve barışın sağlanmasını engellemektedir. Gelir dağılımı adaletsizliği gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı önemli problemlerden biridir. Eğer ülkeler gelir dağılımında adaleti sağlayamaz ise makro ekonomik istikrarı ve ekonomik büyümeyi sağlamakta zorlanmaktadır. Ülkeler için ulusal ve uluslararası düzeyde gelir dağılımı sağlanamaz ise vatandaşlarının temel ihtiyaçlarının karşılanmasında güçlükler ortaya çıkar. Ülke içinde gelir dağılımının sağlanması etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Örneğin, ekonomik büyümeye bağlı olarak ortaya çıkan gelir artışları eşitsiz bir şekilde paylaşılır ise bireylerin gelir dağılımını bozulabilir. Enflasyon dönemlerinde maaşlı çalışanlar gibi sabit gelir kazancına sahip olan bireylerin gelirleri erimekte ve bu durum gelir dağılımını bozmaktadır. Dış ticaretle ilgili uygulanan politikalar ve bütçe uygulamalarının da gelir dağılımında olumsuz ve olumlu etkileri bulunmaktadır. Ayrıca gelir dağılımı üzerinde enflasyon, büyüme, dış ticaret ve bütçe gibi ekonomik değişkenlerle birlikte diğer ekonomik faktörlerde gelir dağılımını etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, 2004-2019 yılları arasında seçilmiş 12 AB ülkesi için, gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren en önemli

---

1 Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisat Doktora Öğrencisi, Manisa / Türkiye, e-mail: ecem-borekci@hotmail.com, ORCID NO: 0000-0003-16836147

2 Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Meslek Yüksekokulu, Balıkesir / Türkiye, e-mail: cyildirim@balikesir.edu.tr, ORCID NO: 0000-0001-5048-6502

ölçütlerden biri olan Gini katsayısı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu kapsamda çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek için panel veri analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına bakıldığında ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular ile literatürde sonuçlar karşılaştırılarak politika yürütücüler için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı Eşitsizliği, Gini Katsayısı, Ekonomik Büyüme, AB ülkeleri

GİRİŞ ve KURAMSAL ÇERÇEVE

Gelir dağılımı, bir ülkede yaşayan birey ve toplumu sosyo-ekonomik açıdan etkileyen önemli bir makroekonomik göstergedir. Bu dağılım, gelir eşitsizlikleri ile kişi ve kurumlar arasındaki ilişkiyi göstermesinin yanı sıra, söz konusu gelir eşitsizliğinin zaman içindeki değişimini ve ekonomik büyümeye olan etkilerini göstermektedir. Toplumsal barış ve düzenin imkanlı hale gelebilmesi ve her açıdan ileri düzeyde gelişmiş bir toplum olabilmenin temel şartı, gelir dağılımında adaletin sağlanmasıdır (Cural, 2009: 74).

Gelir eşitsizliği ulusal tasarrufları düşürerek, verimsizliği arttırmakta ve ekonomik istikrarsızlığa sebep olmaktadır. Zenginlerin gelirden daha fazla pay aldığı ülkelerde, zenginler harcamalarını lüks mal ve yurt dışına yönelik yapmaktadır. Bu durum da ülke tasarruf oranını düşürerek, üretken yatırımları azaltmaktadır (Todaro ve Smith, 2011: 220).

Gelir dağılımı, bir ülkedeki mal ve hizmetlere ait toplam gelirin ülkede yaşayanlar tarafından bölüşülmesi anlamına gelmektedir. Bu dağılım, ülkelerin sahip olduğu refah artışının bireyler ve toplumlar arasında nasıl bölüşüldüğünü göstermesi açısından oldukça önemlidir. Gelir dağılımının eşitsiz olması durumunda, gelir dağılımından daha az pay alan kesim, nüfus içinde ağırlıklı hale gelmekte, bu da toplumsal adaletsizliğe sebep olmaktadır. Çünkü bu durumda bireyler ve toplumsal sınıf arasında ekonomik ve sosyal yönden adaletsizlik meydana gelmektedir. Dolayısıyla bu durum, ülke gelişimini olumsuz yönde etkileyerek, toplumsal açıdan adalet ve barışı sarsmaktadır (Çalışkan, 2010: 91).

Gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmede kullanılan en bilinen araçlar; Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ve birtakım çalışmalarda Theil istatistiğidir (Taştan ve Akar, 2013: 22). Bir dönemde ekonomide meydana getirilen reel gelirin, yüzde olarak kişisel bölüşümünü gösteren eğriye Lorenz eğrisi denir. Bir karenin yatay ekseninde nüfus dilimleri, dikey ekseninde ise bireylerin gelir dilimleri birikimli ve yüzde olarak yer almaktadır. Bir toplumda gelir yüzde yüz eşit olarak dağıtılıyorsa, Lorenz eğrisi karenin köşelerini birleştiren bir doğru biçiminde olacaktır. Eşitsizlik oransal olarak arttıkça Lorenz eğrisi yatık hale gelir. Diğer bir ifadeyle bölüşüm doğrusundan uzaklaşır. Gini katsayısı hesaplamasında Lorenz eğrisi ile eş bölüşüm doğrusu arasındaki alan, eş bölüşüm doğrusunun altında yer alan üçgenin alanına oranlanarak elde edilir (Hyman, 1083).

Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır. Toplumda gelir dağılımı adil ve tam olarak eşit şekilde dağıtılıyorsa, yani yüzde yüz eşit bir dağılım mevcut ise Gini katsayısı sıfır olur. Gelir dağılımı eşitsizliği arttıkça Gini katsayısı 1 değerine yaklaşır, eşitsizlik azaldıkça ise katsayı 0'a yakın değerler alır.

İktisat literatürü açısından ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi sistematik olarak ele alarak, ilk geliştiren öncü Simon Kuznets'tir. Kuznets bu ilişkiyi Kuznets Eğrisi ya da Ters U Eğrisi olarak literatüre dahil etmiştir (Jha, 1996: 773). Kuznets'e göre az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı dengeli olarak dağılmakta, fakat ekonomik büyüme ve fert başına gelir düzeyi arttıkça, gelir dağılımında eşitsizlik oluşmaktadır. Ancak bu sürecin daha sonraki aşamalarında bu eşitsizlik azalma eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla bu durum, Ters U şeklinde ifade edilmektedir (Özdemir, 2011: 440).

Gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği yönünde birtakım görüşler de mevcuttur. Bu konuda önde gelen görüşlerden biri, gelir dağılımında meydana gelen eşitsizliğin, toplumda dezavantajlı olarak nitelendirilen kişilerin mesleki açıdan imkanlarını azalttığı yönündedir. Bu durum toplumsal hareketliliğinin azalmasına neden olarak, ekonomik büyüme potansiyelini daraltmaktadır (Campos, 2017).

İktisadi büyümenin, gelir eşitsizliğini devamlı olarak arttırdığı yönünde görüşlere sahip olan bazı araştırmacılar da vardır. Bu araştırmacıardan bazıları, piyasa ekonomilerinin büyümesinin ardındaki ana sebebin, gelir dağılımındaki bozulmalar olduğunu ifade etmektedir. Son yıllarda bu konuda önde gelen üç ana fikir söz konusudur. Bunlardan ilki, servet ve gelir sağlayan diğer unsurların tarih süresinde dengesiz şekilde dağıtıldığını ifade etmektedir. Ekonomik büyüme, varlıklı grupların tasarruf, yatırım ve gelir seviyelerini daha da yükselterek, toplumdaki gelir eşitsizliğinin boyutlarını büyütmektedir. İkinci görüş, işgücü ve beşerî sermayenin birleşimi ile ilgilidir. Bu görüşe göre, teknolojik yenilik, nitelikli ve eğitimli iş gücüne yarar sağlamakta, böylece nitelikli emeğin marjinal verimini daha da arttırmaktadır. Böylece nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki gelir farkları artmaktadır. Son görüş ise, borçlanma kapasitesi ile ilgilidir. Görüş, sadece varlık sahiplerinin teminat gösterme hakkının olduğunu ve böylelikle sadece bu kişilerin yatırım kredileri kullanabileceğini ifade etmektedir (İsagiller, 2007: 85).

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Dışbudak ve Süslü (2007) çalışmalarında Türkiye’de 1963-1998 yıllarını kapsayan süreçte, gini katsayısı ile büyüme, bütçe açığı, enflasyon ve dışa açıklık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu kapsamda analizlerinde ARDL sınır testinden yararlanmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, dışa açıklık ve büyümenin gini katsayısı ile doğru orantılı olduğu tespit edilmiştir. Bütçe açıklığı ile gini katsayısı arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.

Çukur ve Bekmez (2011) çalışmalarında, 1975-2001 yılları arasında gelir eşitsizliğinin, sağlık çıktıları üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bu kapsamda EKK ve panel veri analizi yöntemlerinden sabit etkili hesaplama ve birinci derece farklar hesaplaması yöntemlerinden yararlanmışlardır. Analiz sonuçları, mutlak gelir hipotezini destekler niteliktedir. Bununla birlikte beş yaş altı çocuk ölüm hızındaki azalma ile artan gelir düzeyindeki artış arasında doğrusal bir ilişki vardır. Sadece bebek ölümleri için yapılan Havuzlanmış En Küçük Karelerin sonuçları gelir eşitsizliğini destekler niteliktedir.

Özdemir ve diğerleri (2011) çalışmalarında, 1992-2007 dönemleri arasında geçiş ekonomilerinde yer alan 15 ülkeyi baz alarak, kişi başına gelir ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi Panel veri analizi ile incelemişlerdir. Söz konusu değişkenler arasında pozitif eğimli doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, geçiş ekonomilerinin ekonomik yapı bakımından Kuznets eğrisinin ilk aşamasında olduğunu göstermektedir.

Wahiba ve Weriemmi (2014), 1984-2011 yıllarını kapsayan süreçte Tunus'ta ekonomik büyüme ile gelir dağılımı eşitsizliği ilişkisini incelemek için Regresyon analizinden yararlanmışlardır. Analize göre, ekonomik büyüme gelir dağılımı eşitsizliğini pozitif yönde etkilerken, gelir dağılımı eşitsizliği ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir.

Topuz ve Dağdemir (2016) çalışmalarında, 1995-2011 yılları arasında Türkiye'nin de içinde olduğu seçili 94 ülke için, iktisadi büyümenin gelir dağılımı üzerindeki etkisini panel veri analizi ile incelemişlerdir. Ülkeleri üç gelir seviyesine ayırarak yapılan çalışma bulgularına göre, üst orta gelir seviyesindeki ülkelerde, ekonomik büyümenin gelir dağılımını bozduğu sonucuna varılmıştır.

Argun (2016) çalışmasında, gelişmekte olan seçili on ülke için, finansal gelişmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bu kapsamda 1989-2013 dönemi verilerinden yararlanmışlardır. Gini katsayısı ile mali sektörler için kullanılan krediler arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Peçe, Ceyhan ve Akpolat (2016), Türkiye'de 1977-2013 yılları arasında reel GSYİH üzerinde gelir dağılımının etkili olup olmadığını analiz etmişlerdir. Bu amaçla öncelikle değişkenler arasındaki eş bütünleşmenin varlığını ortaya koymak için Johansen eş bütünleşme testi uygulamışlardır. Daha sonra Toda-Yamamoto Granger Nedensellik testi yardımıyla gini katsayısından kişi başına reel GSYİH'ya doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu ortaya koymuşlardır. Son olarak da FMOLS, DOLS ve CCR modelleri ile eş bütünleşme regresyonları kurularak, değişkenler arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkartılmıştır.

Bükey ve Çetin (2017) çalışmalarında, 1980-2014 yıl aralığında, iktisadi büyüme, küreselleşme, enflasyon, vergi politikası, faiz faktörlerinin

gelir dağılımı üzerindeki etkisini En Küçük Kareler Yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, iktisadi büyüme ve vergi yükü değişkenleri ile anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Küreselleşme, enflasyon ve faiz değişkenlerinin ise gelir dağılımını bozduğu sonucuna varılmıştır.

Balcı İzgi ve Alyu (2018) çalışmasında, Avrupa Birliği ve OECD ülkeleri için, gini katsayısı ile toplam yoksulluk sınırı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz kapsamında, AB ülkelerinde toplam yoksulluk sınırının anlamlı olmadığı sonucuna varılırken, OECD ülkelerinde ise toplam yoksulluk sınırı anlamlı bulunmuştur.

Çeştepe ve Tatar (2018) çalışmalarında, 1999-2014 yılları arasında panel regresyon yönteminden yararlanarak, gelişmekte olan seçili ülke gruplarında yolsuzluk, kişi başına GSYH büyümesi, nüfus artışı, işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz yöntemine göre, işsizlik ve yolsuzlukta meydana gelen artışın, gelir eşitsizliğini arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Şahin (2018) çalışmasında, seçili gelişmiş 15 ülkede finansal gelişme, ticari açıklık ve ekonomik büyümenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini araştırmıştır. Analiz kapsamında 1995-2014 yıllarını kapsayan dönem için yeni nesil panel veri yönteminden yararlanılmıştır. Panel eşbütünlük testi sonucuna göre, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dumitrescu-Hurlin Granger nedensellik testi ne göre ise, mali gelişmeden tek yönlü olarak gelir eşitsizliğine doğru nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Gelir eşitsizliği ile ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi saptanamamıştır.

Evcim, Güneş ve Orhan (2019) çalışmalarında, Türkiye'nin Düzey-1 bölgelerinde, yoksulluk, gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu kapsamda analiz için Fisher testi ile nedensellik analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, yoksulluktan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Brisha ve arkadaşları (2020), çalışmalarında 2001-2015 yılları arasında BRICS ülkelerinde ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bunun için Panel Regresyon Analizi'nden yarar-

lanmışlardır. Sonuç olarak ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Erkişi ve Ceyhan (2020) çalışmalarında seçilmiş 14 Avrupa Birliği ülkesi için 1993-2016 yılları kapsayan süreçte, ekonomik büyüme ile gelir dağılımı adaleti arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu kapsamda Hausman Testi ile PMG Tahmincisi analiz edilmiştir. PMG Tahmincisi sonuçlarına göre, reel iktisadi büyüme ve gelir dağılımı adaleti arasında kısa dönemde herhangi bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Uzun dönem açısından değerlendirildiğinde ise, reel iktisadi büyümenin gelir dağılımı adaletini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Younsi ve Bechtini (2020), 1990-2015 yılları arasında BRICS ülkelerinde Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi'nden yararlanarak, gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz kapsamında, gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Göze Kaya (2020) çalışmasında, 2010-2018 yıllarını kapsayan süreçte, Dünya Bankasının orta gelir grubu listesinde yer alan seçili 13 ülke için, yoksulluk ile yoksulluğa etki eden faktörler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu kapsamda bağımlı değişken olarak yoksulluk açığı indeksi, bağımsız değişken olarak ise gini katsayısı, gayri safi yurt içi hasıla büyüme oranı, nüfus artış oranı, enflasyon oranı, gayri safi yurtiçi tasarrufların gayri safi yurt içi hasılaya oranı, işgücüne katılım oranı, kamu eğitim harcamasının gayri safi yurt içi hasılaya oranı, kişi başına kamu sağlık harcaması değişkenleri kullanılmıştır. Analiz kapsamında panel veri analizinden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda, gini, gayrisafi yurtiçi hasıla oranı, gayrisafi yurtiçi tasarruf oranı, kamu eğitim harcamaları, kamu sağlık harcamaları ile yoksulluk arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Enflasyon ve işsizlik oranlarının ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu saptanmıştır.

Sekmen ve Topuz (2020) çalışmalarında, seçili 22 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için finansal gelişme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek için Panel Granger nedensellik testinden yararlanılmışlardır. Analiz sonuçları değişkenler arasındaki ilişkinin yüksek oranda finan-

sal gelişmeler tarafından yönlendirildiğini göstermektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde finansal gelişmeden gelir eşitsizliğine doğru nedensellik ilişkisinin daha yaygın olduğu sonucuna varılmıştır. Son olarak değişkenler arasındaki ilişkinin ülke özelliklerine göre farklılaşabileceği tespit edilmiştir.

Şengür (2020) çalışmasında, geçiş ekonomisine sahip 10 ülke için, ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini araştırmıştır. 1995-2013 yıllarını kapsayan çalışmada statik panel veri yönteminden yararlanılmıştır. Analiz kapsamında Kuznets ters -U hipotezinin söz konusu ülkelerde geçerli olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar, Kuznets'in ters- U hipotezinin seçili geçiş ekonomisine sahip ülkeler için geçerliliğini destekler niteliktedir.

Karaş (2021) çalışmasında, 1990-2018 yılları arasında kalkınma ve gelir dağılımı ilişkisini incelemek için, Westerlund ECM, Westerlund D-H eşbütünlük ve Konya panel nedensellik analizlerinden yararlanılmışlardır. Analiz sonucunda gelir dağılımı ve kalkınma değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca bu değişkenler arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Asandaş ve Işık (2021) çalışmalarında, 2003-2016 yılları arasında gelişmekte olan 16 ülke için, ekonomik kalkınma ve gelir dağılımının yoksulluk üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için iki ayrı model kullanılarak, Dinamik Panel Veri tahmin yöntemlerinden Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu'ndan yararlanılmıştır. İlk model için, bağımlı değişken olarak yoksulluk, bağımsız değişken olarak ise insani kalkınma endeksi, gelir dağılımı ve işsizlik oranı seçilmiştir. İkinci model için ise yoksulluk değişkeni bağımlı; insani kalkınma endeksi, gelir dağılımı ve enflasyon oranı bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Analizden elde edilen bulgulara göre, her iki modelde yoksulluk değişkeninin değerinin pozitif ve anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda işsizlik, enflasyon oranı ve gelir dağılımındaki adaletsizlikte meydana gelen artışın yoksulluğu arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca insani gelişmişlik düzeyi ile yoksulluk arasında ters yönlü bir ilişki olduğu belirtilmiştir.

Şahin (2022) çalışmasında, 1983-2019 dönemlerini kapsayan yıl aralığında, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık için, enflasyon, doğrudan yabancı yatırım girişleri, kamu kesimi büyüklüğü, sermaye, nüfus, vergi geliri, ticari dışa açıklık ve gini katsayısının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Panel veri analizi ile araştırmışlardır. Bu bağlamda, doğrudan yabancı yatırım girişleri, sermaye ve Gini katsayısının gayri safi yurtiçi hasılayı pozitif yönde etkilediği, kamu nihai tüketim harcamaları ve nüfus değişkenlerinin ise gayri safi yurt içi hasılayı negatif etkilediği sonucuna varılmıştır. Enflasyon, vergi gelirleri ve ticari dışa açıklık ile ilgili olarak ise anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmada adımlarına ve bu adımlarda kullanılan analizlere ait açıklamalara yer verilmiştir.

Çalışmada kullanılacak veri türü panel veri türüdür. Panel veri türü hem yatay hem de zaman içermektedir (Gujarati, 2016:406). Bu nedenle bir grubun (yatay kesitte yer alan her bir gözlem değerinin) zaman içerisindeki değişimini ekonometrik testlerle incelemek isteyen araştırmacılar panel veri analizine sıklıkla ihtiyaç duymaktadır (Sarıkovanlık, 2019: 167). Zaman boyutunun panel veri setinde yer alması nedeniyle serinin, zaman içinde durağan olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Durağan seriler birim kök içermeyen serilerdir. Zaman serileri analizinde olduğu gibi panel veri analizlerinde de serilerin durağan olması istenilmektedir. Eğer durağan olmayan (birim kök içeren) seriler ile ekonometrik analizler yapılırsa sahte regresyon sorunu ortaya çıkmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010, Yıldırım ve Sakarya, 2018: 49). Buna bağlı olarak birim kök, elde edilen analiz sonuçlarının güvenilirliğini ve geçerliliğini zayıflatır. Bir diğer ifade ile elde edilen t, F ve R² değerleri sapmalı sonuçlar verir (Yıldırım ve Sakarya, 2017: 21). Bu sebeple panel veri seti ile çalışmak isteyen araştırmacıların veriye yönelik öncelikli yapacakları değerlendirme durağanlığın olup olmadığının tespit edilmesi olacaktır (Sarıkovanlık, 2019: 185). Panel veri analizlerinde birim kök analizlerine başlanmadan önce ise değişkenlerin yatay kesit bağımlılığına sahip olup olmadığına bakılması gerekmektedir. Eğer serilerde yatay kesit bağımlılığı varsa ikinci nesil panel birim

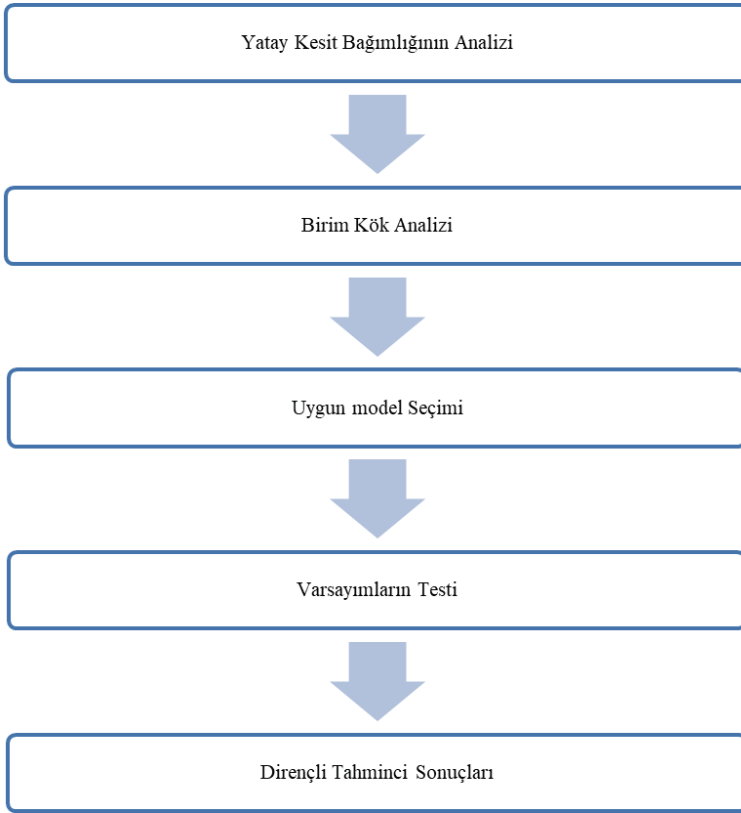
kök testleri ile durağanlık analizlerinin yapılması gerekmektedir. Eğer değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı yoksa birinci nesil birim kök testleri ile durağanlık analizlerinin yapılması gerekmektedir.

Panel veri modeli analizlerinde seriye belli bir şok geldiğinde panel veride yer alan tüm yatay kesit birimlerinin ilgili şoktan aynı derece etkilenip etkilenmediği araştırılmalıdır. Bu çalışma yatay kesit bağımlılığı araştırması olarak bilinmektedir (Güriş, 2015: 77). Yatay kesit bağımlılığının olmaması istenir. Eğer yatay kesit bağımlılığı varsa birim kök testlerinden ikinci nesil birim kök testleri uygulanmalıdır.

Yatay kesit bağımlılığı, yatay kesit sayısı (N) ve zaman boyutunun (T) büyüklüğüne göre farklı yöntemlerle test edilmektedir. Eğer "T > N" ise Breush ve Pagan (1980) tarafından önerilen LM testi kullanılırken, "T < N" olması durumunda, Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılığı testi kullanılmaktadır (Korkmaz ve Erer, 2022:131).

$$gini_{it} = c + \beta_1 gdp_{it} + \varepsilon_{it} \quad \mathbf{D (1)}$$

Çalışmada yukarıda yer alan denklemde gösterildiği üzere basit regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi için öncelikli olarak yukarıda bahsedildiği üzere değişkenlerin yatay kesit bağımlılığına bakılmalıdır. Serilerin birim kök içerip içermediği tespit edildikten sonra regresyon analizi için hangi regresyon modelinin uygun olduğuna bakılacaktır. Uygun regresyon modeli seçildikten sonra varsayımların tespit edilmesi gerekmektedir. Varsayımların durumlarına göre de dirençli regresyon modeli ile uygun modelde dirençli tahminler kullanılarak sonuçlar elde edilmiştir. Yönteme ait adımlar aşağıda Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Analiz Yöntemine Ait Adımlar

Sabit etki ve rassal etki yaklaşımlarından hangisinin modeller için uygun olduğunun tespit edilmesi için Hausman (1978) test istatistiğinden yararlanılmaktadır. Hausman test istatistiği hesaplanırken, geliştirilmiş en küçük kareler tahmincisi ve grup için tahmincinin varyans ve kovaryans matrislerinin arasındaki farktan yararlanılarak, H istatistiği (H) hesaplanmaktadır. Hausman testi bu farkın sifıra eşitliğini test etmektedir. Test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$H = (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{TE})' [A \text{ var} (\hat{\beta}_{SE}) - A \text{ var} (\hat{\beta}_{TE})]^{-1} (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{TE}) \quad \mathbf{D} \quad (2)$$

Bu eşitlikte SE alt indisi, sabit etki modelinin tahmincilerini; TE alt indisi ise, rassal etki modelinin tahmincilerini göstermektedir. $A \text{ var} \hat{\beta}_{SE}$

ve $A \text{ var} \hat{\beta}_{TE}$ ise sırasıyla, sabit ve rassal etki modellerinin tahmininde elde edilen asimptotik varyans kovaryans matrislerini ifade etmektedir (Sarıkovanlık vd., 2019:172). Hausman test istatistiğinin hipotezleri şöyledir:

H_0 : Rassal etki daha uygundur.

F testi 1989 yılında Moulton ve Randolph tarafından önerilmiştir. F testi aşağıda yer alan denklem 6 gösterilmektedir. H_0 hipotezini test etmek için $[(N-1), N(T-1)-K]$ serbestlik dereceli F dağılımından yararlanılmaktadır. H_0 hipotezi reddedilirse, parametrelerin birimlere göre değiştiği bir başka ifade ile klasik modelin uygun olmadığı anlaşılmaktadır (Tatoğlu, 2012:166).

$$F = \frac{(RRSS - URSS)/(N - 1)}{(URSS)/N(T - 1) - 1} \quad D (3)$$

Bu çalışmada dirençli tahmincilerden Arellano, Froot ve Rogers tahmincileri kullanılmıştır. Bunun nedeni aşağıda bulgularda da ifade edildiği üzere çalışmanın uygun regresyon yöntemi bulunduğundan sonra yapılan regresyon analizi sonuçlarında farklı varyanslılık ve otokorelasyon sonucunun tespit edilmiş olmasıdır. Bu iki varsayımını giderilebilmesi için Arellano, Froot ve Rogers tarafından ortaya konulan dirençli tahminci kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2012: 246).

VERİLER ve TAMAMLAYICI İSTATİSTİKLER

Çalışmanın veri setini 12 AB ülkesi oluşturmaktadır. Ülkelerdeki veriler 2004-2019 yılları arasında olup verilerin frekansları yıllık bazdadır. Ülkeler için 16 yıllık periyottaki veri setinden oluşan panel veri seti ile analizler yapılmıştır. Ekonometrik analizde kullanılan verilere ait açıklamalar ve kısaltmaları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişken Türü	Kısaltma	Açıklama
Bağımlı Değişken	gini	Gini katsayısı
Bağımsız Değişken	gdp	GSYİH'daki Yıllık büyüme

Tablo 2'de değişkenlere ait tanımlayıcı test istatistikleri yer almaktadır. Değişkenler T=16, N=12 olup toplamda 192 gözlemden oluşmaktadır. Gini katsayısına ait değişkeninin ortalama olarak 32.7791 olduğu standart sapmasının ise 4.6772 olduğu tespit edilmiştir. GSYİH'da büyümeye ait olan değişkenin ise ortalama olarak 1.7766 olduğu standart sapmasının ise 2.7778 olduğu tespit edilmiştir. Her iki değişkenin çarpıklık ve basıklık değerleri ile birlikte Jarque-Bera test değerlerine bakıldığında normal dağılım sergilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. Tanımlayıcı Test İstatistikleri

	GINI	GDPG
Ortalama	32.7791	1.7766
Medyan	32.2000	1.9900
Maksimum	42.9000	11.2000
Minimum	24.9000	-10.1500
Standart Sapma	4.6772	2.7778
Çarpıklık	0.5110	-0.4544
Basıklık	2.1842	5.9941
Jarque-Bera	13.6810	78.3267
Olasılık Değeri	0.0010	0.0001
Gözlem Sayısı	192	192

Tablo 3’de değişkenlere ait korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Elde edilen sonuçlara göre değişkenler arasındaki korelasyon pozitif ancak oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Korelasyon Analizi Sonuçları

	GDPG	GINI
GDPG	1	0.1302
GINI	0.1302	1

BULGULAR

Çalışmada öncelikli olarak yatay kesit bağımlılığına bakılmıştır. Yatay kesit bağımlılığının sonuçlarına göre birim kök testleri yapılmıştır. Tablo 4’de yatay kesit bağımlılığına ait test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Test	GDPG Değişkeni			GINI Değişkeni		
	Statistic	d.f.	Prob.	Statistic	d.f.	Prob.
Breusch-Pagan LM	518.9226	66	0.0001	244.7859	66	0.0000
Pesaran scaled LM	38.37738		0.0001	14.51685		0.0000
Bias-corrected scaled LM	37.97738		0.0001	14.11685		0.0000
Pesaran CD	21.95470		0.0001	0.141392		0.8876

Tablo 4’te yer alan yatay kesit analizi sonuçlarında değişkenlerin zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğundan dolayı Breusch-Pagan LM testi sonuçlarına bakılmalıdır. Her iki değişken için yatay kesit bağımlılığının olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre ikinci nesil birim kök testlerine bakılması gerekmektedir.

Tablo 5’de birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Değişkenlere yönelik yapılan üç birim kök testinin sonucuna bakıldığında değişkenlerin birim kök içermediği ve durağan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Değişkenlere Ait Birim Kök Testlerinin Sonuçları

Değişkenler	Test Türleri			Sonuç
	LLC Testi Olasılık Değeri	Harris-Tza- valis Testi Olasılık De- ğeri	MADF Testi MADF	
Gdp _g	0.0001*	0.0001*	742.789*	Birim Kök Yoktur
Gini	0.0027*	0.0049*	169.766*	

62.766

Değişkenler durağanlık çalışmasından sonra panel regresyon modelinin klasik model mi? sabit etkili model mi? rassal etkili model mi? olduğu tespit edilmelidir? Model seçiminin yapılabilmesi için öncelikli olarak rassal etki ve sabit etki modeli arasında seçim yapılması gerekmektedir. Bunun içinde Hausman (1978) testi yapılmıştır. Test sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Tablo 6'daki Hausman testinin prob değerine bakıldığında sabit etkili modelin daha uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Hausman Test Sonuçları

Model	Hausman Testi		Sonuç
	Ki-Kare Değeri	Olasılık Değeri	
Model 1	1.2524	0.2631	Rassal Etkili Model Uy- gundur

Yukarıda yer alan hausman testi sonucuna göre rassal etkili modelin daha uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Rassal etkili model için regresyon varsayımlarına bakıldığında farklı varyanslılık, otokorelasyon bakılması gerekmektedir. Varsayımların sağlanıp sağlanmadığına bakıldıktan sonra dirençli tahminci yöntemleri kullanılarak en ideal regresyon denklemi ile tahminler ortaya konulmalıdır. Tablo 7'de varsayımla-

ra ait sonuçlar yer almaktadır. Varsayımların sonuçlarına bakıldığında farklı varyanslılık ve otokorelasyonun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 7. Rassal Etkili Model için Varsayımların Sonuçları

Varsayım Türü	Test Değerleri	Sonuç
	Levene, Brown ve Forsythe	
Farklı Varyanslılık Testi	W0 = 3.6788 df(11, 180) Pr > F = 0.0001	Farklı Varyanslılık Var
	W50 = 2.8342 df(11, 180) Pr > F = 0.0019	
	W10 = 3.5367 df(11, 180) Pr > F = 0.0001	
Otokorelasyon Testi	Modified Bhargava et al. Durbin-Watson : 0.5440	Otokorelasyon Var
	Baltagi-Wu LBI : 0.7872	

Tablo 7’de yer alan varsayım testlerine bakıldığında rassal etkiler modeli ile oluşturulan panel regresyon denkleminde farklı varyanslılık ve otokorelasyon sorununun olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre varsayımlardan sapmaları ortadan kaldırmak için dirençli tahminci yöntemlerinden yararlanılmalıdır. Bu durumda dirençli tahminci yöntemlerinden olan Arellano, Froot ve Rogers tahmincisi kullanılarak sorunlar ortadan kaldırılmaktadır. Tablo 8’de dirençli tahminci yöntemine ait regresyon sonucu yer almaktadır.

Tablo 8. Rassal Etkiler Modeli Tahmincisine Ait Sonuçlar

Bağımlı Değişken	gini		
Gözlem Sayısı	192		
Belirlilik Katsayısı (R ²)	0.1037		
Bağımsız Değişkenler	Beta Katsayısı	Standart Hat	Olasılık Değeri
gdpg	-0.0434855	0.0382709	0.2560
Sabit terim	32.85642	1.365736	0,0001

Rassal etkiler modelinde dirençli tahmincilerle göre yapılan regresyon analizi sonucuna bakıldığında ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Gelir dağılımı eşitsizliği hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına alan güncel bir makroekonomik problemidir. Toplumsal refahın sağlanması, ekonomik büyümenin sürdürülebilir biçimde gerçekleşebilmesi için, gelir dağılımının adil şekilde paylaşılması gerekmektedir.

Bu eşitsizliği azaltmada yoksulluğu azaltıcı iktisat politikalarına gereksinim vardır. Ayrıca işsizliği azaltmaya yönelik politikaların geliştirilmesi ve yapısal reformların uygulamaya koyulması bu süreçte oldukça önemlidir. İç ve dış yatırımları teşvik edici fiziki ve beşerî sermayeyi arttırmaya yönelik politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda eğitim, sağlık gibi önemli alanlara yatırım yapılmalıdır. Mesleki eğitim ve girişimcilik teşvik edilmelidir.

Bu çalışmada 2004-2019 yılları arasında seçilmiş 12 AB ülkesi için, gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren en önemli ölçütlerden biri olan Gini katsayısı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu kap-

samda çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek için panel veri analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Analiz sonuçlarına bakıldığında ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular ile literatürde sonuçlar karşılaştırılarak politika yürütücüler için önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışmada basit regresyon analizi yapılarak sonuçlar elde edilmiştir. Bağımsız değişkenler arttırılarak da farklı sonuçlara erişmek mümkündür. Ayrıca bu çalışma farklı zaman periyodunda farklı ülke grupları içinde genişletilerek yapılabilir.

KAYNAKÇA

Argun, A. İ. (2016), Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Gelişme ve Gelir Eşitsizliği, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 61-74.

Asandaş, N. ve Işık, N. (2021), Ekonomik Kalkınma ve Gelir Dağılımının Yoksulluk Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 101-116.

Balcı İzgi, B. (2018), Yoksulluk ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: OECD ve AB Ülkeleri Panel Veri Analizi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(3), 988-996.

Berisha, E., Gupta, R. ve Meszaros, J. (2020), The Impact of Macroeconomic Factors on Income Inequality: Evidence from the BRICS, *Economic Modelling*, 91(2020), 559-567.

Bükey, A. M. (2017), Türkiye’de Gelir Dağılımına Etki Eden Faktörlerin En Küçük Kareler Yöntemi ile Analizi, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 103-117.

Campos, A. (2017), How Does Inequality Affect Economic Growth?, *Caixa Bank Research, Monthly Report*, <https://www.caixabankresearch.com/en/economics-markets/activity-growth/how-does-inequality-affect-economic-growth>, 20.10.2022.

Cural, M. (2009). OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının 1980 Sonrası Gelişimi ve Eşitsizliği Azaltıcı Müdahaleler, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2), 73-97.

Çalışkan, Ş. (2010), Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk, *Sosyal Siyaset Konferansları*, 2(59), 89-132.

Çeştepe, H. ve Tatar, H.E. (2018). Yolsuzluk ve Gelir Eşitsizliği: Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Analizi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 111-123.

Çukur, A. ve Bekmez, S. (2011). Türkiye’de Gelir, Gelir Eşitsizliği ve Sağlık İlişkisi: Panel Veri Analizi Bulguları, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 21-40.

Dişbudak, C. ve Süslü, B. (2007). Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımını Belirleyen Makroekonomik Faktörler, *Ekonomik Yaklaşım*, 18(65), 1-23.

Erkişi, K. ve Ceyhan, T. (2020). İktisadi Büyüme ve Gelir Dağılımı Adaleti İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi, *Sosyoekonomi*, 28(43), 195-212.

Evcim, N. , Güneş, S. ve Karaalp Orhan, H. S. (2019). Yoksulluk, Eşitsizlik ve Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Düzey-1 Örneği, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(4), 145-164.

Göze Kaya, D. (2020). Orta Gelir Grubu Ülkelerde Yoksulluğa Etki Eden Bazı Faktörler Üzerine Panel Veri Analizi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 901-911.

Gujarati, D. N. (2016). Örneklerle Ekonometri, Çeviren: Doç. Dr. Nasip Bolatoğlu, BB101 Yayınevi, Ankara.

Hyman, D. N. (1983). *Publicfinance*, Chicago: TheDrydenPress.

İşagiller, A. (2007). Income Distribution and Economic Growth, *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 83-94.

Jha, Sailesh K. (1996). The Kuznets Curve: A Reassessment, *World Development*, 24(4), 773-780.

Karaş, G. (2012). Gelir Dağılımı ve Kalkınma İlişkisi: BRICS-T Ülkeleri Örneği, *Maliye Dergisi*, (180), 233-251.

Korkmaz, Ö ve Erer, E. (2022). Avrupa Birliği Ülkelerinde Mali Sürdürülebilirliğin Panel Birim Kök Testleri ile İncelenmesi, 5. Bölüm, Ed. Selim, S ve Ayrac, S., Kamu Mali Politikalarında Ekonometri Uygulamaları, Der Yayınları, İstanbul

Özdemir, D., Emsen, Ö.S., Hiç Gencer, A. ve Kılıç, C.H. (2011). Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Deneyimi, *International Conference on Eurasian Economies*, (151), 440-447.

Peçe, M. A., Ceyhan, M. S. ve Akpolat, A. (2016). Türkiye’de Gelir Dağılımının Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz, *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 135-148.

Sarıkovanlık, V., Koy, A., Akkaya, M., Yıldırım, H.H. ve Kantar, L. (2019). *Finans Biliminde Ekonometri Uygulamaları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: SEÇİLMİŞ AB ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Sekmen, T. ve Topuz, S. G. (2020). Finansal Gelişme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Panel Nedensellik Yaklaşımı, *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 511-536.

Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı*, Geliştirilmiş 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti., İstanbul.

Şahin, D. (2018). Gelişmiş Ülkelerde Finansal Gelişme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 299-322.

Şahin, S. (2022). Ekonomik Büyüme, İktisadi Değişkenler ve Eşitsizlik: Seçilmiş Ülkelere Yönelik Bir İnceleme (1983-2019), *Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (1), 19-30.

Şengür, M. (2020). Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Üzerine Panel Veri Analizi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 331-346.

Taştan, H. ve Akar, M. (2013). Türkiye İmalat Sanayinde Bölgesel ve Sektörel Ücret Eşitsizliği, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 63, 17-49.

Tatoğlu, F. Y. (2012). Panel Veri Ekonometrisi- Stata Uygulamalı, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Todaro, M.P. ve Smith, S.C. (2011). *Economic Development*, 11th Edition, Harlow:Pearson Education Limited.

Topuz, S. G. ve Dağdemir, Ö. (2016). Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Kuznets Ters-U Hipotezi'nin Geçerliliği, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(13), 115-130.

Wahiba, N.F. ve Weriemmi, M.E. (2014). The Relationship Between Economic Growth and Income Inequality, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(1), 135-143.

Yıldırım, H.H. ve Sakarya, Ş. (2017). The Impact of Oil Prices on ISE Indices, *International Journal of Innovation and Economics Development*, vol. 3, issue 3, pp. 17-31.

Yıldırım, H.H. ve Sakarya, Ş. (2018). Firmaların Ar-Ge Harcamalarının Aktif ve Özsermaye Karlılığına Etkisi: Bist Teknoloji Sektöründe Bir Uygulama, *İşletme Bilimi Dergisi (JOBS)*, 2018; 6(3): 39-60. DOI: 10.22139/jobs.425497

Younsi, M. ve Bechtini, M. (2018). Economic Growth, Financial Development and Income Inequality in BRICS Countries: Evidence from Panel Granger Causality Tests, *MPRA Paper No. 85182*.

İŞ YAPABİLME KOLAYLIĞI ENDEKSİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİSİ: SEÇİLİ ÜLKELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Muhammed SAĞLAM¹, Hasan Hüseyin YILDIRIM²

Öz: Günümüzde önemi gittikçe artan iş yapma kolaylığı endeksi Dünya Bankası ve Uluslararası Finans Kurumu tarafından 2003 yılından beri yayımlanmaktadır. Ülke ekonomisindeki yatırım uygunluğunu değerlendiren iş yapma kolaylığı endeksi, kuruluşundan kapanışına kadar ki bütün zaman maliyetlerini baz alarak oluşturulan bir endekstir. İlgili endeks her yıl iş yapmak için uygun ekonomileri, endeksi oluşturan alt endeksler ve bunların kriterleri dahilinde farklı ülkelerin iş yapmaya uygunluğunu göstermesi için önem arz etmektedir. İş yapma kolaylığı endeksi, ülkelerin şirket kuruluşu, istihdam, yatırımcıların korunması, lisans alma süresi vergi politikaları gibi çeşitli kriterleri göz önüne alarak karşılaştırmalı bir sıralamaya fırsat sağlamaktadır. Bu kapsamda endeks dahilinde 190 ülke değerleri hesaplanmaktadır. İş yapma kolaylığı endeksini; işe başlama işlemleri, inşaat izinlerinin alınması işlemleri, elektrik bağlatma işlemleri, mülkiyet kayıt işlemleri, kredi alma işlemleri, azınlık pay sahibi yatırımcılarının korunması işlemleri, vergilerin ödenmesi işlemleri, sınır ötesi ticaret işlemleri, sözleşmelerin uygulanması işlemleri, iflasın çözümü işlemleri gibi 10 kritere göre ülkelerin sıralaması yapılmış, ayrıca istihdam mevzuatının esnekliği ve iş kalitesinin özellikleri ile söz konusu ülkelerin sahip olduğu koşulları ortaya koyabilmek adına açıklama niteliğine sahip bir alt başlığa da yer verilmesiyle oluşturulmaktadır.

---

1 Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Pazarlama Yüksek Lisans Mezunlu, Balıkesir / Türkiye, muhammed.saglam76@gmail.com, ORCID NO: 0000-0003-0937-9224

2 Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Balıkesir / Türkiye, hhyildirim@balikesir.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-5840-8418

Küreselleşme, dünya ticaretini evrensel boyutta serbestleştirilmesini içermesiyle dış ticaret alanındaki çalışmaları kimi zaman kısıtlamış kimi zaman ise geliştirmiştir. Bu doğrultuda dış ticaret, engellerin olup olmamasına göre dışa kapalı veya dışa açık ekonomiler olarak ikiye ayrılabilir. Dışa kapalı ülkelerde; ithalatın kısıtlanması söz konusu olup fiyatlar iç talebe ve arza göre belirlenmektedir. Dışa açık ekonomilerde ise ithalat ve ihracat kısıtlamalarının kaldırıldığı, fiyatların uluslararası arz ve talebe göre belirlendiği ülkeleri ifade etmektedir.

Ülkelerin dış ticaret açısından dünya ticaretindeki paylarını arttırmak için bir rekabet içerisinde olduğu bilinmektedir. Ülkelerin bu rekabette üstünlükler elde edilebilmesinin bir yolu da ticaretteki verimliliği arttırıcı politikalar ortaya koymasıdır. Bir bakıma dış ticaretteki uygulamaları kolaylaştırmak ve hızlandırmak daha verimli bir dış ticaret işlemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada dış ticaretin kolaylaştırılması önem arz etmektedir.

Bu çalışmada iş yapma kolaylığı endeksinin dış ticaret üzerine etkisine G-20 ülkeleri özelinde bakılmak istenmiştir. Çalışmada 2010-2020 yılları arasındaki veriler yıllık bazda değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre iş yapabilme kolaylığı endeksi ile ithalat, ihracat ve dış ticaret hacmi arasında bir eşbütünleşmenin olduğu tespit edilmiştir. İş yapabilme ile ithalat, ihracat ve dış ticaret arasında nedensellik bulgularında bir nedenselliğin olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapılan regresyon analizi sonuçlarında iş yapabilme kolaylığının ihracat, ithalat ve dış ticaret hacminde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Yapma Kolaylığı, Dış Ticaret Hacmi, Panel Veri Analizi

GİRİŞ

Dış ticaret, ülkeler arasında gerçekleşen mal ve hizmetler bütünüdür. Bu doğrultuda dış ticaret, ihracat ve ithalat hareketleri toplamından oluşmaktadır. Herhangi bir mal-mal grubunun ihracatı ya da mal-mal grubu ithalatını ifade eden dış ticaret, bir ülkenin ödemeler bilançosundaki en önemli kalemi oluşturmaktadır (Kabal, 2007: 11-13). Bununla birlikte bağımsız ülkeler ile yapılan emek, sermaye teknoloji gibi faaliyetlerinde içinde bulunduran dış ticaret ülkelerinde aralarında yapmakta olduğu ticaretin temelini, ticari bileşenlerini, kazançlarını ve fiyat ilişkilerini açıklamaktadır (Erdoğan, 2006: 30-37).

Dünyada hiçbir ülke kendi ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda kaynağa sahip değildir. Ülkelerin ihtiyaçlarından fazlasını tüketmesi söz konusu olamaz. Bu nedenle ülkeler fazla olan mallarını satıp, az olanları almaları ile uluslararası ticarete yönelmişlerdir. Ülkeleri ticarete iten sebepler şu şekildedir: Üretim farklılıkları (coğrafi farklılıklar, iklim, teknoloji), yetişmiş işgücü ve girişimcilik ruhudur (malların kalitesi, fiyat farklılıkları, tüketici zevki).

Dünyada özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra teknolojik gelişmeler hız kazanmış ve buna paralel olarak küreselleşme kavramı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ülkeler büyük bir gelişim göstermiş ve göstermeye de devam etmektedir. Bu hızlı gelişimle birlikte, sonsuz insan ihtiyaçları dünyada her gün yeni bir pazar alanı ve ürün yelpazesi ortaya çıkarmakta, yüzlerce ülkenin ve çeşitlendirilmiş ürün yelpazesi ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırmıştır. Bu sayede ülkeler arasındaki ticaret her geçen gün artmıştır.

Küresel anlamda farklı sosyal ve siyasal özellikleri içeren birçok mal ve hizmetlerin olması ülkeler arası ticari ilişkilerin tek bir teoriyle açıklanmasına olanak vermemektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 119-206). Dış ticaretin sebeplerinin açıklanması amacıyla öne sürülen teorilerin geçmişten günümüze değişiklikler göstermesinin nedeni olarak bilgi ve teknik alandaki ilerlemeler birlikte temel ihtiyaçlar olduğu söylenebilir.

Dış ticareti kolaylaştırma endeksi ilk olarak 2003 yılına ait verilerin 2004 yılında yayımladığı ilk raporda ülkeler 5 kritere göre (işe başlama işlemleri, çalışanları işe alma ve işten çıkarma işlemleri, sözleşmenin uygulanması işlemleri, kredi alma işlemleri ve işin kapatılması işlemleri olarak) sıralanmışken, en son yayımlanan (2020) raporda 190 ülkenin; işe başlama işlemleri, inşaat izinlerinin alınması işlemleri, elektrik bağlatma işlemleri, mülkiyet kayıt işlemleri, kredi alma işlemleri, azınlık pay sahibi yatırımcılarının korunması işlemleri, vergilerin ödenmesi işlemleri, sınır ötesi ticaret işlemleri, sözleşmelerin uygulanması işlemleri, iflasın çözümü işlemleri gibi 10 kritere göre ülkelerin sıralanması yapılmış, ayrıca istihdam mevzuatının esnekliği ve iş kalitesinin özellikleri ile söz konusu ülkelerin sahip olduğu koşulları ortaya koyabilmek adına açıklama niteliğine sahip bir alt başlığa da yer verilmesiyle oluşturulmaktadır. 2017 yılında hazırlanan raporda ilk kez kadınlar

için; iş dünyası ve yasalar tarafından geliştirilen veriler kullanılmış, bir işletmeyi başlatmak, tapu sicil kaydı ve sözleşmeleri uygulamak gibi üç göstergeye cinsiyet bileşeni eklenmiştir³. Bu husustaki ana amaç dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısını oluşturan kadınların ekonomiye daha hızlı uyum sağlayarak istihdam içindeki payını artırmaktır. Yapılan araştırmalar ile kadın istihdam oranının yüksek seviyelerde olduğu ülke ekonomilerinin ihracat odaklı imalat sanayi yoluyla uluslararası rekabet gücünü artırabildikleri sonucuna ulaşılmıştır (Atıl vd., 2017: 10).

Raporun oluşturan endeksler kendi içinde iki tür göstergeden oluştuğu düşünülebilir. İlki; düzenleyici prosedürlerin karmaşıklık seviyesi ve katlanılan maliyetlerinin ölçülmesi için örneğin şirket kurma veya elektrik bağlantısına erişim gibi söz konusu süreçlerin verimliliğini değerlendirmektir. İkincisi ise; yasal kurumların güçlülüğünün ölçülmesidir. Ülkelerin uygulamaya koydukları iş kanunlarının spesifik özellikleri değerlendirilir. Buna örnek olarak yabancı yatırımcıların korunması veya kredi alma kolaylıkları gösterilebilir⁴.

Ekonomilerin bir iş kurma kolaylığı üzerindeki sıralaması, bir iş kurma puanlarını sıralayarak belirlenir. Bu puanlar, bileşen göstergelerinin her biri için puanların basit ortalamasıdır (Djankov vd., 2002: 1-37).

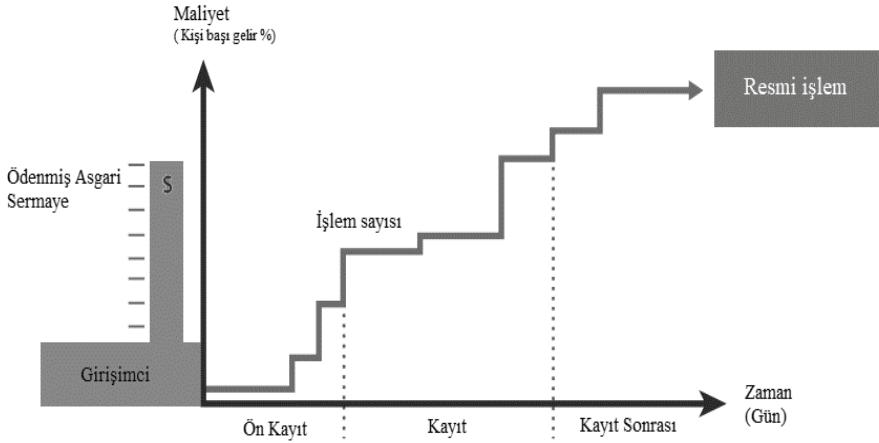
Şekil 1’de işe başlama için zaman ve maliyet kriterlerine göre oluşturulmuş değişim yer almaktadır⁵. Zaman geçtikçe aşamalı olarak maliyetin arttığı görülmektedir.

---

3 www.doingbusiness.org, (E.T: 02.03.2021)

4 www.doingbusiness.org, (E.T: 02.03.2021)

5 www.doingbusiness.org, (E.T: 01.03.2021)

Şekil 1. İşe Başlama Zaman/Maliyet

TÜRKİYE'DE ve DÜNYADA İŞ YAPMA KOLAYLIĞI ENDEKSİ

İş yapma kolaylığının Türkiye ve seçili ülkelerin göstergelerin genel ve gösterge dahilindeki sıralamaları, endeks ve bu endeksi oluşturan içerikler aşağıdaki gibidir. Bilgiler açıklanan 2020 verileri üzerinden değerlendirilmektedir.

Tablo 1'de seçili 10 ülke için iş yapma kolaylığı endeksi yer almaktadır⁶. Tabloya bakıldığında Güney Korenin dünya sıralamasında beşinci sırada olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ise dünya sıralamasında endeks skoru 76.8 olup 33. sırada yer almaktadır.

Tablo 1. İş Yapmak Kolaylığı Endeksi

Ülke	Sıralama	Skor
Güney Kore	5	84
İngiltere	8	83.5
B.A.E.	16	80.9

6 www.doingbusiness.org, (E.T: 25.02.2021)

İŞ YAPABİLME KOLAYLIĞI ENDEKSİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİSİ: SEÇİLİ ÜLKELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Almanya	22	79.7
Japonya	29	78
Çin	31	77.9
Türkiye	33	76.8
İsrail	35	76.7
İtalya	58	72.9
Suudi Arabistan	62	71.6

Seçili ülkelerin genel sıralamaları yukarıdaki gibi olup bu sıralamayı 189 ülke oluşturmaktadır. 2020 yılı için yapılan sıralamanın en başındaki ülkeler; Yeni Zelanda, Singapur, Hong Kong ve Danimarka dır. Türkiye 189 ülke arasında 33 sırada yer almaktadır.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Aşağıda iş yapma kolaylığı ile ilgili yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

Bingöl ve Çömez (2019) çalışmasında Türkiye ve söz konusu 4 Sahraaltı Afrika ülkesi için iş yapma kolaylığı indeksi ile doğrudan yabancı yatırım girişi arasında pozitif ilişki olup olmadığını incelemektedir. Bu maksatla, dört Sahraaltı Afrika Ülkesi ve Türkiye için iş yapma kolaylığı indeksi ve doğrudan yabancı yatırım girişi verileri ile düzenlenen örneklem, Panel veri analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analizler sonucunda; iş yapma kolaylığı endeksindeki bir birim artış, yabancı yatırım girişinin %45 oranında artmasına etki etmektedir.

Freund ve Bolaky (2008) 2000-2005 yılları için 126 ülke ile yaptığı çalışmasında iş yapma kolaylığı göstergelerinin reel gelir üzerine etkisine bakmış ve yapılan regresyon analizinde esnek ekonomilerin ticarete daha yüksek yaşam standardı sağladığını ve İş düzenlemeleri gelir üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır.

Yardımcıoğlu (2014) Çalışmada yükselen piyasa ekonomileri olarak kabul edilen, Türkiye, Çin, Brezilya, Hindistan, Rusya, Meksika gibi ülkelerin İş Yapabilirlik Endeksi, açısından Dünya bankası 2014 Mart ayı verilerine (Doing Business) göre kıyaslanmış, ilgili ülkelerin endekslere

göre dezavantajlı ve avantajlı yönleri tespit edilmiş ve Türkiye ve Çin'in iş yapabilme kolaylığı açısından daha avantajlı olduğu gözlemlenmiştir.

Yaşar ve Yaşar (2017) yaptıkları çalışmada, İş Yapma Kolaylığı açısından tüm gelir gruplarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer bir yandan gelişmişlik düzeyi ile İş Yapma Kolaylığı sıralaması arasında negatif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda gelişmişlik seviyesi artarken göstergelerdeki sıralama ortalamalarının da düştüğü gözlemlenmiştir.

Çalışkan (2019) iş yapma kolaylığı ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında güçlü bir ilişki olduğunu düşünmüş ve Granger nedensellik analizi kullanılarak çalışmasını yürütmüştür. Elde edilen bulgular bağlamında Türkiye için 2003-2018 dönemi için, iş yapma kolaylığı endeksi ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında ilişki kurulmuştur. Çalışma sonucunda iş yapma kolaylığından doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Yıldırım ve arkadaşları tarafından 2019 yılında yapılan çalışmada, gelişmekte olan ülkeler için iş yapma kolaylığı endeksi ile doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları arasındaki ilişki panel veri yönteminden yararlanılarak ortaya konulmuştur. Analiz sonuçlarına göre iş yapabilme kolaylığının doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olduğu tespit etmişlerdir.

Dibo ve Aytaç (2018) iş yapabilme kolaylığı sıralamasının ile iş yapabilmek için gerekli prosedürlerin ve vergilerin, net doğrudan yatırımcılar üzerine etkisini test etmişlerdir. Dünya Bankası verileri doğrultusunda 2015 yılı içerisinde en fazla net doğrudan yatırım yapan on ülke ile gerçekleştirilen panel veri analizi sonucunda, toplam ödenen vergi sayısı ve işe başlamak için gerekli süre ile net doğrudan yabancı yatırımlar arasında bulgular doğrultusunda anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit etmişlerdir.

Hanusch (2012) yaptığı çalışmasında 2003-2009 yıllarını kapsayan ve 164 ülkeyi dahil ettiği, İş ortamı göstergeleri (9 tane gösterge var elektrik temini yok) ve Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (kişi başına reel gelir, doğrudan yabancı yatırımlar, kamu harcamaları) ile En Küçük Karerler Yöntemi (OLS) kullanmıştır. Bulgular doğrultusunda Gelişmekte

olan ülkeler ile iş ortamı arasında %1 seviyede anlamlılık var, gelişmiş ülkelerde iş ortamı düzenlemelerinin etkisi olmadığını ortaya koymuştur.

Kangal ve arkadaşları tarafından 2018 yılında yapılan çalışmada, Türkiye'nin de dâhil olduğu MINT ülkelerinde iş yapma kolaylığı endeksleri ışığında bir durum değerlendirmesi yapmıştır. Dünya Bankası'nın geliştirmiş olduğu "İş Yapma Endeksi/ İş Kurma Kolaylığı Endeksi" ülkelerin doğrudan yabancı sermaye akımını belirleyen önemli bir göstergedir. Bu endeksin geliştirilmesinin amacı; tüm göstergeleri bir araya getirerek dünyanın iş yapabilme (Doing Business) haritasını ortaya koymaktır. Böylelikle yatırım ortamının uygunluk seviyesine göre yatırımcıların karar vermesine ve yatırım için tercihlerin belirlenmesine yardımcı olması amaçlanmıştır.

Pinheiro-Alves ve Zambujal-Oliveira (2012) yaptıkları çalışmada, iş yapma kolaylığı endeksinin Dünya Bankası veri tabanından elde edilen verileriyle, farklı ülkelerin iş ortamlarını kıyaslamak amacıyla on farklı çevreden 41 değişken kullanarak analiz yapmışlardır. Yapılan faktör analizi sonucunda, iş ortamının sınırlı tutarlılık ve tanımlayıcı gücü ortaya çıkartmışlardır.

Eifert (2009) iş yapma kolaylığı göstergelerini kullanarak yatırım oranları ve mili gelirin etkisine bakmaktadır. 90 ülke özelinde yapılan çalışmada basit doğrusal regresyon ve panel veri analizi kullanılmış, iş yapma kolaylığı göstergelerindeki gelişmelerin daha hızlı büyüme ve yatırım artışı sağladığı sonucuna varmıştır.

Önalım ve arkadaşları tarafından 2019 yılında yapılan çalışmada, yıllar içinde birikmiş bulunan İş Yapma Kolaylığı verilerinden faydalanılarak verilerin elde edilmesi sürecinden gelen belirsizliklerin, sapmaların ve hataların da göz önünde bulundurulduğu bütünsel bir sıralama ve sıralamaların duyarlılıkları ortaya konulmuştur. Aralıklı veri kullanmaya olanak sağlayan birçok kriterli karar analizi tekniği olan Stokastik Çok Kriterli Kabul Edilebilirlik Analizidir. Ülkeler için iş yapma kolaylığı açısından yüksek olasılıkla yer alacakları sıraların yanında ülkeleri yukarı sıralara taşıyabilecek ağırlık setleri de elde edilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeline, modelde yer alan değişkenlere ve yapılan analizlere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Çalışmada iş yapabilme kolaylığı endeksi ile ithalat, ihracat, dış ticaret hacmi verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası), WB (World Bank) gibi geçerliliği ve güvenilirliği kabul görmüş kaynaklardan elde edilmiştir.

G-20 ülkeleri üzerine yapılan bu çalışmada ekonometrik yöntem olarak panel veri analizi uygulanmıştır. Ele alınan bu konunun araştırılması panel veri analizi mümkün olduğundan bu yöntem seçilmiştir.

Panel veri analizi regresyon tahminlerinde rassal etki (random effect) ve sabit etki (fixed effect) olarak iki önemli tahmin yöntemi bulunmaktadır. Bu ikili arasındaki yöntem tercihi önemli bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Panel verilerde her birim için gözlemlenemeyen birim etkiler ortaya çıkabilir. Etkilere tesadüfi bir hata terimi eklendiyse tesadüfi etki, her bir yatay kesite tahminler dahilinde parametre olarak davranılıyorsa sabit etki söz konusudur. Panel verilerde bu etkilere ek olarak havuzlanmış veya karma en küçük kareler modeli de eklenebilir.

Rassal ve sabit etki yaklaşımlarından hangisinin modele daha uygun olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Bu durumda Hausman (1978) test istatistiğinden yararlanılmaktadır. Rassal ve sabit etki modelleri arasındaki en belirgin fark birim etkilerin bağımsız değişkenler ile arasında korelasyon olup olmadığıdır. Eğer korelasyon varsa rassal etki modelinin uygulanması daha uygundur.

Hausman testi hipotezleri şu şekildedir;

Boş hipotez $\Rightarrow H_0$: Rassal etki daha uygundur.
Alternatif hipotez $\Rightarrow H_1$: Sabit etki daha uygundur.

Hausman testi istatistiği hesaplanırken, grup içi tahmincinin varyans ve matrisleri arasındaki fark ve genelleştirilmiş en küçük kareler

yönteminden yararlanılarak, H istatistiği hesaplanmaktadır. Test modeli aşağıdaki gibidir:

$$H = (\widehat{\beta}_{SE} - \widehat{\beta}_{TE})' [A \text{var}(\widehat{\beta}_{SE}) - A \text{var}(\widehat{\beta}_{TE})]^{-1} (\widehat{\beta}_{SE} - \widehat{\beta}_{TE}) \quad \text{D-1}$$

Wald testi, havuzlanmış panel yaklaşımı ve sabit etli yaklaşımlarından hangisinin panel regresyon tahmininde daha uygun olduğunu belirlemede kullanılmaktadır. Test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$W = (R\widehat{\beta} - r)' (R\widehat{V}R')^{-1} (R\widehat{\beta} - r) \quad \text{D-2}$$

Wald testi hipotezleri:

Boş hipotez $\Rightarrow H_0$: Havuzlanmış panel yaklaşımı daha uygundur.

Alternatif hipotez $\Rightarrow H_1$: Sabit etki daha uygundur.

Panel veri seti, zaman serisi ve yatay kesit (gözlem) değerlerinden oluşmaktadır. Veri setinde zaman boyutu olması nedeniyle serinin durağan olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Serinin ortalaması ve varyansı zamandan bağımsız kovaryansı da zamanlar arası farka bağlı olarak gerçekleşiyor ise serilerin durağan olduğu söylenebilir. Birim kök içermeyen seriler durağan serilerdir. Durağan olmayan seriler ile analiz yapılırsa sahte regresyon sorunu ortaya çıkmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010). Bu durum analizin güvenilirliği ve geçerliliğini zayıflatmaktadır.

Panel eşbütünleşme analizi, zaman serisi analizlerinde olduğu gibi panel verilerinde uzun vadeli ilişkiyi incelemek amacıyla yararlanılmaktadır. Düzey değişkenlerinde birim kök içeren iktisadi ve finansal değişkenler uzun vadede ilişkili olabilmektedir. Bu ilişkinin test edilmesi için eşbütünleşme testlerinden yararlanılmaktadır. Panel eşbütünleşme testinin ilk koşulu düzey değerinde değişkenlerin durağan olmaması ve bütün değişkenlerin birincil farkında durağan olması gerekmektedir (Sarıkovanlık vd., 2019).

Pedroni (1995 ve 1999) panel eşbütünleşmede incelenecek modeli ortalamanın ve trendin olup olmamasına göre düzenler. Trend ve ortalamanın olduğu denklem aşağıdaki gibidir.

$$Y_{it} = \alpha_i + \delta_t t + \beta_{1i} X_{1i,t} + \dots + \beta_{ki} X_{ki,t} + \varepsilon_{it} \quad \text{D-3}$$

Pedroni (1995 ve 1999) panel eşbütünleşme test hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H0: Değişkenler arası bir eşbütünleşme yoktur.

$$(H_0: \rho_i = 0)$$

H1: Değişkenler arası bir eşbütünleşme vardır. (H1: $\rho_i < 1$)

Dickey Fuller (DF) ve Genişleştirilmiş Dickey Fuller (ADF) analizlerini temel alan bu test, panel değişkenleri arasındaki uzun vadeli ilişkiyi incelemekte kullanılan panel eşbütünleşme testidir. Denklem aşağıdaki gibidir.

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, \dots, N, t = 1, \dots, T \quad \text{D-4}$$

Kao (1999) panel eşbütünleşme testi hipotezi aşağıdaki gibidir:

H0: Değişkenler arası bir eşbütünleşme yoktur. ($H_0: \rho_i = 0$)

H1: Değişkenler arası bir eşbütünleşme vardır. (H1: $\rho_i < 1$)

Değişkenler arası ilişkinin varlığı zaman serilerinde, nedenselliğin ya da ilişkinin bir kanıtı değildir. Bu ilişkilerin tespit edilmesinde birçok test geliştirilmiştir. Nedensellik ilgili ilk çalışmalar Wiener (1956) tarafından yapılmıştır ancak popüler ve yaygın olarak kullanılan nedensellik testi Granger (1969) tarafından yapılmıştır.

Granger nedensellik analizi nedenselliğin yönünü ve varlığını ortaya koymaktadır. İlişkinin şiddetini göstermemektedir. Nedensellik testleri için değişkenlerin zaman serisi özelliği taşıyan veriler olması ve zaman serisi olması gerekmektedir.

Granger nedensellik testlerinde kullanılacak olan model;

$$y_t = \sum_{i=1} \alpha_i y_{t-1} + \sum_{j=1} \beta_j x_{t-j} + u_t \quad \text{D-5}$$

$$X_t = \sum_{i=1} \lambda_i Y_{t-1} + \sum_{j=1} \delta_j X_{t-j} + u_{2t} \quad \text{D-6}$$

Granger nedensellik analizi yapılırken nedensellik ilişkisinin var olup olmadığının sınanmasında genel olarak şu şekilde iki hipotez kurulmaktadır:

H_0 : Granger nedeni değildir.

H_1 : Granger nedenidir.

Panel veride zaman serisi ve yatay kesit birlikte kullanılarak bir veri seti oluşturulur, oluşturulan regresyon modellerine ise “panel veri regresyon modeli” denilmektedir. Panel veri için doğru regresyon seçimi oldukça önemlidir. Bu amaçla kullanılan Hausman testi; havuzlanmış panel modeli, sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modelleri arasından hangisinin uygun olduğunu tespit etmeye yarayan testlerden biridir. Basit bir doğrusal panel veri regresyon modeli genel anlamda aşağıda görüldüğü şekilde ifade edilmektedir:

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_1 x_{it} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T \quad D-7$$

Panel veri modellerinde sağlıklı sonuç elde edilebilmesi için varsayımların sağlanması gerekmektedir. Bu varsayımlar otokorelasyon, farklıvaryanslılık ve birimler arası korelasyondur. Bu varsayımlarının regresyon denklemi sonucunda olmaması istenir. Eğer bu varsayımların birinin veya birden fazlasının sağlanamadığı durumlarda tutarlı tahminciler için standart hataları düzelten dirençli tahmincilerin kullanılması gerekmektedir. Modellerde sadece farklıvaryanslılık varsa Huber, Eicker ve White dirençli tahmincisi kullanılır. Modelde farklıvaryanslılık ve otokorelasyon bulunması durumunda ise Arellano, Froot ve Rogers kullanılmalıdır. Bununla birlikte modelde farklıvaryanslılık, birimler arası korelasyon ve otokorelasyon bulunması durumunda ise Driscoll-Kraay dirençli tahmincisi kullanılması gerekmektedir (Tatoğlu, 2016).

BULGULAR

Araştırmaya dahil edilen değişkenlere bazı analizler uygulanmış ve bu analizler sonucunda elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Bu hususta panel birim kök testleri ile değişkenlerin durağanlık sınamaları yapılmış ve sonrasında aralarındaki uzun dönemli ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme analizlerinden sonra uygulanan nedensellik testleri ile değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün tespit edilmesi amaçlanmıştır. Son olarak regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 2’de analizde kullanılan değişkenlere ait kısaltmaların listesi verilmiştir:

Tablo 2. Değişkenlere Ait Kısaltmalar

KISALTMALAR	DEĞİŞKEN
DTH	Dış Ticaret Hacmi
İHR	İhracat
İTH	İthalat
İYKE	İş Yapma Kolaylığı Endeksi

Birim Kök Testi Bulguları

Çalışmada kullanılan veri seti panel veri olduğundan dolayı serilerin durağanlığına bakılması gerekir. Durağan olmayan seriler ile yapılacak analiz sonuçlarını hatalı sonuçlar olacaktır (Özcan ve Yıldırım, 2019: 462). Değişkenlerin birim kök içerip içermediği zaman grafiğine bakılarak elde edilebilir. Bu yöntem zaman serisi türlerinde yaygın kullanılabilenken panel veri türünde çok yaygın kullanılmamaktadır. Bir değişkenin grafiğine bakarak durağan olup olmadığına karar vermekten ziyade birim kök testlerine bakılması daha sağlıklı sonuçlar verecektir (Yıldırım, 2019: 135).

Araştırmaya dahil edilen değişkenlere uygulanan LLC, ADF ve PP panel birim kök testi sonuçları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. Test dahil edilen değişkenlerin fazlalığı nedeniyle sonuçlar tablo halinde verilmiştir. Test sonuçları ek kısmına eklenmiştir. Bu hususta elde edilen birim kök testi sonuçlarına göre, eşbütünleşme analizi için ön koşulu sağlayan değişkenlerle bir sonraki analize devam edilecektir. Değişkenlerin düzey değerlerine uygulanan birim kök testlerinin olasılık değerleri %5'den fazla çıkmıştır. Birinci farklara uygulanan birim kök testlerinin olasılık değerleri ise %5'in altında çıkmıştır. Dolayısıyla eşbütünleşme için ön koşul yere gelmiştir. Durağanlık sonuçları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Değişkenlerin Birim Kök Testi Bulguları I(0)-I(1)

Değişkenler	I(0)	I(1)
DTH	X	ü
IHR	X	ü
İTH	X	ü
İYKE	X	ü

Not: ü: Birim kök içermektedir.

X: Birim kök içermemektedir.

Söz konusu değişkenlerin birim kök sonuçları EK 1’de verilmiştir

Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Panel birim kök testleri sonucunda değişkenler için uzun dönemdeki eşbütünleşik ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla Pedroni eşbütünleşme analizi uygulanmıştır. Analize dair elde edilen bulgular aşağıda verilen tablolarda gösterilmektedir. Test sonuçları detaylı olarak EK 2’de verilmiştir.

Tablo 4. İHR, İTH ve DTH Değişkenlerinin Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	İHR		İTH		DTH	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
Bağımsız Değişken						
İYKE	ü	ü	ü	ü	ü	ü

Not: ü: Birim kök içermektedir.

X: Birim kök içermemektedir.

İHR, İTH ve DTH değişkenleri için uygulanan Pedroni panel bütünleşme testi ile elde edilen istatistiklere göre olasılık değerlerinin %5’den küçük olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu değişkenlerin sonuçları EK 2’de verilmiş olup İYKE değişkeninin İHR, İTH ve DHT ile uzun dönemde eşbütünleşik olduğu tespit edilmiştir.

Nedensellik Testi Bulguları

Eşbütünlük testi sonrasında İHR, İTH ve DTH değişkenleri ile araştırmaya dahil edilen diğer değişkenler ile arasındaki olası nedensellik ilişkileri tespit edebilmek için Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Analiz bulguları Tablo 5’de verilmiştir:

Tablo 5. Değişkenler Arasındaki Granger Nedensellik Bulguları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Chi-sq	Prob.	df
İYKE	İTH	0.9629	0.6179	2
İTH	İYKE	0.9769	0.6136	2
İYKE	İHR	0.0789	0.9613	2
İHR	İYKE	1.6725	0.4333	2
İYKE	DTH	0.6264	0.7311	2
DTH	İYKE	1.2751	0.5286	2

Tablo 4’e bakıldığında değişkenler arasında bir nedensellik bulgusuna erişilememiştir.

Regresyon Testi Bulguları

Panel regresyon analizinin yapılması konusunda önceki analizlerden farklı olarak E-Views programı yerine Stata programının kullanılmasına karar verilmiştir. Aşağıda değişkenin İHR olan birinci modele dair uygulanan regresyon analizinin adımları ve ilgili test sonuçları verilmiştir:

Tablo 6. İHR ve Diğer Değişkenlere Daire Breusch Pagan LM Testi Sonuçları

$$ihr[\text{crossid},t] = Xb + u[\text{crossid}] + e[\text{crossid},t]$$

Estimated results:	Var sqrt(Var)	sd =
ihr	4.30e+23	6.56e+11
E	9.36e+21	9.67e+10
U	3.99e+23	6.32e+11

Test: Var(u) = 0 $\chi^2(01) = 797.87$ Prob > $\chi^2 = 0.0000$

Bağımlı değişkenin ihr olduğu regresyon analizinde rassal etkiler modelinin mi, havuzlanmış panel modelinin mi kullanılacağı belirlenebilmesi için uygulanan Breusch Pagan LM testi sonucunda Prob > chibar2 değeri 0.0000 çıktığı için havuzlanmış etkiler modeli yerine rassal etkiler panel modeliyle analize devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Rassal etkiler modeliyle devam edileceği için Hausman Testi ve yatay kesit bağımlılığının sınanması gerekmektedir. Hausman test sonuçları aşağıdaki gibidir;

H_0 : Katsayılardaki fark sistematik değildir.

H_1 : Katsayılardaki fark sistematiktir

Tablo 7. Hausman Testi Sonuçları

	b	B	b-B	sqrt(diag(V_b-V_B))
iyke	FE	RE	Difference	S.E.
	6.45e+09	6.88e+09	-4.28e+08	3.14e+08

$$\begin{aligned} \text{chi2}(1) &= (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B) \\ &= 1.85 \end{aligned}$$

$$\text{Prob}>\text{chi2} = 0.1733$$

Olasılık değeri 0,05'ten büyük çıkmıştır. H_0 hipotezi reddedilmiş H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8. Varsayımlara Ait Test Sonuçları

FARKLI VARYANSLILIK			
W0	8.5896700	Pr > F	0.0001
W50	6.2133475	Pr > F	0.0001
W10	7.6270060	Pr > F	0.0001
OTOKORELASYON	0.608981		
BİRİMLER ARASI KORELASYON	20.579, Pr = 0.0001		

Farklı varyanslılığın olduğu tespit edilmiştir. Otokorelasyon olup olmadığının sınanması için Durbin-Watson testine tabi tutulmuş sonucunun 0.608981 olduğu gözlemlenmiştir. Bu değer 2'ye çok uzak ol-

ması sebebiyle otokorelasyon bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Birimler arası korelasyonun varlığını sınamak için Pesaran testine tabi tutulmuştur ve olasılık değeri 0,0001 çıkmıştır. 3 varsayımın tamamının sağlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dirinçli tahmincilerden Driscoll-Kraay tahmincisi ile varsayımlardaki sorunlar giderilmeye çalışılmıştır.

Tablo 9. Driscoll-Kraay Tahmincisi ile Yapılan Regresyon Sonuçları

Number of obs	190					
Number of groups	19					
Wald chi2(1)	3.82					
Prob > chi2	0.05					
overall R-squared	0.1355					
ihr	Coef.	Drisc/Kraay	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
iyke	6.88e+09	3.52e+09	1.95	0.082	-1.08e+09	1.48e+10
_cons	2.18e+11	4.17e+11	0.52	0.614	-7.26e+11	1.16e+12
sigma_u	6.319e+11	(fraction of variance due to u_i)				
sigma_e	9.674e+10					
rho	.97709574					

Driscoll-Kraay tahmincisi ile yapılan analiz sonucunda iyke bağımsız değişkenin %10 hata payıyla bağımlı değişken olan ihr üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna erişilmiştir.

Aşağıda bağımlı değişkenin İTH olan birinci modele dair uygulanan regresyon analizinin adımları ve ilgili test sonuçları verilmiştir:

Tablo 10. İTH ve Diğer Değişkenlere Daire Breusch Pagan LM Testi Sonuçları

$ith[crossid,t] = Xb + u[crossid] + e[crossid,t]$		
	Var	sd = sqrt(Var)
İTH	4.91e+23	7.00e+11
E	1.39e+22	1.18e+11
U	4.39e+23	6.63e+11

Test: $\text{Var}(u) = 0$ $\text{chibar2}(01) = 779.51$ $\text{Prob} > \text{chibar2} = 0.0000$

Bağımlı değişkenin İTH olduğu regresyon analizinde rassal etkiler modelinin mi, havuzlanmış panel modelinin mi kullanılacağına belirlenebilmesi için uygulanan Breusch Pagan LM testi sonucunda $\text{Prob} > \text{chibar2}$ değeri 0.0001 çıktığı için havuzlanmış etkiler modeli yerine rassal etkiler panel modeliyle analize devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Rassal etkiler modeliyle devam edileceği için Hausman Testi ve yatay kesit bağımlılığının sınanması gerekmektedir. Hausman test sonuçları aşağıdaki gibidir;

H_0 : Katsayılardaki fark sistematik değildir.

H_1 : Katsayılardaki fark sistematiktir.

Tablo 11. Hausman Testi Sonuçları

	b	B	b-B	$\text{sqrt}(\text{diag}(V_b - V_B))$
iyke	FE	RE	Difference	S.E.
	6.32e+09	7.01e+09	-6.93e+08	4.27e+08
$\text{chi2}(1) = (b-B)'[(V_b - V_B)^{-1}](b-B)$				
= 1.85				
$\text{Prob} > \text{chi2} = 0.1047$				

Olasılık değeri 0,05'ten büyük çıkmıştır. H_0 hipotezi reddedilmiş H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 12. Varsayımlara Ait Test Sonuçları

FARKLI VARYANSLILIK			
W0	6.3946	Pr > F	0.0001
W50	5.5242	Pr > F	0.0001
W10	6.0759	Pr > F	0.0001
OTOKORELASYON			
	0.7875		
BİRİMLER ARASI KORELASYON			
	15.725	Pr = 0.0001	

Farklı varyanslılık sonuçlarına göre tüm değerler altında gözlemlenmiştir ki farklı varyanslılık vardır. Otokorelasyon olup olmadığının sınanması için Durbin-Watson testine tabi tutulmuş sonucunun "0.7875"

olduğu gözlemlenmiştir. Bu değerin 2'ye çok uzak olması sebebiyle otokorelasyon bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Birimler arası korelasyonun varlığını sınamak için Pesaran testine tabi tutulmuştur ve olasılık değeri 0,0001 çıkmıştır. 3 varsayımın tamamının sağlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dirinçli tahmincilerden Driscoll-Kraay tahmincisi ile varsayımlardaki sorunlar giderilmeye çalışılmıştır.

Tablo 13. Driscoll-Kraay Tahmincisi ile Yapılan Regresyon Sonuçları

Number of obs	190					
Number of groups	19					
Wald chi2(1)	4.44					
Prob > chi2	0.0351					
overall R-squared	0.1572					
ith	Coef.	Drisc/Kraay	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
iyke	7.01e+09	3.33e+09	2.11	0.064	-5.15e+08	1.45e+10
_cons	2.06e+11	3.78e+11	0.55	0.598	-6.49e+11	1.06e+12
sigma_u	6.626e+11	(fraction of variance due to u_i)				
sigma_e	1.177e+11					
rho	0.96940605					

Driscoll-Kraay tahmincisi ile yapılan analiz sonucunda iyke bağımsız değişkenin %10 hata payıyla bağımlı değişken olan iht üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna erişilmiştir.

Aşağıda bağımlı değişkenin DTH olan birinci modele dair uygulanan regresyon analizinin adımları ve ilgili test sonuçları verilmiştir:

Tablo 14. DTH ve Diğer Değişkenlere Daire Breusch Pagan LM Testi Sonuçları

$$dth[\text{crossid},t] = Xb + u[\text{crossid}] + e[\text{crossid},t]$$

	Var	sd = sqrt(Var)
DTH	1.88e+24	1.37e+12
E	2.62e+22	1.62e+11
U	2.06e+24	1.44e+12

Test: $\text{Var}(u) = 0$ $\text{chibar2}(01) = 665.05$ $\text{Prob} > \text{chibar2} = 0.0001$

Bağımlı değişkenin DTH olduğu regresyon analizinde rassal etkiler modelinin mi, havuzlanmış panel modelinin mi kullanılacağına belirlenebilmesi için uygulanan Breusch Pagan LM testi sonucunda $\text{Prob} > \text{chibar2}$ değeri 0.0000 çıktığı için havuzlanmış etkiler modeli yerine rassal etkiler panel modeliyle analize devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Rassal etkiler modeliyle devam edileceği için Hausman Testi ve yatay kesit bağımlılığının sınanması gerekmektedir. Hausman test sonuçları aşağıdaki gibidir;

H_0 : Katsayılardaki fark sistematik değildir.

H_1 : Katsayılardaki fark sistematiktir.

Tablo 15. Hausman Testi Sonuçları

	b	B	b-B	$\text{sqrt}(\text{diag}(V_b - V_B))$
iyke	FE	RE	Difference	S.E.
	8.24e+11	8.25e+11	-9.03e+08	4.87e+10
$\text{chi2}(1) = (b-B)'[(V_b - V_B)^{-1}](b-B)$				
= 0.00				
$\text{Prob} > \text{chi2} = 0.9852$				

Olasılık değeri 0,05'ten büyük çıkmıştır. H_0 hipotezi reddedilmiş H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 16. Varsayımlara Ait Test Sonuçları

FARKLI VARYANSLILIK			
W0	8.4117	Pr > F	0.0001
W50	5.8674	Pr > F	0.0001
W10	8.4117	Pr > F	0.0001
OTOKORELASYON	0.6745		
BİRİMLER ARASI KORELASYON	17.267, Pr = 0.0001		

Farklı varyanslılık sonuçlarına göre tüm değerler altında gözlemlenmiştir ki farklı varyanslılık vardır. Otokorelasyon olup olmadığının sı-

nanması için Durbin-Watson testine tabi tutulmuş sonucunun “0.6089” olduğu gözlemlenmiştir. Bu değer 2’ye çok uzak olması sebebiyle otokorelasyon bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Birimler arası korelasyonun varlığını sınamak için Pesaran testine tabi tutulmuştur ve olasılık değeri “0,0001” çıkmıştır.

Tablo 17. Driscoll-Kraay Tahmincisi ile Yapılan Regresyon Sonuçları

Number of obs	190					
Number of groups	19					
Wald chi2(1)	4.01					
Prob > chi2	0.0453					
overall R-squared	0.1487					
DTH	Coef.	Drisc/Kraay	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
iyke	1.38e+10	6.87e+09	2.00	0.076	-1.79e+09	2.93e+10
_cons	4.34e+11	8.13e+11	0.53	0.607	-1.41e+12	2.27e+12
sigma_u	1.285e+12					
sigma_e	2.011e+11 (fraction of variance due to u_i)					
rho	0.97611553					

Driscoll-Kraay tahmincisi ile yapılan analiz sonucunda iyke bağımsız değişkenin %10 hata payıyla bağımlı değişken olan dth üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna erişilmiştir.

SONUÇ

Günümüz ekonomisinde ülkelerinin daha kolay ticaret yapması ülkeler, kurum ve kuruluşlar için son derece büyük bir öneme sahiptir. İthalat ve ihracat süreleri, prosedürler, maliyetler gibi daha birçok unsur ticareti zorlaştırmaktadır. Bugün dünya rekabet ortamında en ufak ayrıcalık dahi tercih konusu olmakta ve tercih edilmektedir. 2003 beri yayımlanan İş Yapabilme Kolaylığı Endeksi değişen piyasa koşullarını en ince ayrıntısına kadar inceleyerek rapor haline getirmiştir. Her yıl yayınlanan ve ülkelerin kendi ekonomiler içerisinde ticaret ve daha mikro anlamda doğrudan yabancılar için yaptıkları iyileştirmeleri içeren, en-

deks dahilindeki ülkeler ile karşılaştırma yapmaya olanak sağlayan bir rapordur. Literatürde bu anlamda araştırmaya dahil edilen ülkelerin detaylı olarak prosedür, zaman ve maliyetleri bulunmaktadır.

Bu çalışmada, ekonomik göstergelerden İş Yapabilme Kolaylığı Endeksinin ithalat, ihracat ve dış ticaret hacmi üzerindeki etkisine bakılmış. Çalışmada G-20 ülkelerinin 2010-2020 yılları arasındaki verileri kullanılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre iş yapabilme kolaylığı endeksi ile ithalat, ihracat ve dış ticaret hacmi arasında bir eşbütünleşmenin olduğu tespit edilmiştir. İş yapabilme ile ithalat, ihracat ve dış ticaret arasında uzun dönemli bir nedenselliğin olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapılan regresyon analizi sonuçlarında iş yapabilme kolaylığının ihracat, ithalat ve dış ticaret hacminde %10 hata payına göre istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bu bulgular literatürde yer alan çalışmalarla da benzerlikler göstermektedir.

Bu çalışmada kullanılan değişkenlere daha fazla dış ticareti etkileyen değişkenler eklenerek daha destekleyici sonuçlar elde edilebilir. Bu çalışma G-20 ülkeleri özelinde sürdürülmüştür. Daha farklı ülke gruplarıyla da yapılması literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Atıl, A., Boztepe H., Ergül, B., Şenalp, A. ve Gürsu, T. (2017). *Doing Business 2017- 2017 İş Ortamı Raporu*, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı RYKGM-Ekonomik Analiz ve Değerlendirme Dairesi, Ankara, Yayın No: 888.

Bingöl, U. ve Çömez, G. (2019). İş Yapma Kolaylığı ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Türkiye-Seçilmiş Sahraaltı Afrika Ülkeleri Panel Veri Analizi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 14(56), 460-467.

Çalışkan Z. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İş Yapma Kolaylığı, *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1), 105-112.

Dibo, M. ve Aytaç, D. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İş Yapabilme Kolaylığı İlişkisi Üzerine Ampirik Bir İnceleme, *Research Journal Of Public Finance*, Mart 2018, 4(1), 27-38.

Djankov, S., Rafael La P., Florencio L. and Andrei S. (2002). The Regulation of Entry, *Quarterly Journal of Economics*, 1-37.

Eifert, B. (2009). Do regulatory reforms stimulate investment and growth? Evidence from the doing business data, 2003-07. *Center for Global Development Working Paper*, 159-160.

Erdoğan, S. (2006). Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2006(1), 30-39.

Freund, C. and Bineswaree B. (2008). Trade, Regulations, and Income, *Journal of Development Economics*, 309-321.

Hanusch, M. (2012). The Doing Business Indicators, Economic Growth and Regulatory Reform, *Policy Research Working*, 6176.

Kabal A. K (2007). 1980-2005 Yılları Arasında Uygulanan Ekonomik Politikalar ve Bunların Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Kangal, N., Eroğlu, İ. ve Çoban, M.N. (2018). İş Yapma Kolaylığı Kapsamında Mint Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Social Sciences Researches Journal*, 13(2), 21-48.

Önalınış, Ç., Ulucan, A. ve Atıcı B.K. (2019). OECD Ülkelerinin İş Yapma Kolaylığı Açısından Çok Kriterli Karar Analizi ile Sıralanması, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(2), 341-363.

Özcan, P. M. ve Yıldırım, C. Y. (2019). *Sürdürülebilir Enerji Politikaları Kapsamında Karbon Emisyonu ve Karbon Vergisi Uygulamaları*, Yeni Ekonomik Trendler ve İş Fırsatları, Ekin Yayınevi, Bursa.

Pinheiro-Alves, R. and Zambajual-Oliveira, J. (2012). The Ease of Doing Business Index as a Tool for Investment Location Decisions, *Economic Letters*, 66-70.

Sarıkovanlık, V., Koy, A., Akkaya, M., Yıldırım, H. H. ve Kantar, L. (2019). *Finans Biliminde Ekonometri Uygulamaları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı*, Genişletilmiş 3. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel Veri Ekonometrisi*, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Yardımcıoğlu, M. (2014). Yükselen Piyasa Ekonomileri ve İş Yapabilirlik Endeksi Karşılaştırması, *KSÜ İİBF Dergisi*, 4(1). 280-295.

Yaşar, E. ve Yaşar M. (2017). İş Yapma Kolaylıkları: Farklı Gelir Gruplarındaki Ülkeler Arasında Bir Karşılaştırma, *International Journal Of Afro-Eurasian Research*, 4(1), 101-112.

İŞ YAPABİLME KOLAYLIĞI ENDEKSİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİSİ: SEÇİLİ ÜLKELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yıldırım, C. Y. (2019). Türkiye’de Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme: Granger Nedensellik Yaklaşımı. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 4(9), 119-145.

Yıldırım, H. H., Yıldırım C.Y. ve Mıynat Taşdemir B. (2019). Gelişmekte Olan Ülkelere Yöneik Yatırımlar ile İş Yapabilme Kolaylığı Endeksi Arasındaki İlişki, 10th International Congress on Entrepreneurship (ICE 2019), Proceedings, 25-26 Apr 2019, Manisa, Turkey

Yüksel, E. ve Saridoğan, E. (2011). Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman’ın Katkıları, *Öneri Dergisi*,199-206.

İNTERNET KAYNAKLARI

Doing business (2020). <https://www.doingbusiness.org>, (Erişim Tarihi: 02.03.2021- 01.03.2021 25.02.2021)

Yazar Notu: “Bu çalışma Muhammed SAĞLAM tarafından 2021 yılında Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve Pazarlama Anabilim Dalında Doç. Dr. Hasan Hüseyin YILDIRIM’ın danışmanlığında yapılan ve yayınlanmış olan yüksek lisans tezine ait bir bölümünün kitap bölümüne dönüştürülmüş ve üretilmiş halidir.”

Editör Notu: “Bu çalışmanın yüksek lisans tezinden üretilmiş olması nedeniyle her türlü sorumluluk ve yükümlülük maddi/manevi yönden ilgili bölüm yazarlarına aittir”

EKLER

Ek 1- Birim Kök Testi Sonuçları

	DTH	I(0)		I(1)	
		Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
Intercept	Levin, Lin & Chu T*	-5.97962	0.0000	-9.74750	0.0000
	Im, Pesaran And Shin W-Stat	-2.80520	0.0025	-3.89766	0.0000
	ADF - Fisher Chi-Square	64.8642	0.0043	84.6765	0.0000
	PP - Fisher Chi-Square	66.8791	0.0026	120.952	0.0000

Trend & Intercept	Levin, Lin & Chu T*	-3.53756	0.0002	-9.20737	0.0000
	Breitung T-Stat	-5.84854	0.0000	-2.14131	0.0161
	Im, Pesaran And Shin W-Stat	-0.30638	0.3797	-0.38843	0.3488
	ADF - Fisher Chi-Square	41.1074	0.3361	45.3349	0.1927
	PP - Fisher Chi-Square	50.6691	0.0820	98.8924	0.0000
IHR		I(0)		I(1)	
		Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
Intercept	Levin, Lin & Chu T*	-5.21949	0.0000	-10.3744	0.0000
	Im, Pesaran And Shin W-Stat	-2.14195	0.0161	-4.22136	0.0000
	ADF - Fisher Chi-Square	57.5233	0.0220	88.1133	0.0000
	PP - Fisher Chi-Square	63.5354	0.0058	119.042	0.0000
Trend & Intercept	Levin, Lin & Chu T*	-1.99146	0.0232	-11.3178	0.0000
	Breitung T-Stat	-4.57651	0.0000	-2.60545	0.0046
	Im, Pesaran And Shin W-Stat	0.22010	0.5871	-0.72688	0.2336
	ADF - Fisher Chi-Square	32.7441	0.7108	53.1239	0.0525
	PP - Fisher Chi-Square	49.7098	0.0967	115.369	0.0000

İŞ YAPABİLME KOLAYLIĞI ENDEKSİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİSİ: SEÇİLİ ÜLKELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ITH		I(0)		I(1)	
		Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
Intercept	Levin, Lin & Chu T*	-6.31110	0.0000	-9.55870	0.0000
	Im, Pesaran And Shin W-Stat	-2.84770	0.0022	-3.74651	0.0001
	ADF - Fisher Chi-Square	66.4474	0.0029	82.4726	0.0000
	PP - Fisher Chi-Square	60.8230	0.0108	117.905	0.0000
Trend & Intercept	Levin, Lin & Chu T*	-5.56914	0.0000	-8.87623	0.0000
	Breitung T-Stat	-3.12378	0.0009	-2.17766	0.0147
	Im, Pesaran And Shin W-Stat	-0.46134	0.3223	-0.38556	0.3499
	ADF - Fisher Chi-Square	44.7682	0.2090	45.5042	0.1880
	PP - Fisher Chi-Square	52.5660	0.0583	91.7022	0.0000
İYKE		I(0)		I(1)	
		Statistic	Prob.	Statistic	Prob.
Intercept	Levin, Lin & Chu T*	-1.52367	0.0638	-8.24194	0.0000
	Im, Pesaran And Shin W-Stat	1.34472	0.9106	-3.05107	0.0011
	ADF - Fisher Chi-Square	43.8975	0.2358	75.6139	0.0003
	PP - Fisher Chi-Square	51.7603	0.0675	88.7601	0.0000

Trend & Intercept	Levin, Lin & Chu T*	-3.68076	0.0001	-7.96672	0.0000
	Breitung T-Stat	2.48058	0.9934	0.33948	0.6329
	Im, Pesaran And Shin W-Stat	0.66135	0.7458	-0.05835	0.4767
	ADF - Fisher Chi-Square	35.9979	0.5623	44.6717	0.2118
	PP - Fisher Chi-Square	40.4231	0.3638	78.5490	0.0001

EK 2- Eşbütünleşme Sonuçları Detaylı Hali

DTH IYKE	Testler	t istatistik-leri	Olasılık Değeri
Sabit	Panel v-Statistic	1.514325	0.0650
	Panel rho-Statistic	-1.281971	0.0999
	Panel PP-Statistic	-4.321959	0.0000*
	Panel ADF-Statistic	-5.739286	0.0000*
	Panel v-Statistic Weighted	-0.149028	0.5592
	Panel rho-Statistic Weighted	-1.300661	0.0967
	Panel PP-Statistic Weighted	-3.654053	0.0001*
	Panel ADF-Statistic Weighted	-5.836081	0.0000*
	Group rho-Statistic	0.620376	0.7325
	Group PP-Statistic	-3.901914	0.0000*
	Group ADF-Statistic	-6.213161	0.0000*

İŞ YAPABİLME KOLAYLIĞI ENDEKSİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİSİ: SEÇİLİ ÜLKELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Sabit ve Trend	Panel v-Statistic	-0.260357	0.6027
	Panel rho-Statistic	1.139428	0.8727
	Panel PP-Statistic	-3.347098	0.0004*
	Panel ADF-Statistic	-5.403570	0.0000*
	Panel v-Statistic Weighted	-3.549369	0.9998
	Panel rho-Statistic Weighted	1.293292	0.9020
	Panel PP-Statistic Weighted	-3.089103	0.0010*
	Panel ADF-Statistic Weighted	-5.375904	0.0000*
	Group rho-Statistic	2.769882	0.9972
	Group PP-Statistic	-3.714596	0.0001*
	Group ADF-Statistic	-5.231235	0.0000*

IHR İYKE	Testler	t istatistikleri	Olasılık Değeri
Sabit	Panel v-Statistic	1.290446	0.0984
	Panel rho-Statistic	-1.084802	0.1390
	Panel PP-Statistic	-4.094353	0.0000*
	Panel ADF-Statistic	-5.379912	0.0000*
	Panel v-Statistic Weighted	0.255825	0.3990
	Panel rho-Statistic Weighted	-1.016963	0.1546
	Panel PP-Statistic Weighted	-3.329565	0.0004*
	Panel ADF-Statistic Weighted	-4.997302	0.0000*
	Group rho-Statistic	1.201172	0.8852
	Group PP-Statistic	-2.947503	0.0016*
	Group ADF-Statistic	-4.873397	0.0000*

Sabit ve Trend	Panel v-Statistic	-0.136626	0.5543
	Panel rho-Statistic	1.891971	0.9708
	Panel PP-Statistic	-2.983661	0.0014*
	Panel ADF-Statistic	-4.788761	0.0000*
	Panel v-Statistic Weighted	-2.896136	0.9981
	Panel rho-Statistic Weighted	1.472349	0.9295
	Panel PP-Statistic Weighted	-3.345761	0.0004*
	Panel ADF-Statistic Weighted	-5.996547	0.0000*
	Group rho-Statistic	3.030685	0.9988
	Group PP-Statistic	-3.881343	0.0001*
	Group ADF-Statistic	-5.344650	0.0000*

ITH İYKE	Testler	t istatistikleri	Olasılık Değeri
Sabit	Panel v-Statistic	4.840429	0.0000*
	Panel rho-Statistic	-1.520659	0.0642
	Panel PP-Statistic	-2.286469	0.0111*
	Panel ADF-Statistic	-3.234171	0.0006*
	Panel v-Statistic Weighted	-0.144386	0.5574
	Panel rho-Statistic Weighted	-1.003854	0.1577
	Panel PP-Statistic Weighted	-3.457764	0.0003*
	Panel ADF-Statistic Weighted	-5.352248	0.0000*
	Group rho-Statistic	1.011622	0.8441
	Group PP-Statistic	-3.111131	0.0009*
	Group ADF-Statistic	-5.554994	0.0000*

İŞ YAPABİLME KOLAYLIĞI ENDEKSİNİN DIŞ TİCARET ÜZERİNE ETKİSİ: SEÇİLİ ÜLKELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Sabit ve Trend	Panel v-Statistic	1.962583	0.0248*
	Panel rho-Statistic	0.931157	0.8241
	Panel PP-Statistic	-2.765949	0.0028*
	Panel ADF-Statistic	-4.146926	0.0000*
	Panel v-Statistic Weighted	-3.472764	0.9997
	Panel rho-Statistic Weighted	1.785754	0.9629
	Panel PP-Statistic Weighted	-2.422477	0.0077*
	Panel ADF-Statistic Weighted	-3.874214	0.0001*
	Group rho-Statistic	3.332260	0.9996
	Group PP-Statistic	-2.021452	0.0216*
	Group ADF-Statistic	-3.785006	0.0001*

SPOR SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA CİNSİYETÇİ YAKLAŞIMIN MODERNİTESİ

Çetin TAN¹, Hüseyin HORUZ², A. Serdar YÜCEL³

Öz: İnsan ve etkileşimlerini en küçük yapıdan küresel yapıya kadar toplumsal yapı bağlanımında kendi penceresinde araştıran, inceleyen, yorumlayan sosyoloji bilimi kendi alanına giren hemen hemen her konuda içtihatlarla bulunmaktadır. İnsanlık tarihine bakıldığında olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilen pek çok olayın olduğu görülmektedir. Bunlardan belki de en zor ve aşılması güç olanı toplumsal cinsiyetçi perspektiflerdir. Çalışma, toplumsal cinsiyetin özellikle kadın kimliği, toplumda ve spor alanındaki etkisi üzerine bir çalışmadır. Spor, ilk toplumlardan modern toplumlara uzanan etkin kurumlardan biri olup beden, ruh ve sosyal yönden de bireye ve toplumlara katkı sunmaktadır. Spor ve sosyoloji arasındaki ilişkiye bakıldığında içerisinde; sporcu, antrenör, sporsal faaliyetlerin, spor kurumlarının, ilgili yöneticilerin, kulüplerin, federasyonların, ülkenin spor ile ilgili politik kararlarına kadar geniş bir alanın ele alındığı insan ilişkilerinin ve kültürel etkileşimlerin en üst düzeyde olduğu sosyoloji biliminin alt disiplin dalı olduğunu görülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı: Ülkemizde kadın popülasyonunun toplumsal yaşam ve spor dünyasındaki edilgen konumundan etkin konuma geliş sürecini irdelemek, ataerkil egemen toplumsal düzen içerisinde kadınların toplumsal mücadelesini ortaya koymaktır. Ayrıca spor bilimleri temelinde toplumsal cinsiyetçi yaklaşım, kadının spora yönelimi, sporda kadın kimliğinin inşası, cinsiyet eşitsizlikleri, kadının aktif yaşama katılması süreci spor ve

1 Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Elazığ / Türkiye, e-mail: ctan@firat.edu.tr, ORCID NO: 0000-0003-1864-4472

2 Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Elazığ / Türkiye, e-mail: sosyologhsyn@gmail.com, ORCID NO: 0000-0003-3911-3961

3 Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Elazığ / Türkiye, e-mail: asyucel@firat.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-4543-4123

beden eğitimi ekseninde ele alınmıştır. Çalışmamız sosyoloji ve spor bilimleri özelinde tarihsel perspektif çerçevesinde değerlendirilmiş kuramsal arka plan ve gündelik yaşama yansımaları ile güçlendirilmeye gidilerek, temel prensipler oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışma verilerin elde edilmesinde dokümantasyon araştırma tekniği kullanılmış ve ilgili kitap, makale, tez, ve dergiler incelenmiş, görsel basına yansıyan haberlerden faydalanılmıştır. Sosyolojik tabanlı bir konunun spor kurumu bağlamında ele alınmasının bu alanda daha sonraki çalışmalara da katkı sunması düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Spor, Sosyal Görünüm, Beden Eğitimi, Kadın Kimliği, Beden

GİRİŞ

Cinsiyetçi yaklaşım veya toplumsal cinsiyetin oluşumu başta sosyoloji bilimi olmak üzere sosyal bilimlerin son zamanlarda ana konularından biri olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde farklı ana ve yan kurumlarda da varlığını göstermiştir. Bu ana kurumlardan birisinin de spor kurumu olduğu görülmektedir. Bireyin doğumla beraber sahip olduğu fizyolojik ve biyolojik özellikler, temel cinsiyetimizi belirleyici olurken içinde yaşadığımız toplum, sosyal çevre, arkadaş ve akraba ilişkilerimiz ise bizim sosyal yapı içinde toplumsal cinsiyetimizi oluşturduğu bilinmektedir. İş yaşamından eğitim yaşamına çocukluk sürecinden yaşlılık sürecine yani tüm yaşantı süresince biyolojik cinsiyetimizden çok toplumsal cinsiyetimizle statülerimiz ve toplumdaki yerimiz belirleyici unsur olmuştur. Ancak farklı dönem ve çağlarda hatta günümüzde bile aşmakta çok da başarılı olunamayan, zaman zaman çevremizde veya dijital platformlarda gerek erkek ya da kadın hegemonyasının toplumsal cinsiyetçi davranış örüntülerinin yansımaları görülmektedir.

Gerçek şu ki insan oldukça karmaşık bir fizyolojik sisteme ve bu sistem ile bütünleşik psikolojik süreçlere sahip bir varlık olmasının yanında, sosyal alanda diğer insanlarla iletişimi bakımından sosyolojik bir varlıktır. Sürekli değişen duygu, düşünce ve zihin yapısı ile sosyal alandaki dinamik ilişkilere verdiği tepkinin karmaşıklığı dikkate alındığında insanın bütüncül bir yaklaşımla açıklanmasının daha uygun olacağı düşünülmüş bu açıdan salt bir bakış açısıyla ya da metot ile değil çoklu bakış açılarıyla ele alınması daha sağlıklı olacaktır (Baltacı, 2019: 369). Bura-

dan hareketle lateral çok yönlü bakış açıları ışığında sosyal, psikolojik, ekonomik, eğitim gibi etkenler ekseninde insanın işlevselliği, cinsiyeti ve onun rolleri doğrultusunda günümüze kadar çok fazla araştırmalar yapılmış kuramlar geliştirilmiştir. Bu çalışmada da spor düzleminde kadın ve toplumsal cinsiyet üzerinde genel bir çalışma yapılarak sorunsal alanı araştırmaya çalışılmıştır. Öncelikle sporun toplumdaki genel anlamına bakacak olursak: Spor, ahlaki temele dayalı ve kültürel değeri olan bir uygulamadır. Spor, insan, toplum ve kültür ekseninde çok çeşitli boyutları, anlamı ve değerleri ile sosyal bilimlerin temel konularından biri olurken; spora sosyolojik bakış açısı ile bakmanın spor, sporcu, antrenör, başarı ve mücadele kavramlarının toplumların var olmalarında ayrıca diğer toplumlar ve kültürler arasında önemli bir konuma ulaşmalarında büyük ölçüde önemli olduğu görülmektedir (Erkal vd., 1998: 17).

Bilindiği üzere bilimsel ve teknolojik gelişmeler, fairplay ve spordaki kültürel kaynaşma ortamı spora çağdaş bir anlam kazandırmış, özellikle olimpiyat oyunları ülkeleri, farklı toplumları birbirine yaklaştırıcı bir araç statüsü kazanmıştır. Sporun bu işlevselliği insanlarda sosyal kimliğinde oluşmasına katkı sunmuştur. İnsanları beden ve tinsel olarak geliştiren ve hareketsel etmenlerin hemen hemen tüm içeriklerini kapsamada etkin bir araç olan spor, ayrıca genel eğitim sisteminin de bir parçası olup, insanların fiziksel gelişiminin yanında zihinsel, psikolojik ve sosyal gelişimini de sağlayan bir olgu olup, toplumlar spor eğitimine ve gelişimine büyük önem vermişlerdir (Özer, 1990: 60'den aktaran: Dolaşır, 2014: 7).

Bu bağlamda kadının hem toplumsal cinsiyetinin kazanımı hem de spor faaliyetlerinde oluşum göstermesi kadınların dinamik bir çevre içinde gittikçe var olmaya başlamasına neden olmuştur. Gerçekte toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel amacı; bireyin cinsiyet kimliği ve yönetimleri bakımından gündelik yaşamdan sanata spordan eğitime ve iş hayatına yaşamın tüm alanlarında faal olarak bulunmasını sağlamasıdır.

Sonuç olarak; bu çalışmanın temel amacı kadınların ve kız çocukların tarihsel süreç çerisinde maruz kaldıkları cinsiyetçi yaklaşımın, sen yapamazsın, sen kızsın, bu erkek işi gibi dayatılmış kodların süreç içinde ki aşınımın ele alınması ve cinsiyetçi eşitsizliklerin tarihsel süreç çerisinde değerlendirilmesidir.

Spor Sosyolojisine Genel Bakış

Sporun kavram tanımına bakıldığında temel olarak; spor, insanların fiziksel, ruhsal, duygusal ve sosyal yönden gelişimlerine katkı sağlayan öte yandan bilgi, beceri, donanım, teknik ve liderlik yeteneklerini de geliştirmeye yarayan bir araç olduğunu söyleyebiliriz. Böylece sporun, insanın kendi kendisini disipline etmesine ve karşılaşacağı psikolojik ve fizyolojik problemlerin üstesinden gelmesine yardım ettiği anlaşılmıştır (Sunay ve Saracaloğlu, 2003: 43). Sosyolog Bertrand' a göre toplum; bağımsız bir sosyal yapı birimi olarak kendisini idame ettirebilmek için gerekli en az şartları icra eden yeteri büyüklükteki bir sosyal sistem ve organizasyonudur (Planck, 2010: 7). G. Marshall, Sosyoloji Sözlüğü'nde toplumu: Genel olarak, ortak bir kültürü paylaşan, belli bir toprak parçasında yerleşik ve kendilerini birleşik ve özgün bir varlık olarak gören insanlardan oluşan bir grup olarak tanımlamaktadır (Marshall, 1999:732).

Modernite kavramı, kelime olarak "modern", Latince "modernus"tan türetilmiştir. Modernus ise yine Latince'de "hemen şimdi" anlamına gelen "modo"dan türetilmiştir (Kızılçelik ve Erjem, 1996: 385'den aktaran: Erol, 2016: 51). Kavram olarak modern, yeni olana eski olandan farklılaşmış statükocu olmayan bir makro dönüşüm projesi olarak ele alınmış 15. ve 20.yy. arasında yer almış entelektüel, ilerici, kültürel, toplumsal ve estetik dönüşüm ve gelişme olarak tanımlanabilmektedir (Çiğdem, 2004: 72). Öte yandan yine hem spor olarak hem toplumsal ilerleme olarak modernleşmenin etkin olduğu yıllara bakıldığında Rönesans dönemi ve aydınlanma düşünürlerince dile getirildiği söylenebilir. Çağdaş dönem düşünürü Anthony Giddens 'a göre "modernlik" on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder (Giddens, 2004: 11'den aktaran: Erol 2016: 58).

Toplumalarda sportif faaliyetler insanların beden ve ruh sağlığını geliştirmesinin yanında bireyin sosyolojik, psikolojik, entelektüellik, karakter, moral değerler ve fairplay gibi davranışların gelişmesine de katkılar sağlamaktadır. Bu açıdan kişi bazlı gelişim bütünleşik olarak toplum sağlığının da oluşmasına katkısı bulunmaktadır. Beden eğitimi ve spor arasındaki farka kısaca bakacak olursak beden eğitimi, bireyin

beden ve ruhsal sağlığının iyileştirmek için yapılan aktiviteler iken, spor ise bireyin fiziksel ve ruhsal sağlığına olumlu katkıları yanında, belli bir norm ve sisteme göre rekabet ölçüleri içinde yarışma, performans gösterme, üstün gelme amacını taşıması bakımından daha kurum kimliğine sahiptir (Kuter ve Kuter, 2016: 81). Bu açıdan sosyoloji biliminin ana kurumları olan din, siyaset, hukuk, eğitim, aile, ekonomi v.b. gibi kurumlar toplumlarda bir karakter bir kurum olma niteliği oluştururken, sponsal faaliyetlerde insanlarda sosyal kimlik, gruba bağlılık hissi, dayanışma kültürü, rekabet, sosyalleşme gibi etkenler ile spor sosyolojisinin temel kimliğini oluşturmaktadır.

Spor insanın aktif sosyal çevrelere katılımını sağlayan sosyal bir aktivite olması özelliğinden dolayı kişinin çevresiyle sosyalleşmesinde önemli bir role sahiptir. Çağdaş toplumlarda sporun genelde kolektif etkinlik olduğu göz önünde bulundurulursa sportif faaliyetler aracılığıyla spor ile ilgilenen bireylerin, farklı insan grupları ile sosyal bir ilişkiye girerek hem birlikte spora katılım sağladıkları hem de herhangi bir spor dalının da taraftarı oldukları görülmektedir. Bireyin sosyal çevrelere katılımında, sosyalleşmesinde spor önemli bir rol almakta böylece, insanlar dar dünyasından kurtularak farklı mecralarda, başka kişilerden, inançlardan, fikirlerden oluşan insanlar ile diyalog içinde olarak, onlardan etkilenilmekte veya onları etkileme olanağı sağlamaktadır. Bu yönü ile sporun, yeni dostluklar kurulması, pekiştirilmesi ve sosyal kaynaşmayı sağladığı söylenebilir. Özetle sporun sadece spor yapanlar değil izleyici kitleler arasında da önemli bir sohbet ve muhabbet konusu oluşturduğu görülmektedir (Çaha, 2000'den aktaran: Koç ve Küçük, 2015: 3). Örneğin: Türkiye Milli Futbol Takımının oynadığı müsabakalarda maçın oynandığı stadyumda seyirciler ve evlerinde de televizyon aracılığıyla izleyiciler ülkemiz futbol takımını desteklemektedirler. Toplumda oluşan milli şuurun ortak bir toplumsal karakterin oluşumuna ve gelişmesine katkı sağladığı görülmüştür (Soygüden, 2019: 69).

Bu açıdan sporun kişisel bir etkinlikten çıkıp geniş kitlelere ulaşma statüsüyle toplumsal bir kimlik kazandığını görülmektedir. Sporun aynı zamanda tüm dünyada ekonomik açıdan önemli bir pazar payına da sahip olmaya başladığı, ekonomik ilişkilerde ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerinde önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu açıdan değerlendiril-

rildiğinde örneğin bir futbol turnuvasının, final maçının yapıldığı şehirde birçok sektörde kazanç alanları, tüketim alanları ve harcama alanları oluşturduğu bilinmektedir.

Bu bağlamda spor, farklı toplumlarda insanların gerek uygulayıcı olarak gerek izleyici olarak günlük yaşamlarında zaman ayırdıkları özel bir alanı oluşturmaktadır. Zamanla bireylerin boş vakitlerini değerlendirmekten öte bilinçli olarak zaman ayırdıkları bir etkinlik haline gelmiştir. İnsanların hem taraftar olma ihtiyacı hem de bireysel gereksinim başta olmak üzere, sağlık, eğlence vb. gibi farklı nedenlerden dolayı spora ayırdıkları zamanın insanların günlük yaşamlarında yeri gittikçe artmaktadır. Böylece spor, sosyolojik bir yaklaşım bileşeniyle buna benzer birçok alanda çalışma yapma olanağına sahip olmaktadır (Sarıkoca, 2020: 265). Sporun ekonominin yanında ülkelerin siyasi yapısıyla da bütünleştiği bir mekanizma olduğunu da belirtmek gerekir. İkinci dünya savaşında Avrupa ülkelerinde diktatörlük etkisiyle bu ülkelerin liderleri toplumları uyutma ya da toplumsal tepkileri bertaraf etmek amacıyla toplumu spor faaliyetleriyle oyalama yollarını denemiştir. Yöneticiler sporu sosyal kontrol aracı olarak dikta rejimlerini rahat sürdürebilmek için yaptıkları o günkü eylemler bugünkü sonuçları çok farklı yönde gelişim ve olgunlaşma göstermiş, bugün dünyanın en iyi spor takımlarının o günün baskı ile yönetilmeye çalışıldığı ülkelerden olduğu görülmektedir.

Spor faaliyetleri devletlerin siyaseten ülkeyi yönetenler ve siyasi muhalifler açısından bir propaganda aracı olma statüsüne de sahiptir. Örneğin 1968 Mexico City Olimpiyat Oyunlarında öne çıkan Amerika Birleşik Devletleri sporcusu atletlerden şampiyon Tommie Smith ve bronz madalyalı John Carlos madalya töreninde ülkelerinde yaşanan ırkçılık faaliyetlerini protesto etmiş ayrıca siyasi bir hareket olarak Amerika'da gelişim gösteren ve zamanla bir sembol olan "Kara Panterler" örgütünün propagandasını yapmak amacıyla örgütle bütünleşen simgesel hareket tarzını gerçekleştirmiş ve bu eylem, olimpiyat oyunlarında simge niteliği kazanarak protesto yapma eylemlerinden biri olmuştur (Sarıkoca, 2020: 269). Bu itibarla anlaşıldığı üzere sporun toplumsal işlevi ve gündelik yaşama yansımaları nedeniyle daima sosyoloji bilimini ilgilendirdiği söylenebilir. Bu açıdan spor kurumu da diğer kurumların

ürettikleri kadar değerli olup toplumu yansıtan ve toplumsal dinamikleri destekleyen toplumla alışverişi olan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir (Talimciler, 2015). Sporun bireyin yaşantı boyunca çevresel ilişkilerinde ve kişisel gelişiminde büyük öneme sahip olduğunu bilinmektedir.

Bu nedenle kurum olma statüsünde olan spor; sosyal, ekonomik, kültürel, eğitsel olarak refaha ulaşmanın yanı sıra bireyin ruh ve beden olarak sağlığının daha iyi olmasını sağlamakta, kişilik ve karakter özellik açısından geliştirmeye etken olmaktadır. Ayrıca bireye bilgi, beceri, teknik ve yetenek sağlayarak çevreyle olan uyumunu da kolaylaştırdığı görülmektedir. Temel olarak bireyler, toplumlar veya ülkeler arasında bir dayanışma ve kaynaşmayı sağlayan spor ayrıca barış ortamının oluşumunda, bireyin mücadele ruhunu arttırmasının yanında belli kurallar çevresinde rekabet ölçüleri çerçevesinde mücadele etme ve yapılan müsabakalar da başarı elde etme amacıyla yapılan bir faaliyettir. Birey spor faaliyetini yerine getirirken ve kendi doğal çevresini de kişisel hale getirirken elde ettiği yetenekleri geliştiren, sistemli kurallar çerçevesinde araçlı veya araçsız, bireysel ya da takım olarak hem boş zaman etkinliği kapsamında hem de profesyonel meslek olarak ifa ettiği bir olgudur. Özetle bireyi doğrudan sosyalleştiren, toplumla bütünleşmesini sağlayan, ruh ve beden olarak geliştiren içinde rekabeti de barından kültürel motiflerden biri olduğu görülmektedir (Erkal, 1982: 119' dan aktaran: Yetim, 2000: 64).

Bu bağlamda özetle sanayileşme süreciyle de ilgili olarak, hizmet sektöründeki artış, teknolojik gelişmeler, enformasyon ve kırdan kentte doğru şehirleşmeyle birlikte hızlı bir toplu yaşama kültürü, nicelik olarak büyüme ile toplum yapısal olarak farklı niteliklere sahip olmuştur. Yeni sosyal eğilimler ve buna bağlı olarak oluşan etik değerler, kültürleşme, farklı yaşam biçimleri, sosyo-ekonomik düzey gibi olgular şekillenmeye başlamıştır. Bu şekillenmede modern toplumlar ilkel toplumlara oranla spor kurumunu sosyal yaşamın zaruri bir parçası olarak görmeye başlamış, ancak gelişmemiş toplumlar ve ülkeler ise sporun gerçek önemini kavramada başarılı olamamış ve kazanımlarını gözetilememişlerdir. Bugün günümüzde, spor tıpkı sosyolojinin diğer ana kurumları gibi toplumların dinamik yapısını yansıtmada önemli bir role

sahiptir. Minimal bir anlamda ise sporu önemseyen toplumlar kendi gelişmişliğinin de tespitinde bir bakış açısı olarak kabul edilebilir (Karasüleymanoğlu,1995).

Spor kurumun çalışma alanına giren önemli konularda sosyolog Bourdieu'nun özgün içtihatlarında bulunduğunu söyleyebiliriz. Onun spor sosyolojisinde alan, sermaye, habitus, beden, beğeni gibi kavramlarıyla sportif yaşama yönelik argümanları bulunmaktadır. Bourdieu'nun spor sosyolojisine yönelik açıklamasına bakacak olursak; örneğin sporun her kategorisinde öncü ülke olan İngiltere'de eskiden sıradan halk kesimlerinin yaptığı spor çalışmaları 19. yüzyıla gelindiğinde bu durum değişmiş, elitlerin çocuklarının okuduğu okullarda sporun anlam ve işlevinde bakış açıları değişikliğe uğramış, giderek seçkin toplumların sporu haline gelmiştir. Ancak değişen süreç içerisinde spor faaliyetleri geniş halk tabakasının yoğun talebiyle yeniden geniş halk kitlelerine uygulanmaya başlamıştır (Bourdieu, 2015). Özetle Bourdieu alan teorisinde mütevelli spor kurumun kendine özgü bir alana ve tarihe sahipliğini vurgulamış tarihsel zaman içinde spor, kurum statüsüne ulaşarak kendine özgü kuralları dinamikleri ve sınırlılıkları oluşmuştur. Buradaki değişimlerin doğru anlaşılması da yine Bourdieu'nun habitus kavramı ışığında ancak tarihsellik bakış açısıyla anlaşabileceğini böylece bireysellikten öte toplumsallığı spor kurumu ekseninde görünümünü sağlamıştır (Yüksel, 2019: 512). Bourdieu'nun bu tespitini destekleyecek güncel bir duruma bakacak olursak bugün Fransa futbol milli takımının kadrosunun yarısından fazlasının Afrika asıllı oldukları göze çarpmaktadır. Çünkü daha önceleri buraya getirilen Afrikalı köle toplumların oynadıkları futbol köle sporu olarak adlandırılmış, Fransa halkınca damgalanmış bir spor olarak görülmüş ancak bu algı modern toplumlarda artık yıkılmış durumdadır. Sporda ki bu dönüşümler tarih içerisinde de yerini alarak zamanla aşılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak; insanlar arasında aidiyet duygusunu geliştirmesi, başarıya ve mücadele duygusunu geliştirmesi, sağlıklı toplumların oluşumu, sosyal kalkınmaya etkisi bakımından kitlesel olarak sporun önemi gittikçe artmaktadır. Sportif faaliyetlerin toplumsal yaşamı her yönüyle etkilemesi ve bu etkinliğin yaşam için önemli bir sosyal olgu olarak görülmesi sporun sosyolojik bir alan olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır.

Tarihsel Perspektifte Kadının Durumu

Kadın tarihi, ilk insanın, ilk kadının yaratılmasından bugüne kadar ki süreç içinde ele alınacak kadar uzun bir tarihtir. Bu tarih içinde farklı çağlarda, toplumlarda, etnik kökenlerde, yaşantının her anında varlık gösteren kadınların önemli bir tarihe sahip olduğu söylenebilir. Bu açıdan tüm sosyal ve insan bilimlerinin alanına girmiş ortak bir konu olduğu ifade edilebilir.

Karl Marks'ın insanlık tarihi sınıfların mücadele tarihidir dediği noktada toplumlar arasındaki bu mücadele bir birikimin sonucunda cinsiyetler arasında da kendini göstermiştir. İnsanlık tarihi bilindiği gibi genel olarak üç dönemde (avcılık - toplayıcılık dönem, skolastik dönem, sanayi devrimi) değişimlerle günümüze ulaşmış ve her dönemde kendilerine özgü davranış ilişkileri, toplumsal roller ve üretim faaliyetleri gibi temel konular ile ilişkileri olmuştur.

İnsanlık tarihindeki makro dönemlerde de kadınların rolleri gittikçe şekillenmeye başlamıştır. Avcı toplayıcılık dönemdeki toplayan statüsünden sanayi devrimiyle işçi sınıfına kadar yoğun bir süreç doğrultusunda değişerek günümüze kadar gelmiştir. Kadınlar anaerkil toplumlarda ayrı özel bir varlık olarak görülürken ancak ataerkil düzende erkeğin, kadını kendi dışında olan kendisine benzemeyen bu düşüncesiyle ortaya çıkan erkek egemen yaşam biçiminin arkasında tarihsel, toplumsal, biyolojik, ekonomik, yaşamsal birçok nedeni olduğunu görmekteyiz. Giderek tarihsel süreç içinde ortaya çıkan farklı gelenek görenekler ile kadının da kendisini böyle görmesi bir kabulleniş ile kız çocuklarında bu gen mirasına maruz bırakmıştır. Erkeğin arkasında olup ona bağımlı yaşaması, işlevi sorumluluğu sınırlı olan, erkeğin önderliğini kabul bilen bir düşünce hakimdir. Fakat 20. yüzyıla gelindiğinde dünyada "Feminist Hareket" içinde de ortaya koyulan pek çok düşüncüyü ve kadının bilerek ya da bilmeyerek de olsa desteklemiş ve toplumsal eşitliği savunmuşlardır (Erdemli, 2012: 95).

Ülkemizde de bazı kadın tarihini araştırma çalışmaları bulunmaktadır. Kadınların varlık mücadelesinde ülkemizde ise İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, hem kütüphane olarak araştırma çalışmaları yapmak isteyene verdiği hizmetle hem de kendi yayın-

ladığı eserler ve düzenlediği toplantılarla kadın tarihi araştırmalarında önemli bir misyona sahip bir kurum olmuştur. Ülkemizde 1990' dan bu yana kadın temalı kitap çalışmaları başta olmak üzere kadınların geçmiş yaşantılarına ait kişisel mektuplar, sözler, dergiler, arşivler, sesli kayıtlar vb. türünden tüm dokümanların bir araya toplanmaya çalışıldığı bir kütüphane ve arşiv merkezi olarak faaliyet göstermektedir. Yayın alanında özellikle kadın sözlü ve yazılı tarihi, kadın konulu arşivcilik, bibliyografyalar, Türkçeye çevrilen kadın dergileri ve kadın tarihine ilişkin bilimsel, sanatsal, güncel toplantılar ile aktifliğini korumaktadır. Ayrıca "Osmanlı'dan Günümüze Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu" (17-19 Nisan 2009) ve "Kadın Hayatlarını Yazmak: Oto/Biyografi, Yaşam Anlatıları, Mitler ve Tarih Yazımı" (19-20 Nisan 2014) eserleri de ayrı bir yer tutmaktadır. Ayrıca 2011 yılında bir kadın müzesi açmak amacıyla çalışma başlatan İstanbul Kadın Kültür Vakfı ise bu alanda önemli kurum olmuştur. Ülkemizde kültürel ve sosyal anlamda tarihimizi etkileyen bir diğer kurum olan TUSTAV'ın (Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı) yaptığı çalışmalar ışığında kadın tarihi araştırmalarına katkısı bulunmaktadır (Çakır, 2021: 97-98).

Bu çalışmalar neticesinde kadınların daha öncede belirtildiği gibi çeşitli dönemlerde yaşadıkları durumlar, cinsiyetçi ötekileştirmeler özellikle ataerkil toplum anlayışı karşısında kimi zaman ezilmeleri, sanayileşme ile beraber köleleştirme ve yine cahiliye dönemlerinde kadın cinsiyetleri, şiddet, taciz gibi kadına dair süreçler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada kadının öznel ve toplumsal yaşamdaki durumuna diğer başlıklarda ve yine spor sosyolojisi ekseninde değinilecektir.

Toplumsal Cinsiyet

İnsanlar henüz anne karnındayken başlayan ve ölüme kadar devam eden bir toplumsal cinsiyet oluşumu söz konusudur. İlk olarak ailede başlayan bu süreç zaman içinde eğitim yaşamında, iş çevresinde, sosyal akran ve çevre gibi dinamiklerle etkilenmekte ve süregelmektedir. Bu açıdan kadın veya erkek kavramı, günümüzdeki genel kullanımıyla basit olarak hem kişinin biyolojik olarak dişi veya er şeklinde, hem de toplumun kişiye kazandırdığı rolleri gereği kadın veya erkek olmasını belirleyen genel ifadedir. Ancak biyolojik boyut ile sonradan oluşan toplumsal boyut bir-

birlerinden farklı anlamlar taşımaktadır. Biyolojik cinsiyet olarak bireyler, erkek ya da kadın olarak doğmakta ve bu kimlikleri yaşamları boyunca büyük değişiklikler olmadan hayat boyu devam ettirilmektedir. Cinsiyetin toplumsal şekline bakacak olursak kişiler anne karnından itibaren biyolojik cinsiyetine uygun davranışlar ve rolleriyle toplumun içinde yer edinmeye başlarlar (Vatandaş, 2007: 30). Ancak bu roller zaman içinde kadın ve erkek açısından istenmeyen durumlara da zemin hazırlar. Örneğin; üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir araştırmada toplumsal cinsiyet rolleri ve tutumları ölçek çalışmasında "Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır" ölçek sorusuna verilen cevap da %62,2 oranla kadınların kesinlikle katılmıyorum erkeklerin ise %17,3'ü aynı oranlarda katılmıyorum ve kararsızım olarak cevapladığı görülmüştür (Baş, 2019: 142).

Yapılan araştırmalarda anlaşıldığı üzere cinsiyet kimliğinin birey ve toplum yaşamında önemli bir yeri bulunmaktadır. Sosyal etkileşimin yoğun yaşandığı, toplumsal bütünleşmeye katkı sağlandığı, kültürel etkileşimlerin dinamik olduğu bir etkinliktir. Toplumsal cinsiyet konusunda ilk olarak toplumun başka bir tanımını aktaracak olursak: Toplum, belirli bir coğrafi bölge üzerinde temel ihtiyaçlarını karşılamak için örgütlenmiş, aralarındaki etkileşim ve iletişimi düzenleyen kuralları ve kurumsal ilişkileri olan, benzerlerinden bazı farklı özellikler taşıyan hem biyolojik hem de kültürel olarak kendisini yeniden üretecek mekanizmalara sahip, farklı, büyük insan topluluğudur (Demir ve Acar, 1997: 222'den aktaran, Yetim, 2000: 64).

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları birbiriyle ilinti olduğundan bütünleşik olarak ele almak gerekmektedir. Genel izahına bakılırsa, cinsiyet kavramı biyolojik olarak erillik ya da dişilik, sosyolojik açıdan ise kimlik sosyal rol farklılıklarını ifade etmektedir. Dolayısı ile cinsiyet sadece biyolojik faktörlerden değil ayrıca kültürel ve sosyolojik açıdan ele alınmalıdır. Bilim insanları cinsiyetin ve toplumsal cinsiyet rolleri için yapılan araştırmalar ışığında batı toplumları kadın ve erkek kavramına bakış açıları zaman içinde değişmiştir. İngiliz dilinde cinsiyet terimi için "sex", toplumsal cinsiyet için ise "gender" terimi kullanılmaktadır. Bu durum ülkemizde de benzer bir ayrıma gidilerek "cinsiyet" ve "toplumsal cinsiyet" terimleri anlamı bakımından izah edilmeye çalışılmaktadır. Bu açıdan basit olarak "gender" kavramı bireyin içinde yaşadığı ortam

doğrultusunda ve toplumun ortak algısı ile tanımlanmıştır. "Sex" kavramı ise biyolojik cinsiyet, bireyin genetik şekliyle karşı cinsten farklılığı olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle biyolojik cinsiyetler, tüm toplumlar da kadın ve erkek olarak ortak tanıma sahipliğini korurken, toplumsal cinsiyet, toplumlara ve yaşayan kültürlere göre kadın veya erkeğe atfedilen roller açısından belirleyici olmuştur (Ertekin, 2019: 39).

Genelde ataerkil toplum olarak tanımlanan bu tip toplumun oluşturduğu "kadınlık" ve "erkeklik" kimlikleri zaman içinde güncelliğini en çok koruyan kavramlar olup kendilerinden beklenen davranışları belirten normlar olmuştur. Hemen hemen tüm tanımlamalara baktığımızda birbirlerini dışlayan veya zıtlık biçiminde olduğu görülmektedir. Bu çatışma tarafların diğerine üstün olma niteliğinde bir hiyerarşik şekildedir. Bu bağlamda erkeğin, düşünceyi, kültürü, toplumdaki yeri, ekonomik faaliyeti, uygarlığı simgelediği için üstün oluşu; kadının ise duyguyu, ev hanımlığı, doğurgan oluşu ve bedeni temsil ettiği görülmektedir. Bu bakış açısıyla erkek ve kadının nitelik olarak geçmiştten günümüze ayrışması toplumda canlılığını koruduğu anlaşılmıştır (Berktaş, 2004: 3-4). Toplumsal cinsiyet farklılıkların kökenlerinde sosyal, psikolojik, ekonomik, biyolojik gibi temel belirleyicilerin, rol dağılımların, farklılıkların ve temsil etme gibi birçok kuramlarda ortaya çıkarmıştır (Keskin ve Uluhan, 2016: 49).

Söz konusu araştırma sonucunda cinsiyet ayrımcılığın ana nedeni cinsiyete toplumun atfettiği ve kabul gördüğü roller ve kendilerinden beklenen davranışlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan kadına ve erkeğe hem doğuştan gelen cins özellikleri bunun yanında toplumun kendilerine yüklediği misyonlar yaşantısı boyunca şekillenmeye devamı söz konusu olmuştur. Sonuç olarak toplumsal rol; erkek ve kadınların rollerinde etkin ve başarılı şekilde performans gösterebilmesi için hem doğuştan gelen hem de zamanla edindikleri sosyal özelliklerinin birleşmesiyle toplumsal rolleri oluşmaktadır (Güldü ve Kart, 2009: 102).

Her iki cinsiyetten beklenen roller, toplum tarafından tanımlanmış, kabul görmüş ve tüm bireylerin pratik yaşamda uygulanması beklenen davranışlardır. Söz konusu bu düşünce Dökmen'e göre insanların daima kendilerinden beklenen işlevleri, etkinlikleri yerine getirmesinin gerekli tutum, motivasyon ve kişilik olarak rolünün özelliğini taşıdığına

inanılmaktadır. Örnek verecek olursak en basit somut rol; kadın yemek yapar ve çocuklara bakarken erkek ise para kazanarak evin temel geçiminden sorumludur. Bu açıdan ev kadınının rolü ile ailesini geçiminden sorumlu erkek rollünden dolayı kadın ve erkek işlevselliği toplum içinde farklılaşmış böylece temel cinsiyet rol ve somut yargılar oluşmuştur (Dökmen, 2015). Özetle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin oluşumundaki diğer faktörlere bakılırsa şu şekilde sıralanabilir; kız çocuklarının eğitime yatırım yapmanın doğrudan faydasının olmaması anlayışı, yoksulluk koşulları, geleneksel bakış açılarının yaygınlığı, kız çocuklarına yönelik ayrımcılık, cezai ve şiddet eylemlerinin oluşumu, çocuk evliliği, annelerin kız çocuklarına olan tutumu, ebeveynlerin eğitimi ve mesleği, hane halkı sorumluluklarının yönetimi şeklinde sıralamak mümkündür (Başerer Berber, 2021: 1217).

Spor ve Cinsiyetçi Yaklaşım

Anotomik ve fizyolojik olarak bakıldığında kadınla erkek arasında farklılıklar olmasının yanında sporsal anlamda yapılan antrenmanların, egzersiz ve hareketlerin yansımalarının kadın ve erkeğe benzer etkiler kazandırdığı görülmektedir. Bu açıdan her spor dalı nasıl erkeğe göreyse aynı zamanda kadına göredir gibi bir durum söz konusuysa neden kadınlar yüzyıllarca gerek toplumca gerek spor temelinde geri bırakılmıştır düşüncesi anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu araştırmada elde edilen verilere bakıldığında kadının tarihinin aslında toplumların uygarlık gelişim tarihiyle de örtüştüğü anlaşılmaktadır. Bu açıdan sosyolojik tabanda incelenmeye ve çok yönlü perspektif bakışla konuya değinilmesine ihtiyaç doğmuştur.

Sosyolojinin çok konulu bir araştırma evreni bulunduğundan bu açıdan Rösh'e göre spor kurumunu ilgilendiren ve spor sosyolojisinin araştırdığı konulara bakıldığında genel olarak; spor alanındaki bilgi artışı, ticari sektör oluşu, kazanımlarla oluşan profesyonelleşme ve spor politikaların üretimi gibi ve buna bağlı olarak yanında spor ve sosyal kurumlar, spor ve çalışma hayatı, spor ve boş zaman etkinliği, gençlik ve spor, yaşlılık ve spor, spor ve cinsiyet, spor ve meslek, spor ve aile, medya ve spor, engelliler ve spor, sporda taraftarlık ve taraftar davranışları, spor ve ekonomi, spor ve reklam, spor ve kültür, spor ve sanata

kadar geniş kapsamlı bir alana sahip olduğu görülmektedir (Rösh, 1978: 65'den aktaran: Yetim, 2000: 67).

Tarihsel süreç içerisinde farklı toplumlar, medeniyetler ve küçük şehir devletleri oluştuğu görülmektedir. İlk dönemlerde spor bir güç üstünlüğünün sembolü olarak ele alınmış birbirlerine üstün gelebilmek için kuvvet mücadelesi şeklinde ilkel düzeyde spor etkinliklerinde bulunulmuştur. Bu mücadeleler genelde insan performansına bağlı ve bedensel gücün ön plana çıktığı faaliyetler olmuştur. Eski çağlardaki spor faaliyetlerin bu açıdan erkek cinsiyetine özgün bir alan olarak algılanışı bundan sonraki süreçlerde de böyle devam ettiğini ancak zamanla değişerek sporun modern düzeye ulaşmasıyla sporda erkek hakimiyeti azalmış kadınlarında spor etkinliklerine katılımı başlamıştır. Kadının toplumsal yaşam içinde birçok alanın dışında bırakılmaması, özellikle eğitim kurumun içinde aktif olması, iş yaşamına girmesi ve kendi bölgesinde politikalarında faal olması hem bireysel gelişimi hep toplumsal gelişim bakımından önemli olmuştur. Kadının kendi ayakları üzerine durması, bilgi düzeyinin artması, en başta ailenin genel olarak da ülkelerinin de sosyolojik, psikolojik, kültürel, eğitim, spor, sanat ve ekonomiye katkısı gibi çok yönlü fayda sağlamaktadır. Kadına olan ön yargı ve bakış açıları değişim gösterdiğinde ve kadın toplumun temel bir parçası olarak görüldüğünde kalkınma sağlamaktadır (Altıparmak, 2018: 184). Bu ön yargıların, tutumların değişmesi kadının toplumsal mücadeleleri 20. yy. da daha sistemli daha ilkeli çabasıyla özellikle de Feminin akım hareketleriyle ivme kazanacaktır. Aksi taktide hümanizmanın işlevselliği, fairplay ve insanların cinsiyetler arasındaki bütünleşmesinin daima eksik kalacağı ön görülmektedir.

Son olarak kısa tarihsel dönemlerde kadın ve spor bağlamında cinsiyetçi yaklaşıma bakılırsa, antikçağ ve ege uygarlıklarında kadınlara konulmuş belli yasaklardan birisi olimpiyat oyunların kadınların izlemesinin yasak olması ve bu yasağa uymayanların ölümle cezalandırılmasıdır. Klasik olimpiyat sürecinde bu yasağı çiğneyen iki kadından birisi Tropaion dağından uçurumdan atılmış diğer kadın ise oğlu boxs şampiyonu olunca canı bağışlanmıştır. Spor daha çok güç, kuvvet gibi nitelik gerektirdiğinden kadının sporla buluşması bu dönemde başarılı olmamıştır. Orta çağa gelindiğinde ise cinselliğin, kadın bedeninin

ve dolayısıyla kadının dışlandığı bir çağda yine kadının spor yapması imkansızlaşmıştır. Daha sonra 16-18. yy. Rönesans hareketleri oluşum göstermeye başlamış olsa da bu hareketin teorisyenleri orta çağ düşünürlerince hazırlandığından yine kadın ve spor eğitimi alanında kadınlar bu yenilikçi düzenlemede kendine yer bulamamıştır. Yeni çağ ve sonrası kadın ve spora bakacak olursak; 18. yy. gelindiğinde J. Locke ve J.J Rousseau gibi düşünürlerin felsefi dünya görüşleri ışığında beden eğitimi ve sporu savunduklarını görmekteyiz. 18. yy. sonlarına gelince yeni bir anlayış olan Philanthropizm doğmuş ve GutsMuts "Gençlik için Jimnastik" yapıtında ilk defa eğitimde kız çocukları kapsamında jimnastik çalışmalarına değinmiştir. Bu gelişmeler ışığında Spies kız ve erkek çocuklar başta olmak üzere tüm yetişkin kadın ve erkekler için eğitim programlarında bulunuş ve bu birikimler Avrupa ülkelerine kadar uzanmış bunun en canlı örneklerinden biride İsveç Jimnastiği olmuştur. 21.yy. gelindiğinde jimnastik çalışmaların yanında diğer spor dallarında da kadınlar yer almaya başlamış ve katılım sağlanan brançlardan bazıları; ata binmek, tenis oynamak topla oynanan oyunlar olmuş, hatta erkeklerle aynı spor dalı olan dağcılık kulüpleri kurulmuş dünyadaki ilk dağcı kadın Bayan Marie Paradis olmuştur. Özetle 18.yy. sanayi devrimiyle başlayan insana dair değişen yaşam biçimleri ve orta çağ zihniyetine karşı aydınlanma hareketlerin doğuşuyla İngiltere'de başlayıp farklı ülkelerde etkisini gösteren kadınlar hep toplumsal anlamda hem de spor bağlamında önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Buradaki birikim 21.yy. da daha modern ve sistemli bir yapıya kavuşmuştur (Erdemli, 2012: 111-114).

Türkiye'de Kadının Spor Dünyasına Katılım Tarihçesi

Tarihsel süreç içinde toplumlardan doğan yeni fikirler toplumsal ihtiyaç ışığında ortaya çıkmakta ve yine içinde bulunduğu toplumlardan kendi öz paradigmalarını oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içinde de kadınların gerek toplumsal tüm kurumlarda yer alması gerek spor dünyasına kadın kimlikleriyle varlık göstermeye başlamasının gelenekçi denilen bakış açılarından modern sürece gidişatın bir zihniyet aşımının sonucunda ortaya çıktığı görülmüştür. Bu aşımın kadın veya erkeklerin yaşadığı dünyayı kendileri için şekillendirmesi, geleceğe daha özgün

bakabilmesini sağlamış ve böylece kısıtlanmadan özgürce yaşama isteğini ortaya çıkarmıştır (Bauman ve Tester, 2017: 22). Bu bağlamda toplumların ve kadınların kendilerine dayatılmış kodlardan ve rollerden sıyrılması toplumdaki bu algıların zayıflaması ile onların daha üretken duruma gelmelerini sağlamıştır. Bauman'ın bakış açısıyla yaşama bakmak, geçmişten günümüze yaygınlık gösteren birçok sorun alanlarını kavramak bakımından önemli olacaktır (Öztürk, 2017:3).

Tarihsel perspektifte genel olarak bakacak olursak, Osmanlılarda sporda özellikle Tanzimat ile gelişmeler olmuş ve Avrupa standartlarında ilk spor kulübü ise Abdülaziz han devrinde kurulmuştur. Ancak bu dönemde spor etkinliklerde kadın spor çemberinin içinde yer almamıştır. Cumhuriyetin kurulmasıyla Atatürk'ün başlattığı Türk Rönesans'ı ışığında Milli Eğitim Yasası ile Türk Kadını eğitim ve sporla karşılaşma olanağı bulmuştur. Fakat o günün koşullarında akademik arka planın ve bu konunun bilimsel düzeyde ele alınamamasından dolayı ileri bir düzeye erişilememiştir. Ülkemizde ise bu boşluk 1960'ların sonlarına doğru giderilmeye çalışılsa da pratik yaşamda kazanımlarını 1990'lı yıllarda almaya başlamıştır. Tüm bu süreçlere rağmen toplumsal değişimler, imkansızlıklar ve sporun batı toplumlarında doğup ülkemize gelme zorlukları sporun felsefi ve bilimsel arka plan gerçeğine rağmen Türk kadınlarımızın tarihimiz ışığında bazı ilkleri de olmuştur. Bunlardan bazıları; Olimpiyatlara ilk kez 1936 Berlin oyunlarda Eskrim'de Suat F. Aşani ve Halet Çamlıbel'in katılımı, 1948 Londra Oyunlarına Atletizm de Üner Teoman, 1960 Roma Oyunlarına Atletizm de Canel Korur, Aycan Önel ve Gül Çıray, 1972 Münih Olimpiyatlarında Eskrim de Özden Ezinler, 1976 Montreal Oyunlarında Trampelen atlamada Suzan Peri Özkum, 1984 Los Angeles Oyunlarında Atletizm dalında Semra Aksu'nun katılımı olmuştur. İlk kez 1988 Seul Olimpiyatlarına 6 bayan sporcu ve 1992 Barcelona Oyunlarına ise 7 bayan sporcu, 1996 Atlanta Oyunlarına ise 9 bayan sporcu katılmıştır (Erdemli, 2012:116-117).

Bu açıdan Türk kadın toplumunda spor yapma spora ilgi duyma anlayışlı geliştikçe toplumsal anlamda gelişmişliğe de katkı sunması küresel düzeyde alınan başarıların ülke vizyonlarına katkı sunmasında önemli bir gelişme olacaktır. Kadınların farklı spor dallarındaki başarılarına günümüz ölçeğinde bakılacak olursa şu şekilde sıralayabiliriz: 2004

Atina Olimpiyatlarında Nurcan Taylan halterde altın madalya kazanmış, Yasemin Adar 2017 Paris dünya şampiyonasında güreşte Avrupa şampiyonu olmuş, yine milli sporcularımızdan Neslihan Yiğit badminton, Çağla Büyükakçay tenis, İlke Özyüksel modern pentatlon, Göksu Üçtaş Şanlı jimnastik branşında olimpiyatlarda Türkiye'yi temsil eden ilk sporcular olmuştur. 2012 Londra Olimpiyatları'nda ise gümüş, 2016 Rio Olimpiyatları'nda ise bronz madalya alan milli tekvandocu Nur Tatar Askari, iki olimpiyat oyunlarında madalya kazanan tek Türk kadın sporcu statüsünde yer almıştır. Güney Kore'nin Muju kentinde düzenlenen 2017 Dünya Tekvando Şampiyonası'nda mücadele etmiş Zeliha Ağrış altın madalya kazanmıştır. Kadın sporculardan İrem Yaman, 2015'te Rusya, 2019'da İngiltere'de düzenlenen Dünya Tekvando Şampiyonası'nda 62 kiloda altın madalya kazanarak iki kez dünya şampiyonluğuna ulaşan ilk Türk kadın tekvandocu olmuştur. Türk serbest dalışçı Şahika Ercümen, 3. Ulusal Antarktika Bilim Seferi kapsamında gittiği "beyaz kıta"da dalış yaparak tarihe geçmiştir. Milli tenisçi İpek Soylu, 2014 ABD Açık Tenis Turnuvası'nda başarılı olmuş ve günümüzde ülkemizin ilk Grand Slam şampiyonu tenisçisi unvanına sahiptir. Milli sporcu Deniz Selin Ünlüdağ, Rusya'nın Soçi kentinde 2018'de düzenlenen Yıldızlar ve Gençler Avrupa Eskrim Şampiyonası'nda yıldız kadınlar kılıç kategorisinde altın madalya kazanarak tarihi bir şampiyonluk yaşamıştır. Milli eskrimci Nisanur Erbil'de İtalya'da yapılan 2019 Yıldızlar ve Gençler Avrupa Şampiyonası'nda yıldız kadın kılıç kategorisinde altın madalyanın sahibi olmuştur. Yasemin Ecem Anagöz, kadınlar klasik yayda 2018 yılının sporcusu seçilmiştir. Milli okçu, Polonya'nın Legnica kentinde yapılan 2018 Avrupa Şampiyonası'nda kadınlar klasik yay kategorisinde altın madalya elde etmiştir. Milli boksör Busenaz Sürmeneli de Rusya'da yapılan Dünya Şampiyonası'nda 69 kilo da şampiyonluğu elde etmiştir. Milli tekvandocu Hatice Kübra İlgün ise 2019 yılında düzenlenen tüm Grand Prix organizasyonlarında madalya kazanan ilk Türk tekvandocu olmuştur. Yine milli karateci Serap Özçelik Arapoğlu, dünya sıralamasında kadınlar komite 50 kiloda Dünya Oyunları, Avrupa Oyunları ve Akdeniz Oyunları şampiyonluğu bulunmaktadır. Son olarak doğuştan kolları olmayan milli paralimpik yüzücü Sümeyye Boyacı, 2018'de İrlanda'nın başkenti Dublin'de gerçekleştirilen Avrupa

Şampiyonası'nda altın madalyaya kazanmıştır⁴. Görüldüğü üzere ülkemizde spora ilgi ve kadın sporcular her geçen gün artmaktadır. Uygun koşulların oluşmasıyla kadınlarımızın spor dünyasında hem Türkiye'de hem ülke dışında temsiliyetleri de artmaktadır.

Sonuç olarak sporda kadın tarihinin antik olimpiyatlardan 20. yy'a kadar uzanan Fransız Baron Pierre de Coubertin'in modern olimpiyatlarına kadar sadece erkek sporcuların katılmasını savunan, kadının toplumsal ve bedensel engellerinden sportif faaliyetlerine katılamamış bir trajedik tarihi olduğu görülmüştür. Türkiye'de de son yıllarda Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 2018 yılı güncel kayıtlarına göre toplam lisanslı sporcu sayısı 4.907.955 olup lisanslı sporcudan kızların sayısı 1.646.102'dir. Toplam lisanslı faal sporcu sayısı 695.698 iken lisanslı faal kızların sayısı 261.849 olduğu görülmektedir⁵.

Tablo 1. SHGM' nin 31/12/2018 Tarihi İtibariyle Cinsiyete Göre Lisans Dağılımı

31/12/2018	LİSANSLI			FAAL		
	ERKEK	KIZ	TOPLAM	ERKEK	KIZ	TOPLAM
GENEL TOPLAM	3.261.853	1.646.102	4.907.955	433.849	261.849	695.698

Gençlik Spor Bakanlığının 19.12.2022 tarihli haber başlığında "2002 yılında 278 bin olan lisanslı sporcu sayısı, bugün 12 milyona yükseldi. Lisanslı sporcu sayımızın yüzde 40'ı kadın sporculardan oluşuyor ve bu oran her geçen gün artıyor"⁶. İfadelerine yer verilmiş, ülkemizde geçmişten günümüze spor faaliyetlerinde kadının katılımında büyük bir artış olduğu görülmektedir.

Spor ve Toplumda Cinsiyetçi Yaklaşımda Kuramsal Arka Plan ve Eşitsizliği Önleyici Gelişmeler

Sporun salt beceri, egzersiz, performans, hareket etmenin ötesinde bir anlamı bulunmaktadır. Bu açıdan bakılırsa, spor sadece bir beden

4 <https://www.trtspor.com.tr/haber/diger-sporlar/turk-sporunun-oncu-kadinlari-228078.html>, (E.T: 21.06.2022).

5 <https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/175/105/Istatistikler>, (E.T: 21.06.2022).

6 <https://gsb.gov.tr/haber-detay.html/923>, (E.T: 02.01.2023).

olayı değil, buna bağlı bir bilgi birikimi, ahlak ve estetik olayıdır. Sporun genel bakımıyla tüm yaşamı içinde barındıran bir olgu olması açısından yaşamımızı kapsayıcılığı bulunmaktadır. Spordaki eğilimler, daha başarılı olmaya, daha iyi ve estetik olmaya yönelik olumlu bir amacı taşır. Diğer insanlarla zıtlaşmak veya kendini üstün görmekten ziyade, bireyin kendisini aşma, üstüne ek bilgiler koyma böylece kendini daha iyiye yöneltme çalışmasıdır. Spor sadece sporu meslek olarak yapan farklı mecralara da yarışan örneğin olimpiyatlar ya da dünya kupasına katılan sporcuları kapsayan değil bu sadece spor olayının bir kısmını yansıtmaktadır. Bu açıdan spor yapan insan antropolojik, sosyolojik, psikolojik, kinesiyolojik gibi insanın her açıdan araştırılması gerekmektedir (Erdemli, 2008).

Sporun yukarıdaki kavramsal tanımından da anlaşıldığı üzere tek bir cinsiyete özgü değil toplumun tamamına hitap eden her iki cinsiyet açısından bütünleşme ve kaynaşmayı sağlayan bir olay olduğunu söyleyebiliriz. Ancak araştırmalarda daha öncede değinildiği üzere büyük bir tarih boyunca kadının toplumda ve spor eylemlerinde pasifize edilmiş bir durumu olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca modernleşmeyle beraber kadının her anlamda varlık göstermeye başladığı ve mücadele ettiği görülmüştür. Bu açıdan, çatışma teorisi, yapılandırmacı yaklaşım ve feminizm akımlarının katkıları dünya da önem arz etmektedir. Çatışma kuramının modern yaklaşımcılarından Karl Marks ve Georg Simmel çalışmalarlarıyla tüm toplumları kapsayan makro kuramcılarını temsil etmektedir (Sarıkoça, 2020: 266).

1970'li yıllarda postmodernizm, marksizm ve yapısalcılık gibi kuramlarda kadınların sorunlarına yönelik yapılan araştırmalarda genel olarak sorunun siyasi etmenler olduğu ve bu etmenlerin bireyler üzerinde yarattığı etkilerin varlığı vurgulanmıştır. 1980'lerde feminist kuramın ideolojik eylemlerinin akademik alana yönelmesiyle üniversitelerde kadını kapsayan tüm konularda araştırmalar yapılmaya başlanmıştır (Alptekin, 2011: 35-38).

Çatışma kuramının temsilcileri spor kurumunu toplumsal yapıdaki olumsuz yansımaları ve iktidarın üst tabakaların devamlılığını sağlayan manipülasyon bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Bu kuramcılara göre: a) Spor yabancılaşma üretmekte, kurullarla düzenlenmiş 'oyun'

özgürlüğü ortadan kaldırmaktadır. b) Devlet ve egemen sınıflar sporu baskı ve sosyal kontrol aracı olarak kullanmaktadırlar. c) Spor sayesinde kapitalizmin temel ilkesi olarak vurgulanan ‘çalışanın kazanacağı’ sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu durum toplum içerisinde de başarının çalışmayla elde edileceği, sıkı çalışmanın bir sonucu olduğu sayılığını güçlendirmektedir. Bu durum bireylerin başarı ya da başarısızlıklarının nedenlerini toplumsal düzen, ekonomik sistem ya da siyasal yaklaşımlar üzerinde sorgulamalarını önlemekte aksine bütün eleştiriyi bireyin kendi yetersizliği üzerinden açıklamaya olanak sağlamaktadır. d) Spor sayesinde ticaret ve ekonomi üretilmekte, bireyler buna bağımlı hale getirilmektedir. e) Spor üzerinden milliyetçilik, devletlerin güç kavgaları, ırkçılık ve cinsiyetçiliği meşrulaştırma çabaları sergilenmektedir (Dever, 2017:126).

Kadın ve erkekler toplum içinde yaşadığı döneme göre mekân ve koşulların etkisiyle farklı cinsiyet rollerini yerine getirmektedirler. Kadın ve erkeğin kültürel kimliğini ifade eden “toplumsal cinsiyet” terimi 1980’lerden sonra çeviri bilim alanında öne çıkmaya başlamıştır. Ancak 1960 ve 1970’li yıllarda ise kadınların eşitlik, özgürlük ve hak arama mücadelesi adına başlayan hareket Feminizm kavramının tarihsel sürecini başlatmıştır. Feminizm kavramı bu hareketle birlikte toplumdaki cinsiyet rollerindeki eşitsizliklere karşı bir tepki, eleştirel bir bakış açısı geliştirmiştir (Ertekin, 2019: 41). Bu açıdan Feminizm toplumsal eşitsizliği önlemek ve kadın haklarını erkek haklarının seviyesine çıkartmaya çalışan bir akım, hareket olarak toplumda yer edinmiştir. Bu hareketi kadınların değişim için birlikte hareket etmesi olarak değerlendirilebiliriz. Özellikle “kadın-erkek” eşitliğine vurgusu ve kadınların eğitimi için toplumsal ve kültürel çalışmalara ağırlık verilir. Ülkemiz de “erken dönem” olarak bilinen Osmanlı Kadın Hareketi; Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketi (Birinci Dalga), 1980 sonrası (İkinci Dalga) Kadın Hareketi ve 1990’lardan sonra gelişen Üçüncü Dalga Kadın Hareketi olarak dönemlere ayrılabilir. 1913 de Osmanlı’ da ilk Feminist örgüt sayılan Teali-i Nisvan kurulmuştur (Birkalan, 2014: 112). Araştırmalara bakıldığında ülkemizde kadının varlık mücadelesinin 1980’lerden bu yana daha ciddi kolektif şekilde bir öncekinden beslenerek sürdüğü görülmektedir.

Dünyada ve ülkemizde cinsiyet eşitsizliğine yönelik durum değerlendirildiğinde, bilgiye erişimi arttırmaya yönelik uluslararası çalışmalara Türkiye'nin 1985 yılında imzaladığı "Kadına Karşı Her Türli Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin" (CEDAW) ilk maddesinde kadınlara karşı ayrımcılık şöyle tanımlanıyor: "Bu sözleşmeye göre, 'kadınlara karşı ayırım' ifadesi kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını karşısında bir tarafın engellenmesi, kısıtlanması veya mahrum bırakılması olarak tanımlanmaktadır (Tüzün, 2019: 4). Yine bu bilgiler ışığında birikimli ilerleyen kadınların varlık mücadeleleri doğrultusunda 1975 yılında kurulan İlerici Kadınlar Derneği (İKD) 12 Eylül 1980 tarihine kadar üye sayısı ve gerçekleştirdiği faaliyetler konusunda önemli bir aşamaya ulaşmıştır. Bu derneğin temel amacı dili, dini, siyasal görüş fark etmeksizin, faaliyetlerini gerçekleştirmeye çalışmaktır (Uluer, 2022: 52).

SONUÇ

Distopik çerçeveye bakıldığında da sonuç olarak cinsiyet, cinsiyet ve spor, kadın bedeni, toplumsal cinsiyet konuları çok farklı boyutlarda ele alınması çok daha detaylı incelenmesi, araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma da daha minimal perspektik de konular ele alınmış ve gündelik yaşamla da ilişkilendirilerek analiz edilmiş, yapılan doküman taramalarımız sonucunda da elde edilen verilere a priori bilgi olarak kısaca değinilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma ile incelenen alanın tarihsel sürecinde yine kadın kimliğinin varlığında günümüzde toplumsal yaşantı içinde nasıl oluşum gösterdiğini modernite sürecinde de nasıl gelişim ve ilerleme gösterdiği araştırılmıştır. Kadınların erkek egemen toplumlar içinde varlık gösterme mücadelesini yine tarihsel arka planda incelenmiş mevcut kadının beden ve zihniyet bağlamında zorlukları ve geri bırakılmışlığını görünür kılmaya çalışılmıştır. Kadın statüsünün toplumda dönem dönem değiştiğini görsek de günümüzde bile çok da aşılammış bir durum olarak güncelliğini koruduğu araştırmalara yansımıştır. Özellikle bu statükocu kadın ve beden bakış açısındaki en önemli dönüşümler Fransız devrimleri sonucundaki kadın özgürlüğü mülkiyet ve eğitim hakları gibi kazanımlar ile mücadeleleri

ivme kazandığı çatışmacı kuram ve feminist hareketlerle de ciddi bir yol kat ettiğini söyleyebiliriz.

Bilindiği üzere her konuda olduğu gibi spor kurumunda da cinsiyetçi yaklaşım, cinsiyet üstünlüğü bakış açıları kendini göstermiş ve sporun sadece erkek cinsiyetine özgün olduğu zihniyeti uzunca süre devam etmiştir. Bunun en somut örneği de 20. yüzyıla kadar süren modern olimpiyatlarda kadın sporcuların yer almayışı olarak gösterilebilir. Anatomik olarak kadın ve erkek arasında fark olmasına rağmen kadınların spor dünya tarihindeki yerinin bu denli kısıtlı olması olumsuz bir durumdur. Kadınların tarih boyunca geri bırakılmışlığının araştırmaların ışığında en genel sebeplerinden birisi de zihniyet mirası gerçeğidir. İnsanın, kadın-erkek olarak toplumsal bir varlık olduğu ve medeniyetlerin gelişmişlik düzeylerinin de yine kadının temel haklarıyla ilintili olduğu görülmektedir.

Adaletli bir yaşam tarzının oluşması cinsiyetçi yaklaşımların son bulmasıyla ancak mümkün olabileceği bilinen gerçek olup, bunun toplumda adalet düşüncesiyle sağlanabileceği öne çıkmıştır. Spor alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, rollerdeki kutuplaşma, toplumsal bütünleşememe, ataerkil söylemler, ideolojiler, gerici zihniyetler gibi olguların tükenmesiyle toplumda ve sporda toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanabilir ve bu da küresel bir dayanışma hareketiyle mümkün olmaktadır. Tüm bu toplumsal cinsiyetçi statükoların, kalıpların yıkılması yine topyekün mücadele ile mümkün olabilecektir. Sonuç olarak; bu problem alanı toplumların temel sapsmalarından birisi olarak görülmekte ve özellikle gelişmiş dünya toplumlarında eğitim seviyesi yükseldikçe kadına verilen önemin daha da artacağı bununla beraber toplumda her anlamda daha ileri düzeylere ulaşabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Alptekin, D. (2011). Sokaktan Akademiye: Kadın Hareketinin Kurumsallaşma Süreci, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26), s. 35-38

Altıparmak, İ. B. (2018). Toplumsal Cinsiyet Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kaynakları ve Mücadele Alanlarına Yönelik Öneriler, *Turkish Studies Social Sciences*, 179-194.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388

Başerer Berber, Z. (2021). Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğini Giderme Yolları, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(3), 1215-1223.

Bauman, Z. ve Tester, K. (2017). *Zygmunt Bauman ile Söyleşiler*, (Çev. Mesut Hazır), Heretik Yayınları, Ankara.

Berktaş, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No:7, *Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Birkalan Gedik, H. (2014). *Feminist Hareketler, Yeni Toplumsal Hareketler*, Açık öğretim Fakültesi Yayını, 3.Baskı, Eskişehir, (104-129).

Bourdieu, P. (2015). *Ayırım-Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, Çev: Derya Fırat, Günce Berkurt, Heretik Yayınları, Ankara.

Çakır, S. (2021). Kadın Tarihi Araştırmaları Türkiye Bibliyografyası, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, (22), 95-132.

Çiğdem, A. (2004). *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Dever, A. (2017). *Sosyolojik Teoriler ve Spor*, Çizgi Kitapevi, Konya.

Dolaşır Tuncel, S. (2014). *Spor Etiği*, Adalet Yayın Evi, Ankara Üniversitesi Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı.

Dökmen, Z. Y. (2015). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Erdemli, A. (2012). Kadın ve Spor, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 0 (5).

Erdemli, A.(2008). *Spor Yapan İnsan*, E Yayınları, İstanbul.

Erkal, M., Güven, Ö., Ayan, D. (1998). *Sosyolojik Açından Spor*, Der Yayınları, İstanbul.

Erol, P. Ö. (2016). Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu, *Sosyoloji Dergisi*, (33), 49-66.

Ertekin, E. (2019). Çeviride Cinsiyet ve Kimlik, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (75), 38-47.

Güldü, Ö. ve Kart, M. (2009). Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 64(3):98-116.

Karasüleymanoğlu, A. (1995). *Yeni Boyutlarıyla Spor*, Ozan Dağıtım Ankara.

Keskin, F. ve Ulusan, A. (2016). Kadının Toplumsal İnşasına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlara Dair Bir Değerlendirme, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (26), 47-68.

Kuter, F. Ö. ve Kuter, M. (2012). Beden Eğitimi Ve Spor Yoluyla Değerler Eğitimi, *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, (6), 75-94.

Küçük, V. ve Koç, H. (2015). Psiko - Sosyal Gelişim Süreci İçerisinde İnsan Ve Spor İlişkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10).

Marshall, G. Akınhay Çev. O. ve Kömürcü Çev. D. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Öztürk, E. (2017). Bir Sosyolog-Felsefeci Olarak Zygmunt Bauman'ın Akışkan Modernite Analizinde Mülteciler ve Mültecilik, *Sosyolojik Düşün*, 2(2), 1-10

Planck, U. ve Arslantürk, Çev. Z. (2010). Yakın Doğuda sosyal gruplar sosyal grup kavramı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (3-4).

Sarıkoca, E. (2020). Spor Ve Sosyoloji Bir Yaklaşım Denemesi, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (64), 261-270.

Seven, N. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları, *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 134-149.

Soygüden, A. (2019). Sporda Yaşanan Örnek Etik Davranışların Toplumsal Karakterin Oluşmasına Etkileri, *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi*, 1 (1) , 60-72.

Sunay, H. ve Saracaloğlu, A. S. (2003). Türk Sporcusunun Spordan Beklentileri İle Spora Yönelen Unsurlar, *Spor Metre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 43-48.

Talimciler, A. (2015). *Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sporu*, Bağlam Yayıncılık, Ankara.

Tüzün, I. (2019). Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği, Öğretmenler ve Psikolojik Danışmanlar için Rehber, *Türkiye Aile Sağlığı ve Planlanması Vakfı*, İstanbul.

Uluer G. (2022). Eşitsizliğe Karşı Bir Toplumsal Hareket Olarak İlerici Kadınlar Derneği, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Bingöl.

Vatandaş, D. D. C. (2011). Toplumsal Cinsiyet Ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Journal of Sociological Studies* , 0 (35) , 29-56, İstanbul

Yetim, A. (2000). Sorun Sosyal Görünümü, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 63-72

Yüksel, M. (2019). Pierre Bourdieu ve Spor Sosyolojisine Katkıları, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 495-515.

İNTERNET KAYNAKLARI

İstatistikler, (2018). *Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü*, E.T: 21 Haziran 2022, Erişim Adresi: <https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/175/105/Istatistikler>

Türk Sporun Öncü Kadınları, (2021). *Anadolu Ajansı*, E.T: 21 Haziran 2022, Erişim Adresi: <https://www.trtspor.com.tr/haber/diger-sporlar/turk-sporunun-öncü-kadınları-228078.html>

Lisanslı Sporcu Sayısı 12 Milyona Yükseldi, (2022). Gençlik Spor Bakanlığı, E.T: 2 Ocak 2023, Erişim Adresi: <https://gsb.gov.tr/haber-detay.html/923>

İNTİHAR OLGUSU VE KRİZE MÜDAHALE

Kübra ARSLAN¹

Öz: Kişinin istemli bir biçimde yaşamına son vermesi olarak tanımlanan intihar, stres oluşturan yaşam olayları ile baş edemeyen bireyde görülebilen bir olgudur. İntihar ve kasıtlı olarak kendine zarar verme davranışının toplumun her kesiminde gittikçe artan bir oranla görülmesi intihar davranışını ciddi bir sorun olarak ele alınmasını gerektirmektedir. İntihar düşünce ile başlayıp ölümlle sonuçlanabilen davranış olarak ortaya çıkmaktadır, bu nedenle ruh sağlığı alanında çalışan uzmanların dikkate alması gereken önemli konulardan birisidir. Karmaşık bir davranış olması sebebiyle intihar çalışmalarında biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır. Multi-disipliner bir yaklaşım gerektiren intihar davranışına yönelik gerçekleştirilecek müdahalede çevresi içinde birey anlayışına uygun olarak bireye ve çevresine yönelik krize müdahale yaklaşımı ile çalışılması oldukça önem taşımaktadır. İntihar girişiminde bulunan bireyin tıbbi müdahalenin tamamlanmasından ardından kriz terapisti tarafından görülmesi son derece yararlıdır. Çünkü bu dönem intihar girişiminde bulunan bireyin yardıma en çok ihtiyaç duyduğu bir zaman dilimidir. Krize müdahale bireylerin günlük yaşamda karşılaştığı sorunlara yönelik kısa sürede uygulanacak sosyal hizmet uzmanının aktif katılımını gerektiren müdahalelerden oluşmaktadır. Temel kuralı, kişinin stres veren olay karşısındaki çaresizliğini dinlemek, paylaşmak, çözüm yollarını tartışmak ve yeni çözüm yolları bulmasında kişiye destek olmaktır. Krize müdahalede tüm kaynakların kullanılarak en kısa sürede sorunun çözülmesi temel amaçtır. İntihar girişiminde bulunan bireylerin yaşadıkları çaresizlik ve yalnızlık duyguları bireylere yönelik gerçekleştirilecek müdahalelerde destekleme çalışmalarını ön plana çıkarmaktadır. İntihar girişiminin de bir kriz

---

1 Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Kırıkkale / Türkiye, mail: kbreaarslann@gmail.com, ORCID NO: 0000-0003-4916-8317

durumu olduğu düşünüldüğünde; yaşama son verip kendini öldürme isteğinin ön planda olduğu bu durumda öncelik kişinin kendine zarar verme davranışının önüne geçmektir. Bunun yanı sıra sosyal destek sisteminin harekete geçirilmesi ve başatma becerilerinin geliştirilmesi ile kişinin yaşamla bütünleşmesi sağlanacak ve olası intihar davranışının önüne geçilecektir. İntihar yalnızca tek bir meslek grubunun tedavi yaklaşımlarıyla önlenemediği bir olgudur. İntihar durumlarında risk faktörlerinin çeşitlilik göstermesi kapsamlı multi-disipliner çalışmaları ve krize müdahale yaklaşımını gerekli kılmaktadır. İntiharı önlemede sosyal hizmet birincil, ikincil ve üçüncül düzeylerde farklı rol ve sorumluluklar olarak diğer meslek elemanları ile ekip çalışması içinde önleme çalışmalarına önemli katkılar sağlamaktadır. Kriz müdahalesinin en temel amacı bireyin en kriz öncesindeki fonksiyonelliğine geri dönmesini sağlamaktır. İntihar girişiminde bulunan bireylerin de yaşadıkları sorunları ve ileride karşılaşacakları olası krizleri atlatıp başatma becerileri kazanmalarında ve sağlıklı bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerinde intiharı önleme ve krize müdahale çalışmaları son derece önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İntihar, Krize Müdahale, Sosyal Hizmet

GİRİŞ

İntihar, kişinin istemli olarak yaşamına son vermesidir ve latince “kendini öldürmek (self murder)” sözcüğünden türemiştir. Eylemi gerçekleştiren kişinin ölüm isteğini belirten ölümle sonuçlanan bir durumdur (Sadock ve Sadock, 2008). İntihar kavramının kabul edilmiş, net ve evrensel bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun temel sebebi ise “intihar” ve “kendine zarar” kelimelerinin birbirilerinin yerlerine kullanılmalarıdır.

İntihar eylemi kişinin bilinçli olarak değişik derecelerde ölümcül maksatlı olarak kendine zarar vermesi olarak tanımlanmıştır. Kişinin öz benliğine yönelmiş bir saldırganlık halidir. Psiko-analitik kuram intiharı, sevilen birinin kaybedilmesi ve kaybedilen sevgi objesinin benliğin bir parçası haline dönüştürülerek kaybedilene duyulan öfkenin öz benliğe yönelmesi olarak ifade edilmektedir (Can ve Sayıl, 2004). APA (American Psychological Association)’ya (2020) göre intiharın tanımı, sıklıkla majör depresif sonucunda kişinin kendini öldürmesi anlamına gelmektedir.

İntiharın; tamamlanmış intihar, intihar girişimi ve intihar düşünceleri gibi farklı sınıflandırmaları vardır (Ting, vd., 2011). Tamamlan-

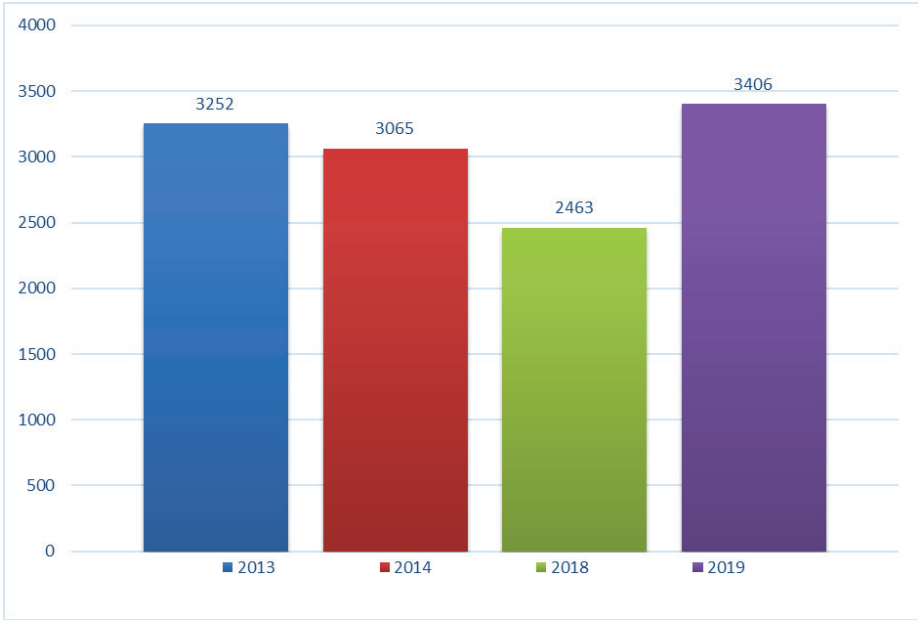
muş intihar, sonucu ölümlü biten birçok faktörlü bir intihar davranışı biçimindedir. İntihar girişimi, kavramsallaşması netleşmeyen ve farklı mesajlar içermesi sebebi ile dikkat çeken bir davranış olarak tanımlanmaktadır. İntihar düşünceleri ise, intihar etme davranışına yönelik bireyin zihninde olan veya intihar etmeye yönelmede etkili düşünceleri içermektedir (Alptekin, 2008).

İntihar girişimi ve tamamlanmış intihar oranları incelendiğinde cinsiyetler arasında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Erkeklerde daha yüksek tamamlanmış intihar oranları, kadınlarda ise daha çok intihar girişimi olduğu belirtilmektedir (Schmidtke vd., 1996). İntihar girişimlerinin kadınlarda erkeklerden bir buçuk-üç kat fazla olduğu, tamamlanmış intiharların erkeklerde iki-üç kat fazla olduğu ve erkeklerin intihar kaynaklı ölme oranlarının kadınlara oranla yüzde yetmiş beş daha fazla olduğunu açıklanmıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2018).

Avrupa'da erkeklerin on beş- kırk dört yaş arasında, kadınların altmış beş- yetmiş dört yaş arasında intihar girişimlerinin sıklıkla gözlendiği açıklanmıştır. Türkiye'de ise on beş-yirmi dört ve yirmi beş- otuz dört yaşlarında intihar girişimlerinin daha sık olduğu raporlanmıştır (Koçal vd., 1994). Tatlıoğlu (2012) intiharların yüzde otuzunun on beş-yirmi dört yaş grubunda gerçekleştiğini belirtmiştir. On beş-yirmi dört yaş grubunda olan bireylerin umutsuzluk ve yalnızlık duygularını daha fazla yaşamaları sebebi ile daha az yaşam sürdürme düşüncelerinin olduğu ve buna bağlı olarak intihar düşüncelerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ergenlerde ve genç yetişkinlerde intihar oranlarının yüksek olmasında, gençlerin içinde bulunduğu sosyal koşullar ve aile şartlarındaki değişim ile alkol ve madde bağımlılığının da etkisini yansıttığı düşünülmektedir. Aynı zamanda özgeçmişlerinde psikiyatri servisine yatırılma ve başka intihar teşebbüslerinde bulunma olasılığı vardır. Anti-sosyal ve saldırgan davranışlar gösteren gençler de risk altındadır. Çocukluk dönemi yoksulluğu, aile içi şiddet ve ebeveynin ruh sağlığı sorunlarına sahip olması, özellikle söz konusu birçok etkene maruz kalan ve sürekli aile problemleriyle yüze yüze gelen genç ergenlerde intihar riskini arttırmaktadır (Öztürk, 2008).

2013 yılından itibaren intihar oranları incelendiğinde (Grafik 1), ölümle sonuçlanan intihar sayısının gittikçe arttığı dikkat çekmektedir. 2013 yılında üç bin iki yüz elli iki olan intihar sayısı, 2014 yılında üç bin

altmış beş olarak raporlanmıştır. İntihar edenlerin cinsiyet dağılımlarına bakıldığında %74,3'ünü erkekler, %25,7'sini kadınlar oluşturmuştur. 2014 yılında da 2013 yılına benzer şekilde yaş grupları arasındaki cinsiyet farklılığının belirgin olduğu görülmüştür. Dünya Sağlık Örgütüne (2018) göre ise Türkiye'de 2016 yılında tamamlanmış intihar hızı yüz binde 7.2 (kadınlarda 3.2; erkeklerde 11.3)'dir. 2018 yılında ölümle sonuçlanan intihar sayısı azalarak iki bin dört yüz altmış üç olarak kayıtlara geçmiştir. Cinsiyet dağılımlarına bakıldığında bin sekiz yüz altmış altısının erkek, beş yüz doksan yedisinin kadın olduğu belirtilmiştir. 2019 yılında ise intihar sayısının üç bin dört yüz altı olduğu belirtilmiştir (TUİK, 2021,²).

Grafik 1. Türkiye'de 2013-2019 Yılları Arasında Gerçekleşen İntihar Sayıları (TUİK, 2021)

İntihar stres oluşturan yaşam olayları ile baş edemeyen bireyde ve toplumun her kesiminde görülebilen bir olgudur. İntihar davranışında kişinin yaşamına gerçekten son verme isteği olabileceği gibi, bu davranış

2 TUİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2021) İstatistik Veri Portalı. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=%C3%B6l%C3%BCm>, (E.T. 06.06.2021)

çaresizliğin de dile getirildiği yardım çağrısı olarak da değerlendirilebilir (Can ve Sayıl, 2004). İntihar düşünce ile başlayıp ölümlle sonuçlanabilen bir durumdur ve bu nedenle ruh sağlığı alanında çalışan uzmanların ciddi bir biçimde üzerinde durması gerekmektedir (Alptekin, 2008). Karmaşık bir davranış olması sebebiyle intihar çalışmalarında biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır (Atay ve Gündoğar, 2004).

İntihar girişiminde bulunan bireylerin yaşadıkları çaresizlik ve yalnızlık duyguları bireylere yönelik gerçekleştirilecek müdahalelerde destekleme çalışmalarını ön plana çıkarmaktadır. İntihar girişiminin de bir kriz durumu olduğu düşünüldüğünde; yaşama son verip kendini öldürme isteğinin ön planda olduğu bu durumda öncelik kişinin kendine zarar verme davranışının önüne geçmektir. Bunun yanı sıra sosyal destek sisteminin harekete geçirilmesi ve başetme becerilerinin geliştirilmesi ile kişinin yaşamla bütünleşmesi sağlanacak ve olası intihar davranışının önüne geçilecektir. İntihar yalnızca tek bir meslek grubunun tedavi yaklaşımlarıyla önlenemediği bir olgudur. İntihar durumlarında risk faktörlerinin çeşitlilik göstermesi kapsamlı multi-disipliner çalışmaları ve krize müdahale yaklaşımını gerekli kılmaktadır. İntiharı önlemede sosyal hizmet birincil, ikincil ve üçüncül düzeylerde farklı rol ve sorumluluklar alarak diğer meslek elemanları ile ekip çalışması içinde önleme çalışmalarına önemli katkılar sağlamaktadır. İntihar girişiminde bulunan bireylerin de yaşadıkları sorunları ve ileride karşılaşacakları olası krizleri atlatıp başetme becerileri kazanmalarında ve sağlıklı bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerinde intiharı önleme ve krize müdahale çalışmaları son derece önem taşımaktadır.

İntiharda Risk Faktörleri- İntihar Riskinin Değerlendirilmesi

İntihar biyolojik, psikolojik, sosyolojik, kültürel ve ekonomik gibi birçok bileşenin iç içe geçtiği karmaşık bir davranıştır. Stres veren durumlara karşı tepki veren kişilerden, ağır ruhsal rahatsızlıkları olan hastalara kadar geniş bir toplum kesiminde görülebilmektedir (Sadock ve Sadock, 2008).

İntihar davranışı son yıllarda tüm dünyada ciddi bir sorun olarak tanımlanmaktadır. İntihar davranışında; yaş, cinsiyet, psikiyatrik bozukluklar, zorlu yaşam olayları ve çocukluk dönemi yaşantıları, cinsel ve fiziksel istismar öyküsü, ailesel ve genetik faktörler, fiziksel hastalık öyküsü, psiko-sosyal ve çevresel faktörler gibi çok çeşitli risk faktörleri yer almaktadır (Atay ve Gündoğar, 2004; Suicide Prevention Resource Center, 2020,³).

İntihar girişimi olan bireylerin aileleri incelendiğinde, ailede intihar öyküsünün bulunma olasılığının daha fazla olduğu belirtilmiştir. Anne-babaların etkisi, kardeş ilişkileri, istismar olup olmaması, psikolojik rahatsızlıklar, dürtüsellik gibi etkenler olabileceği üzerinde durulmaktadır (Özgüven, 2008). Ayrıca aile üyelerinin intihar davranışına şahit olma gibi faktörlerin de etkili olduğu bilinmektedir (Brodsky vd., 1997). Ailede intihar öyküsünün olması, erken yaşta anne-baba kaybı yaşanması, fiziksel, cinsel ve psikolojik istismar gibi faktörlerin riskli olabileceği üzerinde durulmaktadır.

Psikiyatrik rahatsızlığın olmadığı ancak kanser gibi ciddi, ölümcül bir hastalığın yaşandığı bireylerde intihar riskinin daha fazla olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra işsizlik ve yoksulluk faktörlerin de intihar davranışında etkili olduğu dikkat çekmektedir. Klonsky ve May (2014), intiharda “düşünceden eyleme” doğru gerçekleşebilecek risk faktörlerinin olduğuna dikkat çekmiştir. Bununla beraber intiharda koruyucu faktörler, bireysel dayanıklılığı teşvik etmektedir ve birey zor zamanlarında çevresiyle temasa geçebilmekte, böylece intihar davranışı daha az olası hale gelmektedir (Tezel, 2021).

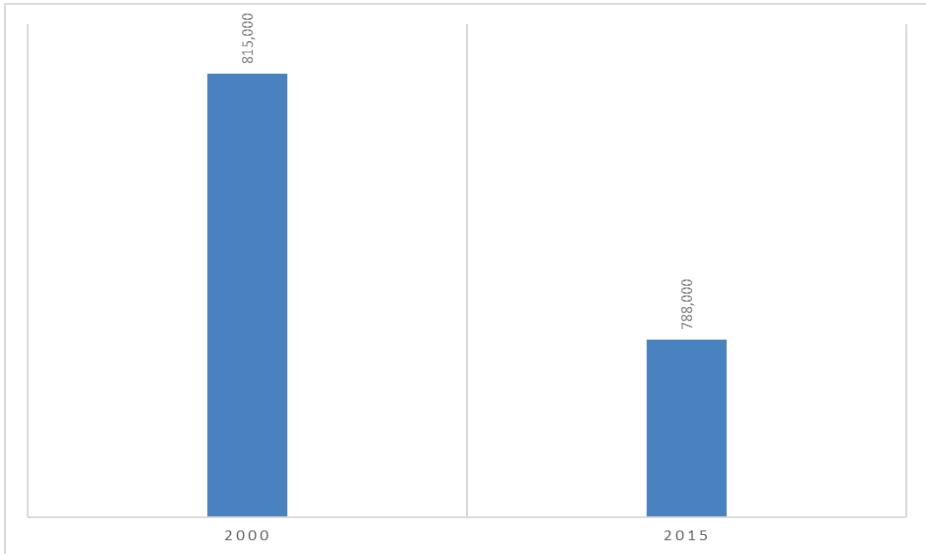
Dünyada İntihar Olgusu

Tarihin her döneminde insanların kendi istekleri ile yaşamına son verdiği bilinmektedir. Ancak intihar hızının günümüz toplumlarındaki kadar yüksek olduğu dönem olmamıştır. Günümüzde özellikle gelişmiş batı ülkelerinde hızı yüz binde kırk beşlere ulaşan intihar önemli bir toplum sorunu olarak görülmektedir. İntihar özellikle batı ülkeleri için global bir halk sağlığı sorunudur. Acil ve yetersiz sağlık ihtiyaçları-

3 Suicide Prevention Resource Center (2020). <https://www.sprc.org/>, (E.T. 25.05.2021).

nı tanımlamada, birçok Batılı ülke intiharı önlemede ulusal öncelik ilan etmiştir. Azaltma ve önlemede uygun etkili ulusal strateji bulmak için adanmış girişimlerin desteklenmesini teşvik edilmektedir (Joe ve Niedermeier, 2006).

Dünya Sağlık Örgütü, dünyada her yıl ortalama sekiz yüz bin ölümün intihar sebebi olduğunu raporlamıştır. Genç nüfusun (24-29 yaş) ölüm nedenlerinin ikinci sırasında intihar olduğu belirtilmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2014). DSÖ'ye göre 2000 yılında tahminen 815.000 kişi kendini öldürmüştür. Bu 100.000 için %14.5'lik bir orana denk gelmektedir. Bu bağlamda günümüzde, intihar girişimlerinin önemli bir sağlık sorunu haline geldiğini söylemek mümkündür. Dünya Sağlık Örgütü her yıl yaklaşık bir milyon insan intihardan öldüğünü ve 2020 yılına kadar bir buçuk milyon insanın intihardan öleceğini tahmin etmiştir (Khosravi vd., 2014). 2000 yılı sonrasında dünya genelinde intihar oranları incelendiğinde intiharların önde gelen ölüm nedenleri arasında olduğu bilinmektedir. 2015 yılında dünya genelinde 788.000 kişinin intiharla yaşamına son verdiği, her yıl yüz bin nüfusa karşılık ortalama 10.7 kişinin intihar nedeni ile öldüğü belirtilmektedir (Grafik 2).

Grafik 2. Dünyada 2000-2015 Yıllarında Gerçekleşen İntihar Sayıları (Dünya Sağlık Örgütü, 2018)

Dünya genelinde her yüz bin kişiden %10.5'i intihar ederken Avrupa'da bu sayı %12.9'a çıkmaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2018).

İntihar Girişimlerinde Klinik ve Psiko-Sosyal Müdahale

İntihar girişiminde yapılması gereken ilk şey tıbbi müdahalenin gerçekleştirilmesidir. Tehlikeli ve ölümcül sonucu olmasa bile yapılacak ilk şey hastanın acil servis ile bağlantı kurmasını sağlamaktır. Adrese ambulans göndermek, polisi haberdar etmek ya da yakınına görevlendirmek gibi yöntemler denenebilmektedir. Öncelik hastanın tıbbi bakım almasını sağlamaktır. Aldığı ilaç, ilacın adı, miktarı, yanında başka bir madde alıp almaması gibi önemli detaylara dikkat etmek gerekmektedir (Özgül, 2003). Tıbbi müdahale hastanın intihar girişiminin sonuçlarını ciddiye alması ve kendisi ile ilgilenildiğini hissetmesi açısından önem taşımaktadır.

İntihar girişiminde bulunan hastanın kendine zarar verme riski değerlendirilmeli ve bu risk yüksek ise hastaneye yatışı yapılmalıdır. Hasta ve yakınları ile yapılacak görüşmelerde kendini öldürme isteğinin olup olmaması, sosyal destek sisteminin olup olmaması ve varsa bir psikiyatrik rahatsızlığın etkisinde olup olmadığı durumlar değerlendirilmelidir. Tekrar intihar etme riski olan hasta, gözlem altında tutulmalı ve kendine zarar verme davranışını önlemeye yönelik müdahalelerde bulunulmalıdır (Busch 1993; Favvcett 1992: Akt., Can ve Sayıl, 2004). Ağır bir psikolojik rahatsızlık olmadığı durumlarda, geçici bir kriz durumu olduğuna karar verilir ise ayaktan tedavi yöntemi uygulanarak, yirmi dört saat sonrası için randevu oluşturulup hasta gönderilebilmektedir.

Profesyoneller için intihar riskinde olan müracaatçı ile çalışma zorlayıcı klinik görevler arasında yer almaktadır. Bongar (2002) intihar riski altındaki müracaatçılar ile çalışmayı, ruh sağlığı uzmanları için merhamet, yorgunluk ve tükenmişlik gibi potansiyel olumsuz etkileri olan mesleki tehlike olduğuna işaret etmektedir.

İntihar girişiminde bulunan bireyin tıbbi müdahalenin tamamlanmasından ardından kriz terapisti tarafından görülmesi son derece yararlıdır. Çünkü bu dönem intihar girişiminde bulunan bireyin yardıma en çok ihtiyaç duyduğu bir zaman dilimidir. Krize müdahale yaklaşımı ile

psikiyatrik yardım bağlantısının kurulması, sosyal çevrenin ve yaşanılan ortamın göz önünde bulundurulması intihar girişiminin önlenmesi açısından önem taşımaktadır (Goldacre ve Havvton 1985'den akt., Özgüven, 2003).

İntihara eğilimi olduğu düşünülen kişilerle görüşme yapılırken sakin, yargılamayan ve empatik bir tutum sergilenmelidir. Bu kişilerin görüşmecide bunaltı ya da öfke gibi duygular uyandırabileceği akılda tutulmalı, görüşmeci bu tür duygularını denetlemeye çalışmalıdır. İntihara eğilimi olduğu düşünülen kişiyle intihar hakkında konuşurken genel sorulardan daha özel sorulara doğru gidilmelidir. Örneğin, başlangıçta ölüm düşünceleri olup olmadığı ya da ölmüş olmayı isteyip istemediği, bundan sonra intiharı düşünüp düşünmediği sorulur. İntiharı düşündüğünü söyleyen hastaya intihar planı yapıp yapmadığı ve planın ayrıntıları sorulmalıdır. Bunlardan başka geçmişteki intihar girişimlerinin öyküsü ve intihar girişiminin ayrıntıları öğrenilmelidir. Görüşmeci intihar hakkında konuşmak ya da sorular sormaktan kaçınmamalıdır. İntihar hakkında konuşmak, intiharı hiç düşünmeyen bir kişinin aklına intihar etme fikrini getirmediği gibi, intihara eğilimi kişinin duygularını rahatça paylaşma olanağı sağladığı için rahatlatıcı da olur. Kişi intiharı düşündüğünü reddediyorsa ama görüşmeci ikna olmadıysa intihar düşünceleri görüşme içinde tekrar sorgulanmalıdır. Çünkü görüşmenin başında intiharı düşündüğünü kabul etmeyen kişiler, görüşme ilerleyip rahatladıkça başlangıçta reddettiği intihar düşüncelerini kabul edebilirler. İntihara eğilimli olduğu düşünülen kişilerle yapılan görüşmelerde başka kaynaklardan da mutlaka bilgi alınmalıdır. Aile, arkadaşlar, hastanın doktoru ve varsa eski dosyası değerli bilgiler verebilmektedir (Öncü, 2006).

İntihar Girişimlerinde Müdahale Yöntemleri

İntihar girişimine müdahale etmede terapist, yapılandırılmış bir görüşme planı hazırlamalıdır. Belli zamanlarda görülen hastanın sorununun çözümünde somut ve özel bir müdahale yaklaşımı kullanılmaktadır. Bu sayede yaşanan şaşkınlık ve kargaşanın azalması amaçlanır. Bireyin izolasyonu ve yalnızlığını ortadan kaldırmak için sosyal destek sistemlerini harekete geçirecek çalışmalar yapılarak sosyal çevrenin des-

tek ve yardımı sağlar. Görüşmeler sırasında açık, net ve doğrudan sollarla destekleyici bir yaklaşımda bulunulur. Yaşamın değeri üzerine gerçekleştirilecek evet-hayır çatışmasından kaçınmak gerekmektedir. Aksi takdirde çatışma sonucu iletişimde kopmaların yaşanması olasıdır. Doğru olan müdahale hastada yaşama son verecek şeyin ne olduğunu anlamaya çalışmaktır. Hastayı intihar davranışına sürükleyen durumun ya da sorunun ne olduğunun bilinmesi oldukça önemlidir. Empatik tutum, kişiye anlaşıldığını hissettirdiği gibi güven vererek ve olumlu iletişimi pekiştirmektedir. Görüşmeler sırasında intihar riski olup olmadığı, intihar davranışının nedeni ve önceki intihar girişimleri hakkında bilgi toplanması gerekmektedir (Can ve Sayıl, 2004).

Krize müdahalede kullanılan teknikler çeşitlilik göstermekle acil müdahalenin önemi vurgulanmaktadır. Sorun "kriz" olarak adlandırılır ve sorunu başlatıcı unsurlara yer verilir. Müdahalede "şimdi ve burada" ilkesi ön plandadır. Bireyin kişisel gelişimi ve geçmişindeki olaylarla daha geri planda kalır. Krize müdahale gerekli desteği ve sorun çözme becerilerinin geliştirilmesini kapsar. Bu bağlamda bireyler yeni çözüm yolları bulmaya teşvik edilebilir ya da göz ardı edilen çözümler yeniden gündeme gelebilir. Yaklaşım etkin ve çoğunlukla yönlendiricidir. Müdahale bir-iki aylık süre içinde altı görüşmeden oluşur, yoğun ve sınırlıdır. Gerekli durumlarda ilaç kullanımına yönlendirilebilir. Müdahalenin bitmesinin ardından birey ile kriz durumu, çözüm yolları ve gelecekte olası problemler hakkında konuşulur. Ekip çalışmasının önemi vurgulanır. Kriz tedavisi sonlandırılırken bireye, gelecekte ihtiyaç duyması halinde ekibin yine yardıma hazır olduğu bilgisi verilir (Özden, 1993).

Krize Müdahale

Sınırlı sürede gerçekleşen denge bozukluğu olarak tanımlanan kriz kavramı, yaşam koşullarında yaşanan ani değişiklikler ve zorluklar sebebi ile yaşanan alt-üst oluş olma hali olarak ifade edilmektedir (Alptekin, 2008).

Birey, aile, grup ve toplumların kriz durumunda verdikleri tepkiler değişiklik gösterebilmektedir. Sachs (1968)'ın geliştirdiği "Kriz Reaksiyonu Diyagramı"nda (Şekil 1) kriz önce bir dezorganizasyona sebep

Şekil 2. Kriz Durumlarının Özellikleri

France (1990)'e göre krizin üç evresi vardır:

1. İlk Etki Evresi: Krizin ilk evresidir. Kişinin kaçamadığı ve baş edemediği ani bir soruna verdiği ilk tepkiden oluşur. Kişinin daha önce kullandığı başetme becerileri bu sorunu çözmekte yetersiz hale gelir. Krizin ilk evresindeki kişilerde sıklıkla çaresizlik, anksiyete, engellenmişlik duygusu ve öfke yaşanır. Kısa dönemlidir ve kişi yardım için başvuru yaptığıında bu dönem sonlanır.

2. Başetme Evresi: Krizin “etki” evresinde kişinin üzerindeki baskı devam ederse, kişi sorunu çözebilmek için yeni çözüm yolları arar. Bu çabalar ile krizin ikinci evresi başlar. Bu çabalar sonucu kişi sorunla başetmeyi başarabilir. Bu aşamada yaşanan çaresizlik duyguları yardım çağrısı olarak intihar girişimlerine dönüşebilir.

3. Geri Çekilme/Adaptasyon Evresi: Bütün krizler en çok iki ay içinde çözüm bulur. Bu aşamada çözüm, kişinin yaşamını kriz öncesi döneme göre aynı seviyede ya daha aşağıda ya da daha yukarı çeken bir

aşamadır. Daha önce kullanılan başetme becerilerinin yetersiz kalması ile kişi, yeni yaklaşımlar geliştirebilir ya da geliştiremez.

Sonneck'e (2000) göre bir krizin değişim ya da olgunlaşmaya ya da intihar gibi olumsuz bir sonuca yol açması, krize sebep olan durumun kişi için anlamının ne olduğuna ve sosyal destek sisteminin gücüne bağlıdır. Bununla beraber kriz durumlarında hızlı karar vererek harekete geçmek gerekmektedir (James ve Gilliland, 2001).

Sözer (1992) krizde 4 ayrı dönem açıklamaktadır:

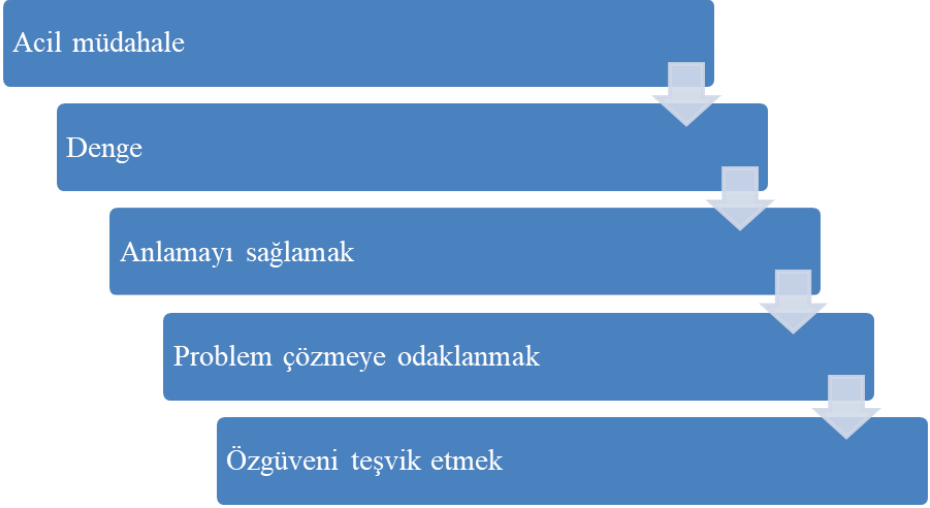
1. Dönem: Zorluklar yaşandığında bireyler gerginlik yaşayabilmektedir. Yaşanan gerginlikte bireyler duygusal dengesini yeniden kurmak için alışageldiği sorun çözme teknikleri kullanır.

2. Dönem: Daha önce kullanılan yöntemlerin başarısız olduğu, tehdidin devam ettiği, gerginliğin artarak yetersizlik duygularının ortaya çıktığı dönemdir. Birey bu dönemde yaşadığı sorunu çözmek için deneme yanılma yollarına başvurur.

3. Dönem: Problem çözme konusunda başarısızlık sürmektedir. Gerginlik artmıştır. Bu durum acil ve yeni problem çözme yollarının harekete geçirilmesi için bir uyarı oluşturur. Bütün iç ve dış kaynaklar harekete geçirilir. Bunun sonucunda birey kendini soruna göre yeniden düzenler, ulaşılmaz görünen amaçların bir kısmından vazgeçer ve bazen sorunu çözer.

4. Dönem: Sorun devam edip çözülemediğine dördüncü aşamaya ulaşılır. Bu aşamada depresyon, gerginlik, intiharlar yaşanabilmektedir.

Düşük özgüvenli olma, içe dönük olma gibi bazı kişisel özellikler ile psikolojik gelişim sürecinde yaşanan olumsuzluklar ve sosyal destek sistemlerinin yetersiz olması krize sebep olan durumlarla başetmeyi zorlaştırmaktadır. Flannery ve Everly (2000:120)'e göre ise krize müdahale yaklaşımının genel ilkeleri Şekil 3.'te ele alınmıştır.

Şekil 3. Krize Müdahale Yaklaşımının Genel İlkeleri
(Flannery ve Everly, 2000)

Krize Müdahale kısa süreli ve zaman sınırlı bir yardım sürecidir. Krize müdahalenin temeli kişinin stres veren durum karşısındaki çaresizliğini anlamak, olası çözüm yollarını tartışmak ve yeni çözüm yolları bulmasında kişiye destek olmaktır. Buradaki en temel amaç tüm kaynakların kullanılarak en kısa sürede sorunun çözülmesidir (Sayıl, 2008).

İntihar, Krize Müdahale ve Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçının intihar riskine cevap vermeleri için uygun bilgi ve profesyonel eğitime sahip olmaları gerekir (Osteen vd., 2014). Ulusal ruh sağlığı çalışmaları sonucu, sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmetle ilgili intihar riski değerlendirmelerini içeren, tedavi ve ölümcül- ölümcül olmayan intihar davranışı ile özel yetenekleri olmalıdır (Ting, vd., 2011).

Türkiye’de intihar girişimleri ölümle sonuçlanmayan denemeler olarak karşımıza çıkmakta, ölümden çok yardım isteme niteliği taşımaktadır (Sayıl, 2008). Bu durum çalışmalarımızı psikolojik sıkıntılara, olumsuz yaşam olaylarına, aile ve sosyal destek sistemlerine yönlendirmektedir (Alptekin, 2008).

Sheafor ve Horejsi (2003)'e göre modelin anahtar öğeleri şunlardır:

1. Müracaatçıya hızlı bir biçimde ulaşmak,
2. Zamanı sınırlı kullanmak,
3. Dikkati krizin ortaya çıkış şeklinde odaklamak,
4. Müracaatçının kendi kararını almasına yardımcı olmak
5. Müracaatçının sosyal çevresi ile iletişime geçmek.

James and Gilliland (2001)'e göre ise krize müdahalede üç yöntem vardır.

1. Denge modeli: Caplan (1965)'in orijinal yaklaşımıdır. İnsanların psikolojik dengesizliği olarak görülür ve kararlı duruma dönmek için hayatlarında sorunların üstesinden etkili bir biçimde gelmek gerekir.

2. Bilişsel model: Roberts ile ilişkili (1965), insanlar krizi çevreleyen olaylar hakkında hata olarak düşünür.

3. Psikososyal geçiş model: Erikson'un gelişimleri ile ilgili (1965), gelişimsel krizler yaşamın aşamalarında ortaya çıkar, onların gelişiminin bir parçası olarak özellikle önemli psikolojik ve sosyal değişim yoluyla ortaya çıkar (Naarits ve Tröner, 2013).

Turan'a (1999) göre krize müdahalenin temel özellikleri; kısa süreli-dir, bireylerin günlük yaşamda karşılaştığı sorunlar ile ilgilidir ve sosyal hizmet uzmanının aktif katılımını içerir. Kriz durumlarında sosyal hizmet uzmanlarının temel ilkeleri şu şekildedir (Aktaş, 2003):

1. Her bireyin kendine ait gücü vardır.
2. Travma, hastalık gibi olumsuz durumlar risk oluşturur
3. Bireylerin, grupların ve toplulukların özellikleri ve kapasiteleri ile gelişim sınırlarının bilinmeyen yönleri vardır.
4. Müracaatçılar ile işbirliği içinde çalışmalar gerçekleştirir.
5. Çevrede kaynaklar mevcuttur.

Kriz müdahalesi gerektiren müracaatçının bu süreçteki ihtiyaçları şu şekilde sıralanmıştır (Wright, 2003):

- Müracaatçı kendini koruması ve kontrol etmesi için güçlü birine ihtiyaç duyar.
- Gerçekle bağlantı kurasına yardımcı olacak birine ihtiyaç duyar.
- Sevgiye ve empatik ilişkilere ihtiyaç duyar.

- Danışman sayesinde güvenlik hissinin sağlanmasına ihtiyaç duyar.
- Suçlu olduğu durumda suçunu itiraf etmek ister.
- Acil konuşmalara ihtiyaç duyar.
- Üzerinde baskı oluşturan konulara dair öneriler ister.
- Çelişkili düşünceleri için çözümler arar.
- Kendini anlamak konusunda ve yaşadığı problemine ilişkin içgörü kazanmak ister.
- Rahatsızlıklarını fiziksel sorunlar olarak görür ve tıbbi yardıma ihtiyaç duyar.
- Kalacak yer ya da ekonomik destek ihtiyacı olduğunda yardım ister.
- Devam eden ilişkilerinde yaşanan zorluk için danışmandan arabuluculuk yapmasını ister.
- Farklı ihtiyaçlarını karşılamak için yardım alabileceği toplumsal kaynakları öğrenmeyi ister.

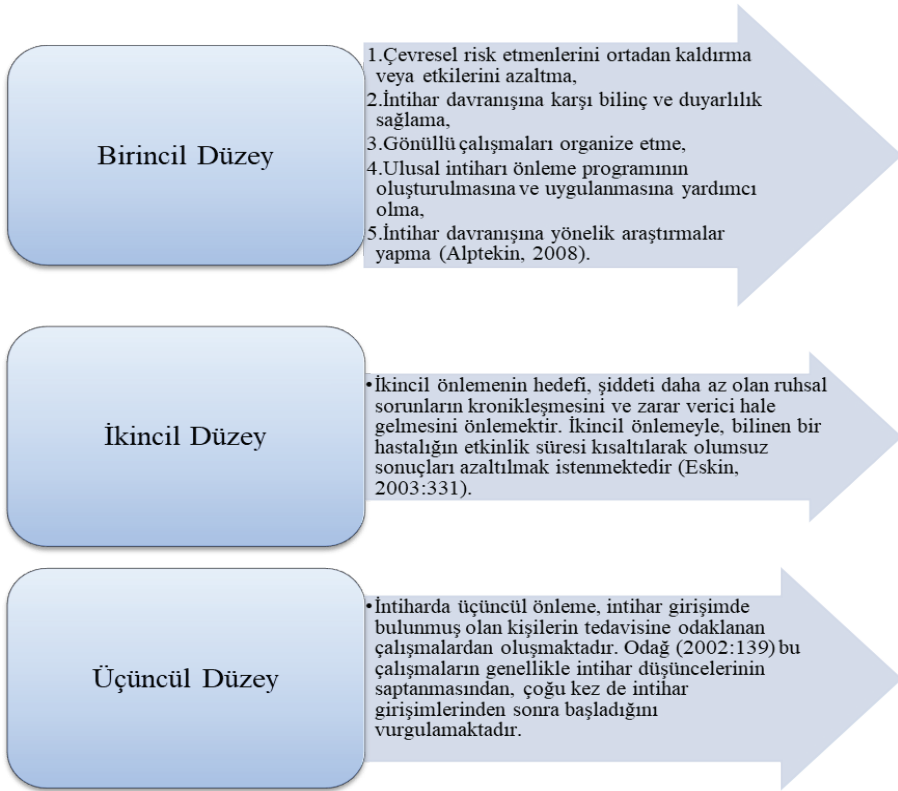
İntiharı önleme çalışmaları, toplumun tüm kesimlerinin ruh sağlığını korumayı ve geliştirmeyi hedefleyen koruyucu ruh sağlığı alanında sürdürülen çalışmalarla bağlantılıdır. Ruh sağlığı ekibinin bir üyesi olan sosyal hizmet uzmanı çoğunlukla psikiyatrist, psikiyatri hemşiresi, klinik psikolog ve uğraş/meslek terapisti ile işbirliği içerisinde çalışmaktadır (Alptekin, 2008). Kriz durumları sosyal hizmet müdahalesinin bütünleştirici ve genelci yapısının bütün özelliklerini taşımaktadır. Kriz durumlarında yapılacak müdahaleler, bireylerden topluma kadar uzanan geniş bir perspektifte yürütülmektedir (Aktaş, 2003). Krize müdahalenin dört ana bileşeni bulunmaktadır. Öncelikle müdahalenin etik bir temel üzerine oturtulması gerekmektedir. İkinci bileşen kendi yöntemlerini destekleyecek teorik altyapıya sahip olmasıdır. Üçüncü bileşen sosyal hizmet uzmanının kendini keşfetmesidir. Müdahalenin son bileşeni ise beceri ve tekniklerdir.

Kriz müdahalesinde ilk aşama müracaatçı sisteminin içinde bulunduğu durumun değerlendirildiği aşamadır. Ön değerlendirme aşamasında müracaatçının bu durumu ya da olayı nasıl gördüğünü değerlendirmek üzere sorular sorulur. Müracaatçının bu durum karşısındaki duyguları, bu olayın onun şu anını ve geleceğini nasıl etkileyeceği öğ-

renilir. Ardından müracaatçının çevresinden nasıl bir destek alabileceği öğrenilir. Daha önce benzer problemler yaşayıp yaşamadığı öğrenilir. Kriz durumunda gerçekleştirilen müdahalelerde hızlı ve dikkatli iletişim yöntemleri kullanılmalıdır. Kriz durumundaki bireyin o anki duygularını açıkça ifade etmesi önemlidir. Kriz durumundaki bireylerin basitme becerilerini keşfetmek ve ortaya çıkarmak önemlidir. Gelecek için müracaatçının hazır hale getirilmesi çalışılmalıdır (Aktaş, 2003).

İntihara eğilimli hasta ile çalışırken kriz terapistinin iki temel sorumluluğu vardır. İlki durum yatışıncaya kadar kişiyi hayatta tutmak. İkincisi ise kişinin intihar dışındaki alternatif çözümlen araştırmasını sağlamaktır. Sosyal hizmet; intiharın önlenmesinde birincil, ikincil ve üçüncül düzeylerdeki önleme çalışmalarına katkı sağlayan meslek gruplarından biridir. Bu çalışmalar Şekil 4’te ele alınmıştır (Alptekin vd., 2008):

Şekil 4. İntiharı Önleme Çalışmalarında Sosyal Hizmet (Alptekin vd., 2006)

SONUÇ

İntihar ve kasıtlı olarak kendine zarar verme davranışının toplumun her kesiminde gittikçe artan bir oranla görülmesi intihar davranışını ciddi bir sorun olarak ele alınmasını gerektirmektedir. İntihar düşünce ile başlayıp ölümlü sonuçlanabilen davranış olarak ortaya çıkmaktadır, bu nedenle ruh sağlığı alanında çalışan uzmanların dikkate alması gereken önemli konulardan biridir. Krizler, insanların yaşamında beklenmedik ortaya çıkan; şok, üzüntü ve depresyon gibi sonuçları beraberinde getiren durumlardır. Zorlu şartlarda kontrolü kaybetme korkusu vardır, kırılabilirlik ve çaresizlik hissinin yanı sıra gerilik, suçluluk ve öfke gibi duygular da yaşanabilmektedir. Bunun sonucunda intihar, saldırganlık gibi abartılı ve yıkıcı davranışlar da görülebilir. Bu durum dengenin kaybolması anlamına gelmektedir ve bir dağılma yaşanmaktadır. Krize müdahale kişide ani olarak ortaya çıkan kriz durumunu ortadan kaldırmak sürecidir. Kriz müdahalesinin temel amacı bireyin en kısa sürede kriz öncesi fonksiyonelliğine dönmesini sağlamaktır. Bunun yanı sıra bireyin başetme kapasitesinin geliştirilmesi, duygusal, sosyal, psikolojik ve ekonomik destek sağlanması ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi kriz müdahalesinin diğer amaçları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda kriz döneminde sosyal destek sistemlerinin harekete geçirilmesi ve uygun tedavi tekniklerinin kullanımı ile terapötik etki sağlanabilir. Krize müdahale çözüm odaklıdır, kısa sürelidir, şimdi ve burada ilkesine odaklanır ve eklektik bakış açısını kullanır.

İntihar yalnızca tek bir meslek grubunun tedavi yaklaşımlarıyla önlenemediği bir olgudur. İntihar durumlarında risk faktörlerinin çeşitlilik göstermesi kapsamlı multi-disipliner çalışmaları ve krize müdahale yaklaşımını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilecek birincil, ikincil ve üçüncül önleme düzey ve stratejileri de oldukça önemlidir. İntihar davranışının oluşmasında sadece bireysel özellikler değil aynı zamanda çevre faktörün de etkili olduğu bilinmektedir. İntihar acilen ele alınması gereken bir kriz durumudur ve zaman kaybetmeden krize müdahale edilmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş, A. M. (2003). Kriz Durumlarında Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Kriz Dergisi*, 11(3), 37-44 .

Alptekin, K, Duyan, V. ve Uçan, O. (2008). İntihar Önleme Çalışmalarında Sosyal Hizmet Mesleğinin Rolü. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9, 179-187.

Alptekin, K. (2008). Sosyal Hizmet Bakış Açısından Genç Yetişkinlerde İntihar Girişimlerinin İncelemesi: Bir Model Önerisi. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Atay, M. ve Gündoğar, D. (2004). İntihar Davranışında Risk Faktörleri: Bir Gözden Geçirme. *Kriz Dergisi*, 12 (3), 39-52.

Bongar, B. (2002). (2nd ed.). *American Psychological Association*. <https://doi.org/10.1037/10424-000>

Can, S. ve Sayıl, I. (2004). Yineleyici İntihar Girişimleri. *Kriz Dergisi*, 12 (3), 53-62.

Cooper, J.E. (1979) *Crisis Admission Unites and Emergency Psychiatric Services*. Public Health in Europe 11, WHO: Copenhagen.

Eskin, M. (2000). Ergen Ruh Sağlığı Sorunları ve İntihar Davranışı İlişkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3, 228-234.

Eskin, M. (2003). *İntihar: Açıklama, Değerlendirme, Tedavi, Önleme*. Ankara: Çizgi Tıp Yayınevi.

Feldman, B.N. and Freedenthal, S. (2006). Social Work Education in Suicide Intervention and Prevention: An Unmet Need. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 36(4), 467-480.

Flannery, R.B. and Everly, G.S. (2000). Crisis Intervention: A Review, *International Journal of Emergency Mental Health*, 2 (2), 119-125.

France K (1990) *Crisis Intervention: A Handbook of Immediate Person-to-Person Help*. 2. Baskı, Illinois.

Goldacre, M. and Havvton K (1985). Repetition of Selfpoisoning And Subsequent Death in Adolescents Who Take Overdoses. *The British Journal of Psychiatry*, 146, 395-358.

James, R. K. and Gilliland, B. E. (2001). *Crisis Intervention Strategies* (4th ed.). Thomson Brooks/Cole Publishing Co.

Joe, S. and Niedermeier, D. (2006). Preventing Suicide: A Neglected Social Work Research Agenda. *The British Journal of Social Work*, 38(3), 507-530.

Kanel, K. (2003). *A Guide To Crisis Intervention* (2. Baskı). Pacific Grove, PA: Brook/Cole.

Khosravi, R., Hodshire C.W. and Lotfi S. (2014). Social Capital and Suicide: Social Workers' Obligation to ward Contemporary Suicide Prevention. *International Journal of Humanities and Social Science*. 4(4).

Klonsky, E.D. and May, A.M. (2014). Differentiating Suicide Attempters From Suicide Ideators: A Critical Frontier For Suicidology Research. *Suicide Life Threat Behaviour*. 44(1), 1-5. doi: 10.1111/sltb.12068. Epub 2013 Dec 7. PMID: 24313594.

Koçal, N., Çoşar, B., Candansayar, S., Arıkan, Z., ve Işık, E. (1994). Yatan Psikiyatrik Hastalardan İntihar Girişimi Olanlarda Demografik Özellikler ve Psikiyatrik Bozuklukların Retrospektif Araştırılması. *Kriz Dergisi*, 2(2), 327-330.

Maple, M. (2005). Parental Bereavement and Youth Suicide: An Assesment Of The Literature. *Australian Social Work*, 58(2), 179-187.

Mishna, F., Antle Beverley J.B., and Regehr, C. (2002). Social Work With Clients Contemplating Suicide: Complexity And Ambiguity in the Clinical, Ethical, And Legal Considerations. *Clinical Social Work Journal*, 30 (3), 265-280.

Naarits, T. and Tröner I. (2013). Social Work and Crisis Intervention: Practice, Theory and Research.

Odağ, C. (2002). *İntihar (Özkıyım): Tanım-Kuram-Sağaltım*. İzmir: Halime Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Vakfı Yayınları No:3. İkinci baskı.

Osteen, P.J., Jacobson, J.M. and Sharpe, T.L. (2014). Suicide Prevention in Social Work Education: How Prepared Are Social Work Students? *Journal of Social Work Education*, 50(2), 349-364.

Öncü, B. (2006). İntihar Eğilimi Olan Hastaya Acil Müdahale. *Kriz Dergisi*, 14(2), 31-37.

Özden, A. (1993). Krize Müdahalenin Psikiyatrideki Yeri. *Kriz Dergisi*, 1(3), 158-165.

Özgüven, H. (2003). İntihar Girişimlerinde Krize Müdahale. *Kriz Dergisi*, 11(1), 25-34.

Özgüven, H. D. (2008). İntihar Davranışının Epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri Psychiatry, Special Topics*, 1(3), 1-7.

Öztürk, F. (2008). Yaşam Boyu İntiharın Önlenmesi. *Kriz Dergisi*, 16 (3). 41-47.

Sadock B.J. and Sadock, V.A. (2008) *Kaplan & Sadock's Concise Textbook of Clinical Psychiatry*. 3rd Edition, 428-433.

Sayı I (2008). *Krize Müdahale ve İntiharı Önleme*. Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sayıl, İ. (1992). Olağanüstü Koşullarda Krize Müdahalenin Yeri ve Önemi. *Kriz Dergisi*, 1 (1), 4-7.

Schmidtke, A., Brahe, U.B., DeLeo, U.B., Kerkhof, A., Bjerke, T., Crepet, P., Haring, C., Brodsky B.S, Malone K.M, Ellis SP, Dulit R.A. and Mann, J.J. (1997) Characteristics Of Borderline Personality Disorder Associated With Suicidal Behavior. *American Journal of Psychiatry*, 154, 1715-1719.

Sheafor, B.W. and Horejsi, C.R. (2003) *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*. USA: Allyn and Bacon.

Sonneck, G. (2000). *Kriz Müdahale*. G. Sonneck, H. Goll, H. Herzog, M. Klejna, S. Kuess, E. Pröbsting ve diğerleri (Eds.), Y. Sözer ve B.Subaşı (Çev.), *Kriz Müdahale ve İntihar Önleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, No.4.

Sözer Y. (1992). Psikiyatride Kriz Kavramı ve Krize Müdahale. *Kriz Dergisi*, 1(1), 8-12.

Suicide Prevention Resource Center (2005). The Role of Clinical Social Workers and Mental Health Counselors in Preventing Suicide.

Tathioğlu K. (2012). Sosyal Bir Gerçeklik Olarak İntihar Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *AÜBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 135-157.

Tezel, Z. (2021). *İntihar Olgusu ve Sosyal Hizmet Müdahalesi*. Bilim ve Kültür Aynasında İntihar. Nobel Yayıncılık 1. Basım

Ting, L., Jacobson, J. M. and Sanders, S. (2011). Current Levels Of Perceived Stress Among Mental Health Social Workers Who Work With Suicidal Clients. *Social Work*, 56(4), 27-336.

Turan, N. (1999). *Sosyal Kişisel Çalışma (Birey ve Aile İçin Sosyal Hizmet)*. Ankara: Aydınlar Matbaası. İkinci baskı.

Uçan, Ö. (2005). Türkiye’de İntihar Konu Alan Yayınlar Üzerine Bir Bibliyografya Çalışması. *Kriz Dergisi*, 13 (3), 15-26.

İTERNET KAYNAKLARI

Dünya Sağlık Örgütü (WHO). (2018). http://www.who.int/mental_health/media/en/426.pdf, (E.T. 01.02.2021).

ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÖĞRENCİLERİN ÖZYETERLİK İNANÇLARI VE BENLİK ALGILARIYLA İLGİLİ YAPILMIŞ ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ

Orhan ÇAKIROĞLU¹

Öz: Bu çalışmada Türkiye’de yapılmış, öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin; özyeterlik inançları ve benlik algılarıyla ilgili araştırma makaleleri incelenmiştir. Araştırmanın yöntemi doküman incelemesidir. Bu amaçla TR Dizin, Dergi Park, Proquest, EBSCO elektronik veri tabanları ve Google Akademik taranmıştır. Öğrenme güçlüğü, özel öğrenme güçlüğü, özgül öğrenme güçlüğü, benlik ve özyeterlik anahtar kelimeleri ile kombinasyon yapılarak tarama yapılmıştır. Tarama sonucunda, dahil etme ve dışlama ölçütleri kullanılarak toplam beş makale araştırma kapsamında incelenmiştir. Araştırma bulgularına bakıldığında çalışmaların tamamında nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı görülmüştür. Bu alanda yapılan çalışmalar 2017 yılı ve sonrasında yapılmıştır. Bu yıldan önce herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Yapılan çalışmalarda katılımcıları genellikle öğrenme güçlüğü olan ve olmayan ortaokul öğrencileri oluşturmuştur. Çalışmalar genelde yüksek katılımcı sayısı ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak ölçeklerden yararlanılmıştır. Çalışmaların eğitim ve psikoloji alanına yönelik yapıldığı görülmüştür. İncelemeler sonucunda alanyazında yer alan mevcut araştırma sayısının az olduğu ve bu alanda yapılacak çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özel Öğrenme Güçlüğü, Öğrenme Güçlüğü, Özgül Öğrenme Güçlüğü, Özyeterlik, Benlik

---

1 Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Trabzon / Türkiye, e-mail: cakirogluorhan@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-8969-7099

GİRİŞ

Ülkemizde son yıllarda özel eğitim alanında pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir (Erciçek vd., 2022; Günal vd., 2022; Ünay vd., 2021; Ünay, Günal, ve Erciçek, 2022). Özel öğrenme güçlüğü de bu alanlardan biridir. Özel öğrenme güçlüğü'nün kesin nedeni belli değildir. Bununla ilgili yapılan araştırmalar tüm öğrenme güçlüğüne sahip bireyleri içine alan ortak bir neden bulamamıştır. Bazı bireylerde genetik faktörler ve beyin yapısıyla ilgili nedenler baskınken; bazı bireylerde doğum öncesi veya sonrası faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir (Melekoğlu ve Sak; 2017). İkizler üzerine yapılan araştırmalarda öğrenme güçlüğü'nün nedeni olarak %54 genetik problemler, %40 çevresel etmenler, %6 ise kişiye özgü rastlantısal unsurlar olarak belirtilmiştir. (Smith ve Strick, 2010). Öğrenme güçlüğü, beyin temelli olup öğrenme sürecinde ilgili bir veya daha fazla bilişsel durumu kapsamaktadır. Bu sorunların başında akademik beceriler gelmektedir. Öğrenme güçlüğü Ömür boyu devam eden bir durumu ifade etmektedir (Ehri, 2020).

Akademik becerilerde görülen sorunlar erken dönemde tespit edilebilir. Buna bağlı olarak da gerekli destekler sağlanabilir. Bununla birlikte, bazı kişiler orta öğretim sonrası eğitime veya iş gücüne katılan yetişkinlere kadar bir değerlendirme almazlar. Öğrenme güçlüğü olan bireyler erken farkına varılmadığında benzer sorunlar yaşamaya devam ederler. Öğrenme güçlüğü, öncelikle görsel, işitsel ya da motor engellerin sonucu olan öğrenme sorunlarıyla karıştırılmamalıdır; zihinsel engellilik; duygusal sorunlar veya çevresel, kültürel veya ekonomik dezavantajlar (Ehri, 2020).

Yurtdışında ve özellikle ABD'de öğrenme güçlüğü'nün teşhisi genellikle psiko-eğitimsel değerlendirmeleri uygulama ve yorumlama konusunda eğitim almış bir psikolog tarafından yapılır. Psikologlar, değerlendirmelerinin sonuçlarını, bireylerin bilgileri nasıl aldığını, işlediğini, bütünleştirdiğini, sakladığını ve ilettiğini anlamak için kullanır. Bu işlevler her zaman doğrudan gözlemlenemediğinden, öğrenme güçlüğü gibi özel durumların değerlendirilmesi etkilerini belirlemek ve uygun düzenlemeler önermek genellikle zordur (Ehri, 2020). Öğrenme güçlükleri veya öğrenme bozuklukları, çok çeşitli öğrenme problemleri için

şemsiye terimlerdir. Öğrenme güçlüğü ile zeka arasındaki ilişkiye bakıldığında aslında ikisinin ilişkili olmadığı bilinmektedir. Aslında, çoğu herkes kadar akıllıdır. Beyinleri basitçe farklı şekilde düzenlenmiştir.

Öğrenme güçlüğü olan çocuklar akranlarından çok farklı özellikler gösterirler. Bu, yeni bilgi ve becerilerin öğrenilmesinde ve bunların kullanılmasında sorunlara yol açabilir. En yaygın öğrenme güçlüğü türleri okuma, yazma, matematik, akıl yürütme, dinleme ve konuşma ile ilgili sorunları içerir. Her çocuk zaman zaman ev ödevlerinde sorun yaşarken, belirli bir öğrenme alanında sürekli sorun yaşıyorsa, bu bir öğrenme bozukluğuna işaret ediyor olabilir (Lyon vd., 2003). Genel olarak konuşursak, öğrenme güçlüğü olan insanlar ortalama veya ortalamanın üzerinde zekaya sahiptir. Genellikle bireyin potansiyeli ile gerçek başarısı arasında bir boşluk varmış gibi görünür. Bu nedenle öğrenme güçlüğü “gizli yetersizlik” olarak adlandırılır: Kişi tamamen “normal” görünür ve çok parlak ve zeki biri gibi görünür, ancak benzer yaştaki birinden beklenen beceri düzeyini gösteremeyebilir.

Öğrenme güçlüğü, Engelli Ayrımcılık Yasası 1992 (DDA) ve Engelli Eğitim Standartları 2005 tarafından ‘bir kişinin herhangi bir bozukluk veya işlev bozukluğu olmayan bir kişiden farklı öğrenmesiyle sonuçlanan bir bozukluk veya işlev bozukluğu’ olarak tanımlanmaktadır. Bu çocuklar, öğrenme güçlükleri olduğu düşünülen ancak uygun müdahaleye yanıt vermeyen özel bir gruptur. ÖÖG, bir dizi başka nörogelişimsel bozukluk arasında ‘Spesifik öğrenme bozuklukları’ olarak bilinmektedir.

Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler, ortalama veya ortalamanın üzerinde zekaya sahiptir ve genellikle bir öğrencinin potansiyeli ile okuldaki genel başarısı arasında anlamlı bir farkın olduğu çocuklar olarak bilinmektedir. Öğrenme güçlükleri içseldir, yaşam boyu sürer ve nörolojik temellidir. Ayrıca, okullarda da sıklıkla görülmektedir. ‘Öğrenme güçlüğü’ terimi, disleksi, disgrafi, diskalkuli, dispraksi, işitsel işleme bozukluğu ve gelişimsel dil bozukluğu gibi farklı durumları da içinde barındırmaktadır (Lyon vd., 2003).

Öğrenme güçlükleri nörolojik bozukluklardır; beynin, bir kişinin düşünme, okuma, işleme ve problem çözme biçiminin farklı olmasına

neden olan bölümleridir (Lyon vd., 2003). Öğrencilerin geleneksel bir şekilde öğrenmeye zorlanmaları durumunda geride kalmalarına neden olacak birçok farklı türde öğrenme güçlüğü vardır. Bu engeller disleksi, diskalkuli, disgrafi, sözel olmayan öğrenme güçlükleri ve işitsel ve görsel işleme bozukluklarını içerir ancak bunlarla sınırlı olmayıp diğer durumlarla da ilişkilidir. Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler tipik gelişim gösteren öğrenciler gibidir. Ancak daha fazla desteğe gereksinim duyarlar (Lyon vd., 2003).

Okulda çocukların destek alması büyük önem taşımaktadır. Eğer ki bu çocuklar yeterli desteği almazlarsa sonraki yıllarda çok daha ciddi sorunlar ve karşılaşılabileceklerdir. Bu nedenle öğrenme güçlüğü olan çocukların mutlaka desteklenmeleri gerekmektedir. Bu destek de öncelikle çocuğun sınıfındaki öğretmenden gelmelidir. Genellikle akademik becerilerin desteklenmesi bu çocuklar için ön plandadır. Ancak bunun yanında psikolojik özelliklerine de dikkat etmek ve gereksinimlerine yardımcı olmak gerekmektedir (Fletcher vd., 2006).

Öğrenme güçlüğü ABD ve Avrupa ülkelerinde sık görülen yetersizlik türlerindenidir (U.S. Department of Education, 2014). Ancak ülkemizde tanı oranı düşüktür. Bunun nedeni ülkemizde tanılama araçlarının yetersiz olması gösterilmektedir (Melekoğlu ve Sak, 2017). Tanılamadaki yetersizliğin bir diğer nedeni ise ülkemizde özel eğitim öğretmenleri de dahil özel öğrenme güçlüğüne sahip bireylerin özelliklerine yönelik bilgilerin yetersiz olmasıdır (Çakıroğlu, 2015). Ülkemizde öğrenme güçlüğünden etkilenmiş birey sayısı tüm özel gereksinimli birey sayısının %3'ünü oluşturduğu düşünülmektedir (Melekoğlu, 2016). ABD'de bu oranın 2014 yılında %39 olduğu düşünülmektedir (U.S. Department of Education, 2014). Ülkemiz ve ABD arasındaki fark oldukça fazladır. Bunun nedeni Türkiye'de tanılamadaki yetersizlikler nedeniyle tanılanan öğrenci sayısının az olduğu gösterilmektedir (Özmen, 2008; Özyürek, 2009)

Öğrenme güçlükleri her çocukta farklı şekillerde görülebilir. Örneğin, bazı çocuklar okumada güçlük yaşarken bazıları yazmada sorun yaşayabilir. Alanyazına bakıldığı zaman öğrenme güçlüğü olan çocukların en çok sorun yaşadıkları akademik becerilerin başında okuma becerisinin geldiği görülmektedir. Bu nedenle temel becerilerden öncelikli olan

okuma becerisini mutlaka geliştirilmesi ve ihtiyaç duyulan desteğin sağlanması gerekmektedir. Öğrenme güçlüklerini belirlemek her zaman kolay değildir. Farklılıklar nedeniyle, bazı uyarı işaretleri farklı yaşlarda görünümü de farklı olmaktadır. (Fletcher vd., 2006).

Bu öğrencilerin güçlük yaşadıkları alanlardan bir diğeri ise özellikle sosyal durumlardır. Çünkü çoğu zaman akran baskısı ile karşı karşıya kalabilirler okulda ve özellikle sınıfta yaşamış oldukları sorunlar onların akranları tarafından çoğu zaman alay edilmelerine sebep olabilmektedir. Bu nedenlerden özellikle öğretmenlerin sınıfta bu gibi durumların ortaya çıkmasını önlemek ve akran zorbalığına karşı çocukları korumaları kritik önem taşımaktadır (Fletcher vd., 2006).

Öğrenme güçlüğü hemen sona ermeyen bir ömür yaşanan bir durumu ifade etmektedir. Bazı çocuklar için bu durum çok basit bazıları içinse çok güç olabilmektedir. Bu nedenle mutlaka erken dönemde çocukların farklı ve ihtiyaçlarını karşılamak önem taşımaktadır. Çocukların farkına varmak ne kadarlık hissedersen dönemler o kadar önemli bir gelişim kaydedilir bilmektedir. Bu sebeple sınıf öğretmenleri çocukların tarama gibi çalışmalarına destek sağlamalıdır. Okulda çocuklara sağlanacak olan ek destekler gelecek yıllarda öğrenme güçlüğü ile ilişkili sorunların ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır (Lyon vd., 2003). Bu, öğrencilerin erkenden yeteneklerini öğrenmeleri ve öğrenmeleri ve görevleri bireysel olarak tamamlamaları için en iyi yolu bulmaları için onlara rehberlik eden yardım almaları gerektiği anlamına gelir (Snowling vd., 2020).

Yaşam boyunca beyin, deneyim ve öğrenmeye yanıt olarak yeni bağlantılar kurabilir ve yeni beyin hücreleri üretebilir. Bu bilgi, beynin değişme yeteneğinden yararlanan öğrenme güçlüğü için çığır açan yeni tedavilere yol açmıştır. Arrowsmith programı gibi yenilikçi programlar, zayıf bilişsel alanları belirlemek ve güçlendirmek için stratejik beyin egzersizleri kullanır. Örneğin, bir kelimedeki farklı sesleri ayırt etmekte güçlük çeken çocuklar için, çocukların anlamaları için sesleri yavaşlatan ve anlama hızlarını kademeli olarak artıran bilgisayar tabanlı yeni öğrenme programları bulunmaktadır (Shaywitz ve Shaywitz, 2020).

Ülkemizde özel öğrenme güçlüğü olan çocukların yaşamış oldukları sorunlara bakıldığında genellikle akademik olarak çok ciddi sorunlar olduğu görülmektedir. Bu nedenle öğretmenler çoğu zaman bu becerilerle ilişkili olan faktörlerin ortadan kaldırılmasına çalışmaktadır. Örneğin sosyal anlamda sorun yaşayan ya da benlik algısı zayıf olan çocukların bu durumlarını iyileştirmek için yapılan çalışmalar çok sınırlıdır genellikle uzmanlar çocukların akademik başarısını odaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ailelerde genellikle bu tür bir yaklaşım içinde olmaktadır (Snowling vd., 2020).

Öğrenme güçlüğü olan çocukların tanımlanması sürecinde özellikle günümüzde pekçok değerlendirme aracının geliştirildiği görülmektedir. Ancak ülkemizdeki duruma bakıldığı zaman özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde göre geliştirilmiş olan değerlendirme araçlarının daha yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Son yıllarda ise ülkemizde buna benzer çalışmalar yapılmış ve okuma becerisi başta olmak üzere diğer becerilerin değerlendirilmesi amacıyla eğitim bakanlığı tarafından ve aynı zamanda üniversitelerdeki araştırmacılar tarafından değerlendirme araçlarının geliştirilmeye başlandı görülmektedir (Snowling vd., 2020).

Öğrenme güçlüğü olan çocuklara destek sağlamak her zaman kolay olmamaktadır. Özellikle yok mu becerisi gibi akademik becerilerin geliştirilmesi çoğu zaman en az bir dönemlik süreci kapsamaktadır sonraki dönemlerde de öğretmenlerin bu beceriye destek sunması kritik önem taşımaktadır. Bu nedenle mutlaka iyi bir şekilde planlanmış hazırlanmış ve sistematik olarak uygulanan bir çalışmanın öğretmenler tarafından gerçekleştirilmesi ve bu yapılırken de bilimsel kanıta dayalı olarak uygulamaların hazırlanması önem taşımaktadır (Shaywitz ve Shaywitz, 2020).

Öğrenme güçlüğü çocuklar için son derece kaygı verici bir durum olabilmektedir. Tüm arkadaşlarınızın kolaylıkla üstesinden geldiği bir beceriyle ilgili sorun yaşadığınızı, sınıfın önünde kendinizi utandırmaktan endişe ettiğinizi veya kendinizi ifade etmekte zorlandığınızı hayal edin. Öğrenme güçlüğü olan olağanüstü parlak çocuklar için işler iki kat sinir bozucu olabilir - bu alışılmadık bir senaryodur (Snowling vd., 2020). Sınıftaki arkadaşların kolaylıkla yapabildiği bir beceri çocuğun

yapamaması onu çok güzel bilmektedir bu nedenle de yapılabilecek en önemli noktalardan birisi de çocuklara mutlaka bağlamda destek sağlamaktadır çünkü bu desteğin sağlanması onların başarılı olmasında büyük önem taşımaktadır (Fletcher vd., 2006).

Öğrenme güçlüğü kendini akademik becerilerde yetersizlik olarak gösterdiği için çocuklar okulda başarısızlık yaşamadan tanı vermek güçtür. Ancak yine de okul çağından önce çeşitli belirtiler ile dikkatleri üzerine çekmektedir. Bunların başında görülen erken belirtilerinden biri normal gelişim gösteren akranlarına göre öğrenme güçlüğü olan çocuklarda bazı akademik alanlarda gerilik görülmesidir. Erken çocukluk döneminde yönergeleri yerine getirmede, doğru telaffuzda, yapboz yapmada, çatal bıçak kullanmada zorluk çekebilirler (Melekoğlu ve Sak, 2017). Bu belirtiler tanı koymak için yeterli olmasa da öğrenme güçlüğünün varlığını kuvvetlendirmektedir.

Öğrenme güçlüğü olan çocuklar okul yaşamları boyunca çeşitli akademik başarısızlıklar yaşarlar. Bu başarısızlıklar; okuma, yazma ve matematik alanında kendini gösterir (Shaywitz ve Shaywitz, 2020). Öğrenme güçlüğü olan çocukların akademik alandaki başarısızlıkları beraberinde duygusal ve sosyal sorunları da getirmektedir. Yaşadıkları başarısızlıklar okula karşı isteksizlik ve okula karşı soğumayı da beraberinde getirmektedir. Aynı şekilde bu durum kendilerini yetersiz hissetmelerine neden olmakta ve özgüvenlerini olumsuz etkilemektedir. Bu gibi yaşadıkları psikolojik sorunlar, normal gelişim gösteren akranlarına göre daha şiddetli yaşanmaktadır. Bu anlamda özel öğrenme güçlüğü olan çocuklar akademik anlamda desteklenmenin yanında duygusal olarak da desteklenmelidir (Melekoğlu ve Sak, 2017).

Öğrenme güçlüğü olan çocukların ilkökul döneminde okul ve ailede yaşadıkları sorunlar ve aldığı etiketler sosyal ve duygusal anlamda onları olumsuz etkilemektedir. İlkokul döneminde kurdukları arkadaşlıklar çocukların özsaygı ve öz benlik kavramlarının oluşmasını sağlar. Bu arkadaşlık ilişkilerinde yaşadıkları olumsuz yaşantılar öz benliklerini zedelemektedir. (Pierangelo ve Giuliani, 2006) Bu yüzden öğrenme güçlüğü olan çocukların erken yaşlarda özel eğitim desteği almaları, ileri yaşlara sağlıklı ulaşabilmeleri açısından önem taşımaktadır (Melekoğlu ve Sak, 2017).

Ergenlik döneminin sağlıklı geçirilmesi her bireyde olduğu gibi özel öğrenme güçlüğüne sahip bireyler açısından da önemlidir. Öğrenme güçlüğü yaşayan ergenlerin, ergenliğin getirdiği risklerden etkilenmeleri normal gelişen akranlarına göre daha fazladır. Bu dönemde olumlu kimlik oluşturma sürecinin ebeveyn ve uzman desteğiyle sağlıklı atlatılması, yetişkinlik dönemine sağlıklı başlamak açısından önem taşımaktadır (Melekoğlu ve Sak, 2017).

Benlik, kişinin kendisi ile ilgili algısını, duygusunu ve tutumunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle insanın kendisini nasıl gördüğü, kendisine ne değer biçtiği ile ilgilidir (Tözün, 2010). Benlik erken çocukluk döneminde ortaya çıkar ve gelişir. İlerleyen yaşlarda ise kalıcı hale gelir (Soyer, 2008). Ülkemizde benlik algılarına yönelik normal gelişim gösteren bireylerle çalışmalar yapılmıştır. Vidinlioğlu (2010), Ortaokul öğrencileriyle yaptığı çalışmada, benlik algısı ve umutsuzluk düzeylerini karşılaştırmıştır. Araştırmanın sonucunda benlik algısı düştükçe umutsuzluk düzeyinin arttığı bulunmuştur. Araştırmada benlik algısı ile sınıf düzeyi ve cinsiyet gibi değişkenler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Zembat ve diğerlerinin (2018) okul öncesi çocuklarla yaptığı çalışmada; benlik algıları, mizaçları ve sosyal becerileri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmanın sonunda benlik algısı, mizaç ve sosyal beceriler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bal (2006) ise çalışmada, ilköğretim öğrencilerinin benlik algısı ve atılganlık düzeyleri arasındaki ilişkiye bakmıştır. Araştırmanın sonucunda, sosyoekonomik düzeyi düşük olan çocukların benlik algılarının ve atılganlık düzeylerinin de düşük olduğu; düşük akademik başarının düşük benlik algısı ve düşük atılganlık düzeyini de beraberinde getirdiği bulunmuştur.

Özyeterlik, kişinin değişken durumlarla baş etme, bu durumlara karşı belirli performanslar sergileme ve başarılı olma durumu olarak tanımlanmaktadır (Gürcan, 2005). Özyeterlik araştırmaları incelendiğinde yetişkinlerin, genellikle de öğretmenlerin özyeterlik algılarına yönelik çalışmaların yoğunlukta olduğu görülmektedir. Özel gereksinimli veya normal gelişim gösteren çocuklara yönelik araştırmalara rastlanmamıştır. Korkut ve Babaoğlu (2018) çalışmada sınıf öğretmenlerinin; cinsiyet, hizmet yılı, yerleşim yeri ve öz yeterlilik algılarını karşılaştırmıştır. Araştırmanın bulguları öğretmenlerin öz yeterlik inançlarının cinsiyet

ve okulların bulunduğu yere göre farklı olduğu ve hizmet yılının anlam ifade etmediği tespit edilmiştir. Demirtaş, Özer ve Cömert (2011) çalışmasında öğretmen adaylarının özyeterlik inançları ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını incelemiştir. Çalışmanın bulguları özyeterlikte cinsiyetin önemli bir değişken olduğu ve mesleğe yönelik tutumlarının ise farka sebep olmadığını ortaya koymuştur. Bunun yanında meslek düzeyleri arasında korelasyon tespit edilememiştir.

AMAÇ

Bu çalışmanın amacı, özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin, öz-yeterlik inançları ve benlik algularıyla ilgili Türkiye’de gerçekleştirilmiş çalışmaların incelenmesidir. Çalışma sonucunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır:

1. Çalışmaların yıllara göre dağılımları nedir?
2. Çalışmalarda hangi araştırma yöntemleri kullanılmıştır?
3. Çalışmalardaki katılımcıların sınıf düzeyi nedir?
4. Çalışmalarda katılımcı sayısı nedir?
5. Çalışmalarda hangi veri toplama araçları kullanılmıştır?
6. Çalışmalar hangi alanda yürütülmüştür?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada anahtar kelimeler doğrultusunda alanyazın taraması yapılarak makaleler taranmıştır. Araştırmanın yöntemi doküman incelemesidir. Doküman incelemesi, konuyla ilgili yazılı materyallerin taranarak analiz edildiği bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2012).

Tarama Süreci

Tarama sürecinde anahtar kelimeler; “özel öğrenme güçlüğü”, “öğrenme güçlüğü”, “özgül öğrenme güçlüğü”, “özyeterlik”, “benlik” olarak belirlenmiştir. Araştırmada yer alacak çalışmalara ulaşmak için internet üzerinden elektronik veri tabanları taranmıştır. Alanyazın taraması kapsamında; TR Dizin, Dergi Park, Proquest, EBSCO elektronik veri tabanları ve Google Akademik taranmıştır.

TR Dizin veri tabanında; “özel öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 71; “öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 147; “özgül öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 16; “özyeterlik” anahtar kelimesi ile 388 ve “benlik” anahtar kelimesi ile 1029 çalışmaya ulaşılmıştır. Anahtar kelimeler birleştirilerek aratıldığında “öğrenme güçlüğü ve benlik” anahtar kelimesinde 41; “öğrenme güçlüğü ve özyeterlik” anahtar kelimesinde 52 çalışmaya ulaşılmıştır.

Dergi Park veri tabanında; “özel öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 26.693; “öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 7.603; “özgül öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 17.253; “özyeterlik” anahtar kelimesi ile 301 ve “benlik” anahtar kelimesi ile 955 çalışmaya ulaşılmıştır. Anahtar kelimeler birleştirilerek aratıldığında “öğrenme güçlüğü ve benlik” anahtar kelimesinde 60; “öğrenme güçlüğü ve özyeterlik” anahtar kelimesinde 22 çalışmaya ulaşılmıştır.

Proquest veri tabanında; “özel öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 23; “öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 144; “özgül öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 8; “özyeterlik” anahtar kelimesi ile 70 ve “benlik” anahtar kelimesi ile 414 çalışmaya ulaşılmıştır. Anahtar kelimeler birleştirilerek aratıldığında “öğrenme güçlüğü ve benlik” anahtar kelimesinde 428; “öğrenme güçlüğü ve özyeterlik” anahtar kelimesinde 77 çalışmaya ulaşılmıştır.

EBSCO veri tabanında; “özel öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 178; “öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 969; “özgül öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 102; “özyeterlik” anahtar kelimesi ile 1.908 ve “benlik” anahtar kelimesi ile 9.010 çalışmaya ulaşılmıştır. Anahtar kelimeler birleştirilerek aratıldığında “öğrenme güçlüğü ve benlik” anahtar kelimesinde 25; “öğrenme güçlüğü ve özyeterlik” anahtar kelimesinde 9 çalışmaya ulaşılmıştır.

Google Akademik veri tabanında; “özel öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 273; “öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 338; “özgül öğrenme güçlüğü” anahtar kelimesi ile 40; “özyeterlik” anahtar kelimesi ile 125; “benlik” anahtar kelimesi ile 421 çalışmaya ulaşılmıştır. Anahtar kelimeler birleştirilerek aratıldığında “öğrenme güçlüğü ve benlik”

anahtar kelimesinde 17; “öğrenme güçlüğü ve özyeterlik” anahtar kelimesinde 4 çalışmaya ulaşılmıştır.

Dahil Etme ve Dışlama Ölçütleri

Makalelerin dâhil etme kapsamında belirlenen ölçütler şu şekildedir;

- Araştırmaların 2000-2022 yılları arasında yayınlanmış olması,
- Araştırma kapsamında araştırmaya konu olacak makalelerin hakemli bir dergide yayınlanmış olması,
- Araştırmaların Türkiye’de yayınlanmış olması, Yayın dilinin Türkçe olması,
- Araştırmaya dahil olan katılımcıların öğrenme güçlüğü tanısı almış olması,
- Araştırmaların tam metin şeklinde yayınlanmış olması şartları aranmıştır.
- Makalelerin dışlanmasında kullanılan ölçütler ise şunlardır;
- Katılımcılarda başka yetersizlik türüne sahip olması,
- Yayın dilinin Türkçe dışında başka bir dil olması,
- Tez çalışması olması.

Araştırma sırasında belirlenen dahil etme ve dışlama kriterlerine uyan makaleler 2017-2022 yılları arasında bulunmuştur. Tarama yapılırken ““öğrenme güçlüğü” ve “benlik”, “öğrenme güçlüğü” ve “özyeterlik” şeklinde anahtar kelimeler birleştirilerek aratılmıştır. Tarama sonucunda 5 adet araştırma makalesi ve 4 adet tez olmak üzere toplam 9 çalışmaya ulaşılmıştır. Ancak tez çalışmaları hakemli bir dergide yayınlanmadığı için bu araştırmaya dahil edilmemiştir.

Güvenirlilik

Güvenirlilik verilerini toplamak amacıyla bir özel eğitim uzmanından yukarıda belirtilen elektronik veri tabanlarında, aynı anahtar kelimeler ile tarama yapması istenmiştir. Yapılan tarama sonucunda uzman tarafından da aynı makalelere ulaşılmıştır. Böylece kodlayıcı güvenirliliği %100 olarak hesaplanmıştır. Makaleleri kategorilere yerleştirmede de %90 tutarlılık sağlanmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yapılmış öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin, özyeterlik inançları ve benlik algılarıyla ilgili araştırma makalelerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda belirlenen her bir alt probleme yönelik bulgular aşağıda sıralanmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen makalelerde kullanılan araştırma yöntemlerine bakıldığında tüm çalışmalarda nicel yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Baltacı ve Avşaroğlu (2017) çalışmasında İlişkisel Tarama Modeli; Saday Duman, Öner ve Aysev’in (2017) çalışmasında Ön test- Son test Kontrol Gruplu Model; Urfalı Dadandı, Şahin’in (2018) çalışmasında Nedensel Karşılaştırmalı Model; Güzel, Akkaya ve Altuntaş’ın (2020) çalışmasında Ön test- Son test Kontrol Gruplu Model ve Kalafatoğlu, Balcı- Çelik (2022) Tek grup Ön test Son test Araştırma Modeli kullanılmıştır. Müdahale çalışması olan Kalafatoğlu, Balcı- Çelik’in (2022) çalışması dışında diğer çalışmaların yüksek katılımcı sayısı ile araştırmayı yürüttükleri görülmektedir.

Çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları incelendiğinde tüm çalışmalarda veri toplama aracı olarak ölçeklerin kullanıldığı belirlenmiştir. Baltacı ve Avşaroğlu (2017) çalışmasında Çocuklar için Özyeterlik Ölçeği, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği; Duman, Öner ve Aysev’in (2017) çalışmasında Piers-Harris Çocuklar İçin Öz Kavramı Ölçeği, 6-18 yaş Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği; Urfalı Dadandı, Şahin’in (2018) çalışmasında Piers-Harris Çocuklar İçin Öz Kavramı Ölçeği, Çocuklar İçin Öz-Yeterlik Ölçeği, Matson Çocuklarda Sosyal Becerileri Değerlendirme Ölçeği; Güzel, Akkaya ve Altuntaş’ın (2020) çalışmasında Piers-Harris Çocuklar İçin Öz Kavramı Ölçeği, Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği, Duygu Ayarlama Ölçeği; Kalafatoğlu, Balcı- Çelik’in (2022) çalışmasında Coopersmith Özsayı Envanteri kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yürütüldüğü alanlar incelendiğinde Urfalı Dadandı, Şahin (2018) ve Kalafatoğlu, Balcı- Çelik’in (2022) çalışmaları eğitim alanında yürütülmüştür. Çalışmalar eğitim dergilerinde yayınlanmıştır. Baltacı ve Avşaroğlu (2017), Saday Duman, Öner ve Aysev (2017), Güzel, Akkaya ve Altuntaş’ın (2020) ça-

lışmaları psikoloji alanında yürütölmüştür. Çalışmalar psikoloji ve psikiyatri dergilerinde yayınlanmıştır.

TARTIşMA

Bu çalışmada Türkiye’de yapılmış öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin, özyeterlik inançları ve benlik algılarıyla ilgili araştırma makaleleri incelenmiştir. Bu kapsamda ele alınan makale sayısının oldukça az olması dikkat çekicidir. Bu durum öğrenme güçlüğü olan bireylerin özyeterlik ve benlik algılarına yönelik çalışmaların daha fazla gerçekleştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında yapılan çalışmaların 2017 yılı ve sonraki yıllarda olduğu görölmektedir. 2017 yılından önce bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum öğrenme güçlüğü olan bireylerin özyeterlik ve benlik algılarına yönelik çalışmaların son yıllarda arttığını göstermektedir. İleriki yıllarda bu alandaki çalışmaların artacağının beklendiği söylenebilir. Ancak bu alana yönelik farkındalık çalışmaları yapılarak, bilimsel araştırma sayıları arttırılabilir.

Bu alanda yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemlere bakıldığında tüm çalışmalarda nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı görölmüştür. Çalışmalarda nicel araştırma yöntemlerinden olan ilişkisel tarama modeli, deneysel modeller ve nedensel karşılaştırma modeli kullanılmıştır. Çalışmalarda betimsel araştırma yöntemlerinin kullanılmaması dikkat çekicidir. Sebebi bu alanda yapılan çalışma sayısının az olması gösterilebilir. Karşılaştırma araştırmasının yalnızca bir çalışmada kullanılması alanda eksiklik olarak görölebilir. Normal gelişim gösteren bireyler ile öğrenme güçlüğü olan bireylerin özyeterlik ve benlik algılarının karşılaştırıldığı çalışma sayısının artması; öğrenme güçlüğü olan bireylerin psikolojik özelliklerini ortaya koyma bakımından önemlidir.

Çalışmalardaki katılımcıların sınıf düzeyi oldukça dikkat çekicidir. Beş çalışmanın dördü ortaokul öğrencileri ile yapılmıştır. Bunun sebebi 9-14 yaş aralığında olan öğrencilerin ergenlik öncesi yaşadıkları psikolojik ve ruhsal değişim olabileceği düşünölmektedir. Ergenlik öncesi ve ergenlikteki bireylerin bedenleri değişmektedir. Bu durum bireylerin beden algılarını da etkilemektedir. Bunun sonucunda özyeterlik ve ben-

lik algılarındaki değişimi de getirdiği düşünülmektedir. Bir de bu bireylerin öğrenme güçlüğünden etkilenmiş olması durumu daha da ciddi kılmaktadır. Nedensel karşılaştırma araştırması olan Urfalı Dadandı ve Şahin'in (2018) makalesinin bulguları bu durumu destekler niteliktedir. Urfalı Dadandı ve Şahin'in makalesine göre özel öğrenme güçlüğü olan bireylerin; benlik algıları, sosyal beğeni, gözde olma, fiziksel görünüm benlik kavramları, akademik başarıları, özyeterlik inançları, olumlu sosyal becerilere ilişkin puanları normal gelişim gösteren akranlarına göre anlamlı düzeyde düşük bulunmuştur. Aynı şekilde ilişkiisel tarama modeli kullanan Baltacı ve Avşaroğlu'nun (2017) makalesinin sonucu da bunu destekler niteliktedir. Baltacı ve Avşaroğlu'nun çalışma bulgularına göre; öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin özyeterlik puanları normal akranlarına göre anlamdî düzeyde düşük bulunurken, öfke puanları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

Çalışmaların katılımcı sayılarına bakıldığında yüksek katılımcı sayısı ile çalışmayı yürüttükleri görülmektedir. Yalnızca Kalafatoğlu ve Baltacı'nın (2022) çalışmasında katılımcı sayısı 9'dur. Bunun sebebi Kalafatoğlu ve Baltacı'nın çalışmasının müdahale çalışması olmasıdır. Çalışmada, benlik saygısı artırma psiko eğitim programının etkililiği incelenmiştir. Bu yüzden az katılımcı ile çalışma yürütülmüştür. Deneysel desenlerin kullanıldığı Saday Duman, Öner ve Aysev (2017) ve Güzel, Akkaya ve Altuntaş'ın (2020) çalışmalarında ise yüksek katılımcı grubu ile çalışma yürütülmüştür.

Tüm çalışmalarda veri toplama aracı olarak ölçekler, kişisel bilgi formları ve zekâ testleri kullanılmıştır. Çalışmalar bir tutum ölçtükleri için bu anlamda veri toplama aracı olarak ölçek kullandıkları görülmektedir. Saday Duman, Öner ve Aysev (2017), Urfalı Dadandı, Şahin (2018) ve Güzel, Akkaya ve Altuntaş'ın (2020) çalışmalarında Piers-Harris Çocuklar İçin Öz Kavramı Ölçeğini kullanmışlardır. Aynı zamanda tüm çalışmalarda özel öğrenme güçlüğü'nün tanısını güçlendirmek ve zihin yetersizliği tanısını dışlamak için katılımcılara zekâ testi de uygulanmıştır.

Çalışmaların yürütüldüğü alana bakıldığında eğitim ve psikoloji olarak iki alan karşımızı çıkmaktadır. Öğrenme güçlüğü olan bireylerin özyeterlik ve benlik kavramlarının eğitimdeki başarılarını da etkilediği göz önünde bulundurulduğunda, eğitim alanında yapılan çalışmaların

eksik olduğu görülmektedir. Bu alanda yapılacak çalışmaların sahada çalışan öğretmenlere katkı sağlayacağı göz önünde bulundurulduğunda, ileride yapılacak araştırmaların bu konuya eğilmeleri önerilebilir.

SONUÇ

Sonuç olarak öğrenme güçlüğü olan bireylerin özyeterlik ve benlik algılarına yönelik çalışmaların son yıllarda yapıldığı görülmektedir. Mevcut çalışma sayısı yeterli olmasa da yapılan çalışmalar ileride yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır. Gelecekteki çalışmaların, öğrenme güçlüğü olan öğrencilerle yakın temasta olan ebeveynler ve öğretmenlere yönelik yapılması önerilebilir.

Bu çalışma bazı sınırlılıklara sahiptir. Öncelikle bu inceleme çalışması TR Dizin, Dergi Park, Google Akademi, Proquest, EBSCO elektronik veri tabanları taranarak yapılmıştır. Yapılacak yeni derleme çalışmalarında başka veri tabanları da taramaya dahil edilebilir. Ayrıca bu çalışma kapsamında yalnızca Türkiye’de yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Gelecek çalışmalarda taramaya başka ülkelerde yapılan çalışmalar da dahil edilebilir. Bu bütünü görmek açısından daha kesin sonuçlar verebilir.

KAYNAKÇA

Bal, E. (2006). *İlköğretim Öğrencilerinin Benlik Algıları ile Atılabilirlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.

Baltacı, U. B. ve Avşaroğlu, S. (2017). Öğrenme güçlüğü olan ve olmayan ortaokul öğrencilerinin öz-yeterlik algıları ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 8, 1610-1628.

Çakıroğlu, O. (2015). Evaluating the reasons of low reading skills of primary school students and the activities used by teachers. *International Journal of Human Sciences*, 12(1), 1082-1094.

Demirtaş, H., Cömert, M. ve Özer, N. (2011). Öğretmen adaylarının özyeterlik inançları ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Eğitim ve Bilim*, 36, 96-111.

Saday Duman, N., Öner, Ö. ve Aysev, A. (2017). The effect of educational therapy on self-esteem and problem behaviors in children with specific learning disability. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(1).

ÖZEL ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÖĞRENCİLERİN ÖZYETERLİK İNANÇLARI VE BENLİK ALGILARIYLA İLGİLİ YAPILMIŞ ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ

Ehri, L. C. (2020). The science of learning to read words: A case for systematic phonics instruction. *Reading Research Quarterly*, 55(1), 45-60.

Erçiçek, B., Ünay, E. ve Günel, Y. (2022). Bütünleştirmenin özel gereksinimli öğrenciler üzerindeki etkisinin okul öncesi öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(235), 1917-1934.

Fletcher, J. M., Lyon, G. R., Fuchs, L. S. and Barnes, M. A. (2006). *Learning disabilities: From identification to intervention*. New York: Guilford Press.

Günel, Y., Birol, Z. N. ve Ünay, E. (2022). Student Opinions on the Assessment and Evaluation Applications Performed During the Covid 19 Pandemic in Higher Education. *Sakarya University Journal of Education*, 12, 730- 747.

Gürcan, A. (2005). Bilgisayar özyeterliliği algısı ile bilişsel öğrenme stratejileri arasındaki ilişki. *Eğitim Araştırmaları*, 19, 179-193.

Güzel, H.Ş., Akkaya, G. ve Altuntaş, M. (2020). Özgül öğrenme bozukluğu tanısı olan çocukların depresif belirtileri ve benlik algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 24, 228-238.

Kalafatoğlu, M. R. ve Çelik, S. B. (2015). Öğrenme Güçlüğü Tanılı Öğrenciler için Geliştirilen Benlik Saygısı Artırma Psikoeğitim Programının Etkililiğinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 80-99.

Korkut, K. ve Babaoğlu, E. (2012). Sınıf öğretmenlerinin öz yeterlik inançları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(16), 269-281.

Lyon, G. R., Shaywitz, S. E. and Shaywitz, B. A. (2003). A definition of dyslexia. *Annals of dyslexia*, 53(1), 1-14.

MEB (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*, 31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmî Gazete.

Melekoğlu, M.A ve Sak, U. (2017). *Öğrenme Güçlüğü ve Özel Yetenek*. Pegem Akademi.

Melekoğlu, M.A. (2016). *Özel Öğrenme Güçlüğüne Giriş*. M.A. Melekoğlu ve O. Çakıroğlu (Eds.), *Özel öğrenme güçlüğü olan çocuklar* (s. 15-47). Vize Yayıncılık.

Özmen, R.G. (2008). Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler. İ.H. Diken (Editör), *Özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* (s.333-367). Pegem Akademi.

Özyürek, M. (2009). Öğrenme güçlüğü olan çocukların eğitimi. A.G. Akçamete (Editör), *Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* (s. 315-336). Kök Yayıncılık.

Pierangelo, R. ve Giuliani, G. (2006). *Learning Disabilities: A Practical Approach To Foundations Assessment, Diagnosis And Teaching*. Pearson Allyn & Bacon.

Saday Duman, N., Öner, Ö. ve Aysev, A. (2017). Özgül öğrenme güçlüğü olan çocuklarda eğitsel tedavinin benlik saygısı düzeyine ve davranış sorunlarına etkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 18(1), 85-92.

Shaywitz, S. and Shaywitz, J. (2020). *Overcoming dyslexia (2nd ed.)*. Alfred A. Knopf.

Snowling, M. J., Hulme, C. and Nation, K. (2020). Defining and understanding dyslexia: past, present and future. *Oxford Review of Education*, 46(4), 501-513.

Smith, C. and Strick, L. (2010). *Learning disabilities: A to Z: A complete guide to learning disabilities from preschool to adulthood*. Free Press.

Tözün, M. (2010). Benlik saygısı. *Actual Medicine*, 18(7), 52-57.

U.S. Department of Education. (2014). 35th annual report to congress on the implementation of the Individuals with Disabilities Education Act.

Urfalı Dadandı, P. ve Şahin, M. (2018). Özgül öğrenme güçlüğü tanısı olan ve normal gelişim gösteren çocukların benlik kavramları, öz-yeterlik inançları ve sosyal becerilerinin karşılaştırılması. *Elementary Education Online*, 17(2), 532-545.

Ünay, E., Erdem, R. ve Günal, Y. (2021). Geçici koruma statüsündeki özel gereksinimli öğrencilerin eğitsel tanılama süreci. *Milli Eğitim Dergisi*, 50, 661-982.

Ünay, E., Günal, Y. ve Erçiçek, B. (2021). Okul öncesi eğitim kurumları yöneticilerinin kapsayıcı eğitime yönelik görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 59, 179-213.

Vidinlioğlu, S.Ö. (2010). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Benlik Algısı Ve Umut-suzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki*. (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2012). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin.

Zembat, R., Koçyiğit, S., Akşin-Yavuz, E. ve Tunçeli, H. İ. (2018). Çocukların benlik algısı, mizaç ve sosyal becerileri arasındaki ilişkiler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), 548-567.

REFAH DEVLETLERİNE YENİ BİR ELEŞTİREL BAKIŞ: YAPILANDIRILMIŞ ÇEŞİTLİLİK

Sibel ORHAN¹, Elif MALTAŞ²

Öz: Ulusal ve uluslararası çalışmalar kapsamında, refah devletlerinin politik, ekonomik ve sosyo-kültürel bağlamda yapısal sorunlarına çözüm bulmak için öncelikle sınıf, ırk ve cinsiyet kavramları çeşitlilik kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Çeşitlilik teriminin sosyal politikadaki konumu, refah devletlerinin gelir-gider dengesini şekillendirmiş ve sosyal bilimler alanında çok farklı şekillerde karşılaştırılmasına neden olmuştur. Bu durumun sonucunda sosyal politikada “çeşitlilik” kavramının daha geniş bir kitleye hitap eden “yapılandırılmış çeşitlilik” kavramıyla açıklanması daha uygun bulunmuştur. Araştırmada ilk olarak kavramsal ifadeler ve bu ifadelerin açıklamalarına yer verilmiştir. Daha sonra birinci bölümde, yapısal düşünce terimi üzerinde durulmuş ve refah devletleri arasında ortaya atılan benzer ve farklı fikir sistemleri ele alınarak, tartışılmıştır. İkinci bölümde, çeşitlilik kavramı anlatılmıştır. Çeşitlilik, ulus altı düzeydeki sosyal politika farklılıklarını ve aslında ulus-devletin değişen sınırlarını (örneğin, Almanya’nın yeniden birleşmesi, Birleşik Krallık’ın ‘parçalanması) bir kenara bırakarak, uluslararası analizi dikkate almaktadır. Aynı zamanda ağırlıklı olarak, hala “Batı” olarak da bilinen “ileri sanayicilik” ulus-devletlerine odaklanmaktadır. Üçüncü bölümde, yapılandırılmış çeşitlilik terimine değinilmiştir. Yapılandırılmış çeşitlilik, sosyal politikanın karşılaştırmalı analistlerinin ulusötesi yapısal güçlerin evrenselliği ile ulusal ve ulus altı hükümetlerin ve hareketlerin özellikleri arasında bir denge kurması gerektiğini öne süren bir kıyaslama aracıdır. Yapısal çe-

1 Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ / Türkiye, e-mail: sibelorhan09@gmail.com, ORCID NO:0000-0002-2892-3865

2 Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara / Türkiye, e-mail:elifmaltas@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-7895-3181

şitlilik üzerine neo-Marksist sınıf perspektifi, sosyal politikayı sermayenin ihtiyaçları ile insanların refah ve güvenlik için temel ihtiyaçları arasındaki çatışmanın sürekli olarak yeniden müzakere edilen sonucu olarak görmektedir. Ortaya konulan cinsiyet analizi kavramı ile anlatılmak istenen şudur: Toplumsal cinsiyet, sosyal politikanın temelini oluşturan önemli bir sosyal ve yapısal farklılıktır. Eleştirel bakış açısı, refah devletlerinin resmi refaha erişiminde, gayri resmi refah sorumluluğunda, üreme hakları ve şiddetten korunma da dâhil olmak üzere kadınların temel ihtiyaçlarını karşılamada temel ve adaletsiz cinsiyet farklılıklarını benimsediğini ileri sürmektedir. Irk analizinde ise dikkat çekilen, sosyal politikanın ırksal ve etnik bölünmelerini ilerletme ve hafifletmedeki rolü, eleştirel analizin son derece önemli, yapısal bir boyutudur. Irkçılık karşıtı yaklaşımlar, nispeten marjinalleşmiş ve ana akım politika analizinden ayrı kalmıştır. Kritik yapılandırılmış çeşitlilik analizi zorluklara rağmen, bazı rejimlerin yapısal adaletsizlikleri baltalamada diğerlerinden daha başarılı olduğunu öne sürerken, her rejimin kendi refah hareketlerinin yanı sıra yapısal baskılar tarafından yönlendirildiğini de kabul ettiği için takip edilmeye değer görülmektedir. Bu araştırma, sosyal politikadaki uluslararası gelişmeleri ve bu alanda büyüyen literatürü anlamlandırmanın bir yolu olarak yapılandırılmış çeşitlilik kavramını gözden geçirmekte ve yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapı, Çeşitlilik, Yapılandırılmış Çeşitlilik, Sınıf, Irk, Cinsiyet, Refah Devleti

GİRİŞ

Uluslararası sosyal politika analizi üzerine düşünceleri netleştirmek için “eleştirel yapılandırılmış çeşitlilik” terimi kullanılmaktadır (Ginsburg, 1992: 28). Karşılaştırmacılar, belirli ulus devletlerin sosyal politikalarının farklı, tarihsel ve politik bağlamlarında benzersizliğini dikkate almaları gerektiğini ve aynı zamanda sosyal politikanın ulus üstü ekonomik, politik ve sosyal “yapılar” tarafından şekillendirildiğini kabul etmelerini önermektedir. Birçokları için bu durum tamamen bariz olanı ifade ediyor gibi görünebilir, ancak pratikte “ulusal çeşitlilik” ile “yapısal” yaklaşımı dengelemek neredeyse imkânsız bir iştir. Çünkü; bu iki terim tamamen yorumlandığında ya uyumsuzdur ya da oldukça güçlüdür. Bu göreve, belki de oldukça dar yorumlanan, refah devletlerinin toplumsal ırk, sınıf ve cinsiyet ayrımlarını şekillendirmedeki rolüne

odaklanmak anlamına gelen “eleştirel” bir yaklaşım geliştirmeye çalışmanın zorluğu eklenebilir. Bu araştırma, sosyal politikadaki uluslararası gelişmeleri ve bu alanda büyüyen literatürü anlamlandırmanın bir yolu olarak yapılandırılmış çeşitlilik kavramını gözden geçirmekte ve yansıtmaktadır.

Bir ön hazırlık olarak, uluslararası değerlendirme için “sosyal politika” veya “refah devleti” başlığı altındaki bağımlı değişkenler üzerinde durulmaktadır. Burada kişisel özerklik, güvenlik ve baskıdan kurtulma ihtiyaçları ile maddi refah ihtiyaçları da dâhil olmak üzere, bireylerin ve hanelerin temel ihtiyaçlarını ele alan kamusal alandaki tüm faaliyetleri ve söylemleri içerecek şekilde neredeyse eş anlamlı ve çok geniş bir şekilde kullanılmaktadır. Analistler bazen, kamu sosyal harcamalarına ayrılan GSYİH oranı gibi çok sınırlı parametreler kullanarak refah devletleri hakkında geniş karşılaştırmalı açıklamalar yapmaktadırlar. Ülkeler arası çalışmaların çoğu ise, emekli maaşları, okul öncesi çocuk bakımı, göçmenlik politikası gibi sosyal politikanın çok özel yönleriyle sınırlıdır.

YAPI

Yapısal düşünce, refah devletleri arasındaki temel sosyo-ekonomik baskılar ve/veya siyasi tepkiler hakkındaki varsayımlardan başlamaktadır. Refah devletleri arasındaki farklılıklardan ziyade benzerliklere çok daha fazla vurgu yapar. Yapısal olarak tanımlanabilecek uluslararası sosyal politika analizi hakkında düşünmenin birçok yolu vardır. Yapı hakkında dört farklı düşünme biçimi tanımlanabilmektedir. Birincisi, farklı refah devletlerinin şekil ve kapsam ihtiyacında gelişen bir yakınlaşmayı ima edecek olan nispeten saf bir yapısal yaklaşımdır. Sanayileşme/post sanayileşme ya da modernleşme/post-modernleşme teorileri, Kennett (2001: 63–67) tarafından tartışıldığı gibi, bazen örtük olarak bu tür yaklaşımları sıklıkla bilgilendirir. Yapısal analiz genellikle Wilensky (1975) gibi büyük veri kümelerinin makro analiziyle ilişkilendirilir, aynı zamanda Rimlinger’in (1971) büyük tarihsel çalışması gibi nitel yaklaşımları da bilgilendirebilir. Son zamanlarda, “sert” küreselleşme yaklaşımları en iyi şekilde Teeple (2000) ve Mishra (1999) tarafından örneklenen yapısal düşünceyi vurgulamada en belirgin olmuştur.

Yaygın olarak kullanılan ikinci bir yaklaşım, refah devletlerinin son çeyrek yüzyılda deneyimlemiş görüldüğü ortak sosyo-ekonomik baskılardan yola çıkmaktır. Bu değişiklikler veya baskılar, aşağıdakiler de dâhil olmak üzere, köklü ve evrensel görüldükleri için “yapısal” olarak kabul edilebilir:

- *Mali*: Düşen istihdam nedeniyle azalan vergi gelirleri; vergi indirimini ve refah maliyet sınırlaması talep eden kurumsal ve ulusal ekonomik rekabetin ortodoksisidir.
- *Ücretli İstihdam*: Çok fazla artan işsizlik; mavi yakalı işlerde düşüş; düşük ücretli işler de dâhil olmak üzere hizmet sektörü istihdamında artış; esnekleştirme ve geçicileştirme; ücretlerin ve maaşların artan dağılımı; işçilerin yeniden metalaştırılmasıdır.
- *Demografik*: Sabit veya azalan doğurganlık; artan emekli oranı; artan sayıda bakıma muhtaç yaşlı; iç göçün lehine ve aleyhine artan ekonomik ve politik baskılardır.
- *Hane Halkı*: Enformel bakım için daha az kapasiteye sahip olan ve geçimini sağlayan çifte kazanan/hiç kazanmayan hanelerin yerini alan, geçimini sağlayan erkek normunun tutulmasıdır.

Esping-Andersen (1996) ve Taylor-Gooby'ye (2001) katkıda bulunanlar, bu yapısal değişikliklerin bazılarının etkilerini belgelemektedir. Taylor-Gooby (2001: 174), altı Batı Avrupa refah devletine ilişkin bir anketten şu sonuca varmaktadır: “Yukarıdaki maddelerin hepsi faktörlerden kaynaklanan sürekli ve çoğu durumda artan gerilimler yaşamaktadır. Bu durum ise, siyasi ve kurumsal engelleri zayıflatacak değişiklikler getirmektedir”. Politika konsensüsündeki bu tür değişimler, “özel emeklilik maaşlarının büyümesini, gelir testinin ve benzer hedefleme politikalarının genişletilmesini ve çalışma çağındaki bağımlı nüfusları harekete geçirmek için tasarlanmış yeni önlemleri” içermektedir (Taylor-Gooby, 2001: 181). Buradaki ‘yeniden yönlendirme’, daha düşük kamu sosyal harcamalarını ve daha az evrensel, daha disiplinli bir refah devletini içeren neoliberal paradigmaya doğru bir kayma anlamına gelir. Pierson, “Önümüzdeki on yıl içinde yoğunlaşması muhtemel olan” bu yapısal baskılara yanıt olarak refah devletlerine inen, esas olarak kalıcı bir kemer sıkmadan bahseder (Pierson, 2001:411). Huber ve Step-

hens (2001a), 1980'ler ve 1990'lardaki refah "kısıntısı" hesaplarında, çok sayıda devletin esas olarak artan işsizlik seviyelerinin kışkırttığı, refah harcamalarında ve yetkilerinde önemli kesintiler uyguladığını göstermektedir. Ancak, herhangi bir ülkede 1990'ların ortalarında faydaların 1970'dekinden marjinal olarak daha düşük olduğu çok az program vardır (Huber ve Stephens, 2001a: 302). Bu koşul, yukarıdaki yapısal baskıların etkisini abartan analizler için önemli bir düzeltmedir.

Üçüncü bir yaklaşım, siyasi yapıları ön plana çıkarır. Temel ihtiyaçlara ve sosyal adaletsizliklere yönelik farklı ulusal tepkilerin uluslararası değerlendirmesi, birçok karşılaştırmacıyı refah rejimlerinin siyasi karakterini ve kökenlerini dikkate almaya yönlendirir. Bu da, farklı siyasi gelenekler ve endüstriyel modeller, refah kapitalizminin çeşitli dünyaları etrafında şekillenen rejim kümeleri veya ulus aileleri kavramlarına uygundur. Diğerlerinin yanı sıra Pierson (2001), Huber ve Stephens (2001a) ve Castles (2001) son zamanlarda Esping Andersen'in (1990) refah kapitalizminin üç dünyasını nitelikler, uzantılar ve değişikliklerle birlikte klasik tanımlamasının önemini yinelemişlerdir. Rejim analizi veya refah modellemesi, çeşitli dünyaların, devletlerin ihtiyaçlara ve adaletsizliklere yanıt verme biçimlerini temelde şekillendiren kendi içlerinde yapılar olduğunu ileri sürmektedir.

Son yaklaşım, yapılar hakkında 'eleştirel' düşünme olarak adlandırılır. Eleştirel analiz daha çok sosyo-ekonomik sonuçlara ve toplu adaletsizliklere odaklanır. Burada yapılar, önde gelen sosyal baskıların, adaletsizliklerin ve eşitsizliklerin temelini oluşturan sosyal politikayı şekillendiren güçlerdir. Bu nedenle Young'ın (2000: 95) önerdiği gibi, "bir kişinin sınıf, cinsiyet, yaş, yetenek, ırk veya kast tarafından farklılaştırılmış yapılarıdaki sosyal konumu, genellikle hukuk, eğitim olasılığı, meslek, kaynaklara erişim, siyasi güç ve prestij gibi bunları yapısal olarak adlandırmanın bir nedeni, nispeten kalıcı olmalarıdır". Refah devletleri, belirli ulusal bağlamlarda az ya da çok öne çıkan yapısal adaletsizliklerle mücadelede başarılı olabilir, ancak bunlar eleştirel olarak hepsine karşı çıkan sosyal yapılarıdır. Eleştirel analistler, sırasıyla kapitalizmin, ataerkilliğin ve ırkçılığın güçlü yapılarını yansıtan yapısal farklılıklar olarak sınıf, cinsiyet ve ırka odaklanmışlardır. Bu nedenle üretilen baskılar ve

adaletsizlikler, tartışmasız olarak Batı’da evrensel olarak yaşananlardır ve köklü toplumsal hareketler tarafından bu haksızlığa direnilir.

ÇEŞİTLİLİK

Çeşitlilik, ulus altı düzeydeki sosyal politika farklılıklarını ve aslında ulus-devletin değişen sınırlarını (örneğin, Almanya’nın yeniden birleşmesi, Birleşik Krallık’ın ‘parçalanması’) bir kenara bırakarak, uluslararası analizi dikkate almaktadır. Aynı zamanda ağırlıklı olarak, hala “Batı” olarak da bilinen “ileri sanayicilik” ulus-devletlerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla, bu bağlamda ‘çeşitlilik’ terimi, bu ulus-devletlerde bulunan sosyal çeşitliliklerle değil, yalnızca birkaç ulus-devletin çeşitliliği ile ilgili olarak kullanılmaktadır (Huber ve Stephens, 2001a: 302).

Çeşitlilik düşüncesi, ulusal sosyal politika söylemlerinin ve refah hareketlerinin zenginliğinden başlar. En saf haliyle, bir yaklaşım çeşitliliği her bir ulusal rejimin, daha geniş güçlerin veya yapıların belirli bir mesafede filtrelendiği ve yönetildiği belirli bir kültür içinde şekillendiğini ima ederek, sosyal politikanın yararlı bir uluslararası analizi olasılığına şüpheyle yaklaşacaktır. Bu nedenle, sosyal politika tarihi çalışmalarını ulus üstü unsurların nispeten küçük bir rol oynadığı ulusal bir hikâyeye odaklanma eğilimindedir-(örneğin, uluslararası ekonomideki ekonomik durgunluk gibi). Refah devletinin modern ulus-devlet fikri ve meşruiyeti üzerindeki merkeziliği düşünüldüğünde, bu pek de şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda Kennett (2001: 7) “derinlemesine, nitel teknikleri kullanma, politika ve araştırma sürecinde kültürel duyarlılığı, failliği ve düşünüm-selliği vurgulama olasılığı daha yüksek olan mikro araştırmalardan” bahseder. Benzer şekilde, Mabbett ve Bolderson (1999:49) olağanüstü bir örnek olarak ‘vaka çalışması yaklaşımına’ atıfta bulunurlar, Heclö (1974), İsveç ve İngiltere’de emeklilik maaşlarının ve işsizlik yardımlarının gelişiminin ayrıntılı bir tarihsel açıklamasını yapar ve politikanın nasıl geliştiğini gösterir. Burada çok az açık yapısal kavramsallaştırma, çok farklı siyasi ve sosyal bağlamda reform için benzer baskılara yanıt veren güçlü bir hükümet duygusu vardır. Heclö (1974), karşılaştırmalı siyasette kök salmış sosyal politikanın uluslararası analizine “kurumsal” yaklaşım olarak adlandırılan yaklaşımın bir örneğidir. Sosyal politikanın, kendi özel kurumsal bağlamı tarafından vurgulanarak şekillendirildiği

ve güçlü bir şekilde yansıtıldığı düşünülmektedir (Thelen ve Steinmo, 1992: 2-9). Burada “kurumlar”, belirli bir devletin yönetim kapasitesi ve kamu hizmeti kültürü ve belirli refah mesleklerinin kültürü dâhil olmak üzere hem resmi kuruluşları hem de “gayri resmi kural ve prosedürleri” ifade edebilir. “Yol bağımlılığı” kavramının kurumsalcılıkla pek çok ortak yanı vardır. Bu, ulusların sıfır noktası durumunda nadiren politika geliştirdiğini göstermektedir. Politika değişikliğinin izlediği yol, tarihsel ve kurumsal bağlam tarafından şekillendirilir ve bir kez kurulduğunda, reformu yolun sınırları içinde tutarak yerinde kalma eğilimindedir. Myles ve Pierson’ın (2001) çağdaş emeklilik reformuna ilişkin karşılaştırmalı açıklaması, ‘yol bağımlılığı’ yaklaşımının yakın tarihli bir örneğidir ve refah devletlerinden etkilenen kilit seçmenlerin (işçiler, işverenler, kadınlar, özel sigortacılar ve kamu görevlileri) reformunun karakteri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Myles ve Pierson, 2001: 306).

YAPILANDIRILMIŞ ÇEŞİTLİLİK

Uluslararası sosyal politika üzerine çağdaş düşüncenin çoğu, ortak yapı kavramlarını ulusal farklılıkların kabulü ile birleştirmeye çalışan bir tür yapılandırılmış çeşitlilik yaklaşımını benimser. Örneğin, yapısal sosyo-ekonomik baskılarla ilgili olarak kemer sıkma ve tasarruf gibi terimler mali soruna odaklanma eğilimindedir, ancak yukarıda sıralanan diğer üç faktör, büyük ölçüde mali baskıya katkıda bulunan refah devletinden artan talepleri içerir. Dolayısıyla, kemer sıkma politikalarına yönelik yapısal baskılar refah devletlerinde yaygın olsa da, diğer faktörlere verilen tepkiler oldukça çeşitlidir. Bu nedenle, Esping-Andersen (1996), 1980’lerde işsizliğin ABD’de önemsiz işlerin gelişmesiyle, İsveç’te kamu hizmeti istihdamının konsolidasyonu ve genişletilmesiyle ve Almanya’da devlet destekli erken emeklilik ile azaltıldığını belirtmiştir. Benzer şekilde, Pierson (2001: 428-455) kalıcı kemer sıkma politikalarına tepkiler üzerine yaptığı çalışmada, ortaya çıkan yeniden yapılanma politikaları için oldukça farklı ortamların varlığını kabul etmekte, böylece refah devletinin tek bir “yeni siyaseti” değil, farklı konfigürasyonlarda farklı politikalar olduğunu belirtmektedir.

Esping-Andersen’deki (1990) rejim analizi sınıfsal sonuçlara, yani işçilerin işgücü piyasası risklerinden veya metanın geri alınmasından

sosyal olarak korunmasına odaklanan güçlü bir “kritik” bileşeni olan yapılandırılmış bir çeşitlilik yaklaşımıdır. Bu nedenle refah devletleri işçileri, temel risklerden ne ölçüde koruduğunu, işçi sınıfının siyasi ve endüstriyel seferberliğinin onları ayakta tutan gücüyle veya zayıflığıyla doğrudan bağlantılı olduğunu öne sürmüştür. Bu, sosyal demokrat rejimlerin yaşlanma, işsizlik ve hastalık risklerine karşı en iyi ve sosyal olarak en adil korumayı sağladığı, liberal rejimlerin ise en az ve sosyal olarak en adaletsiz korumayı sağladığı şeklindeki eleştirel ve normatif mesajla siyasi yapıları ön plana çıkarmaktadır. Esping-Andersen, Korpi’nin (1983) yanında, ilk çalışmalarında refah devletini “demokratik sınıf mücadelesinin” bir ürünü olarak görmüştür, bu ifade net neo-Marksist çağrışımlara sahiptir. Daha yakın zamanlarda, Esping-Andersen (1999: 29), refah rejimlerinin çeşitliliğini, sınıf çıkarlarının çatışmasından ziyade, “endüstri sonrası ekonomiler” içindeki sosyo-ekonomik baskılar tarafından yapılandırıldığını görerek, sınıfın azalan bağıntılarından bahseder.

Fiona Williams (1989), iş, aile ve ulus, onun içinde ve üzerinde hareket eden güç yapılarını, toplumsal hareketleri ve süreçleri şekillendiren “refah devletinin gelişmesinde düzenleyici ilkeler” olarak ele alınır. Söylediği gibi, farklı ülkelerdeki çok katmanlı refah yerleşimlerinin çeşitli konfigürasyonlarını kavramaya başlayabilmek, devletin bu üç alanla sosyal politikalar veya refah devleti arasındaki ilişkisiyle olmaktadır (Williams, 2001: 151). Elbette, bu üç farklı güç yapısı, hareketi ve süreci arasındaki bağlantılar hakkında pek çok akademik ve radikal siyasi tartışma yapılmıştır. Bu bağlamda, eleştirel ulus-ötesi sosyal politika analizi büyük ölçüde bu boyutlardan sadece biriyle mücadele etmekle sınırlandırılmıştır.

SINIF ANALİZİ

Yapısal çeşitlilik üzerine neo-Marksist sınıf perspektifi, sosyal politikayı sermayenin ihtiyaçları ile insanların refah ve güvenlik için temel ihtiyaçları arasındaki çatışmanın sürekli olarak yeniden müzakere edilen sonucu olarak görür. Bu nedenle, Gough’un (2000:19) belirttiği gibi, ‘sermayenin ortak “gereksinimi” kar etmektir, ancak buna katkıda bulunan kurumsal yapılar ve politika kalıpları (belirli tatmin ediciler)

değişebilir ve öyle de olmaktadır. Kapitalizmin farklı biçimleri, “farklı ahlaki temeller ve refah sonuçlarıyla” gelişir. Burada, mülkiyet, piyasalar ve firmalar daha geniş sosyal ilişkilere “gömülü” olduğu gerçeğini yansıtan kapitalizmin ulusal çeşitliliğine daha fazla vurgu yapmaktadır (Gough, 2000: 22). Sermayenin yanı sıra emeğin mobilizasyonuna odaklanmak, özellikle sermayenin yapısal gücünün 1970’lerdeki düşüşünün ardından toparlanmasını sağlayarak sosyal politikanın yapısal çapraz ulusal analizine önemli bir boyut katar (Gough, 2000: 18). Sermayenin giderek artan ulus ötesi yapısal gücü, sosyal harcamalara düşman, sosyal eşitsizlik ve adaletsizliğe kayıtsız ve sosyal politikada bir bütün olarak kamusal alana şüpheli yaklaşan neoliberal ve neo-muhafazakâr düşünce tarafından körüklenmiştir. Bu tür düşünce, şu ana kadar ABD ve Birleşik Krallık gibi liberal devletlerde Avrupa’nın geri kalanından çok daha fazla etkiye sahip olmuştur.

Huber ve Stephens, bazı toplumsal cinsiyet boyutlarını içeren eleştirel bir neo-Marksist bakış açısı benimsemektedir. Bu, sosyal politika ve refah sonuçlarının esas olarak sermayenin çıkarları ve örgütleri ile “alt sınıflar ve bağımlı cinsiyet”in çıkarları ve örgütleri arasındaki çatışma tarafından şekillendirildiğini göstermektedir (Huber ve Stephens, 2001a:13). Bu çatışmalarda, son yirmi ya da otuz yılın ekonomik küreselleşmesiyle artan kapitalist çıkarlar sistematik bir avantaja sahiptir. Analizlerinin kritik, yapısal omurgasının yanı sıra, Huber ve Stephens, politika oluşturma ve geliştirmede ulusal yol bağımlılığının, özellikle de her bir devlet içindeki “iktidar takımyıldızlarının” çeşitliliğinin önemini vurgulamaya çabalamaktadırlar. Güç takımyıldızı, sermaye ve emeğin göreceli siyasi ve endüstriyel gücü ve kadınların sosyo-ekonomik seferberliği ile şekillenir.

Huber ve Stephens’in çalışmaları, sosyal harcamalar ve refah sonuçlarına ilişkin niceliksel, ülkeler arası verilerin analizinin yanı sıra ulusal siyasi söylem ve çatışmanın nitel analizi ile desteklenmektedir. Nicel veriler, kamu sağlık harcamaları, gelir eşitsizliği ve yoksulluk dâhil olmak üzere refah devleti performansını değerlendirmek için Esping-Andersen’den (1990) çok daha fazla parametre (bağımlı değişken) kullanır. Analizleri, sosyal demokrat, Hıristiyan demokrat ve liberal rejim kümeleri arasında, emeğin sermayeye karşı gücündeki ve işgücündeki kadın-

ların varlığındaki farklılıkları yansıtan belirgin farklılıkların devam ettiğini doğrulamaktadır. Bununla birlikte, Huber ve Stephens (2001b:305), 1980'ler ve 1990'lar boyunca tüm hükümetlerin benzer sosyo-ekonomik baskılara maliyet sınırlaması ve bir miktar tasarruf yoluyla tepki vermesiyle birlikte, bir "partizanlığın daralması" olduğunu tespit eder. Birleşik Krallık ve Yeni Zelanda dışında, "refah devletinin gelir eşitleme ve yoksulluğun azaltılması konusundaki başarılarının büyük ölçüde korunduğunu" da belirtmektedirler (Huber ve Stephens, 2001b:306). Refah devletlerinin çeşitliliğini anlamada kilit bir yapısal faktör olarak sınıf gücünün önemi, bu verilerle güçlü bir şekilde gösterilmektedir.

CİNSİYET ANALİZİ

Toplumsal cinsiyet, sosyal politikanın temelini oluşturan önemli bir sosyal ve yapısal farklılıktır. Eleştirel bakış açısı, refah devletlerinin resmi refaha erişiminde, gayri resmi refah sorumluluğunda, üreme hakları ve şiddetten korunma da dâhil olmak üzere kadınların temel ihtiyaçlarını karşılamada temel ve adaletsiz cinsiyet farklılıklarını benimsediğini ileri sürmektedir. Feminist sosyologlar, bu tür süreçlerde hangi güç yapılarının yer aldığını kavramsallaştırmaya çalışırken çok çaba sarf etmektedirler. Bu tür kavramsallaştırmanın refah devletlerini karşılaştırmaya uygulanması, Duncan (1995) ve Daly (2000) tarafından iyi şekilde özetlenmiştir. Onlara göre çalışmanın ana itici gücü, kadın ve erkek arasındaki farklılaşma ve eşitsizliklerin nasıl üretildiğini ve kurumsallaştığını inceleyen belirli devletlerin ampirik çalışmaları lehine "büyük teori" arayışını terk etmek gibi görünmektedir (Daly, 2000: 34).

Refah devletlerinin ulusal çeşitliliği, cinsiyetçilik üzerine gelişen edebiyatın en belirgin özelliği olmuştur. Son on yılda sosyal politikanın yönleri, refah çeşitliliğinin ortasında cinsiyet politikası rejimlerinin şüphesiz içinde yer almaktadır. Devletlere göre, toplumsal cinsiyet gerçekten yapısal bir farklılık olarak iddia edilemez. Çünkü; tüm refah devletlerinde bu farkındalık görülmektedir. Refah devletlerinde güç yapısı yaygın olarak tanınmasına rağmen, sınırlamalar evrenselliği tanımlamak için 'ataerkillik' kelimesini kullanmayı zorunlu kılmaktadır.

Uluslararası sosyal politika analizinde ataerkilliğin işleyişi, birkaç farklı şekilde ele alınmıştır. Yaklaşımlardan birisi, kamusal ve özel alanlardaki ataerkil yapılar ve süreçler tarafından sınırlandırılmış ve kısıtlanmış bireyler olarak kişisel özerkliğin kadınlardan başladığını gösterir. Ulusal sosyal politika rejimleri içerisinde “tabakalaşma kalıpları, sosyal ve medeni haklar, sosyal örgütlenme, kadınların yaşam tarzını destekleyen gelir ve hizmetler” cinsiyetli kalıplar içerisinde yer alan cinsiyetçi mantıklara sahiptir (O’Connor vd., 1999:36). Refah devletlerinin çeşitliliği, özellikle bir devletin kadınları oluşturma kapasitesini ne ölçüde reddettiği ile ilgilidir. Özerk bir hane içinde bir bireyin hayatta kalma yeteneği, evlenmeye veya başka bir işe girmeye zorlanmadan çocuklarını desteklemek adına kurduğu aile ilişkileri ile yapılandırılır. ‘Kadınların özerkleşmesi’, bir refahın ne ölçüde sağlandığını tanımlamak ve ölçmek için oldukça uygun bir ifadedir. Bu kapsamda görüldüğü gibi, devlet ataerkilliğe meydan okumaktadır (Thelen vd., 1992:32).

O’Connor ve arkadaşları (1999), bir toplumsal cinsiyet özerkliği perspektifini dört liberal devletin karşılaştırmalı çalışmasında açıklamaktadır. Bedensel özerklik, ataerkilliğin altını çizmek ve kadınların özerk kişiliğini geliştirmek için esastır. Bu durum, bedensel özerkliğin ‘ekonomik’ olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla, somut analizler için ekonomik özerkliğin göstergeleri olarak kadınların kadınlara erişimi ve statüleri gösterilmektedir. Kadınlar, ücretli istihdamın yanı sıra kayıt dışı bakım yükünün bir kısmını destekleyen veya hafifleten devlet nakit yardımlarından da yararlanmaktadır. Bedensel bir parametre olarak özerklik, üreme özgürlüğünü özellikle kürtaj haklarını kullanmayı kadınlar açısından doğru bulmaktadır. Bu ampirik analiz politikanın önemli yol bağımlılıklarını ortaya çıkarır ve dört eyaletteki etkisini gösterirken, liberal rejimlerin en belirgin biçimde bir toplumsal cinsiyet boyutuna sahip olduğunu da varsayar. Piyasanın devlet eli, tedarikten daha önceliklidir. Çocuk bakımı ve kürtaj hizmetleri gibi temel ihtiyaç alanları özel olarak satın alınırken, doğum izni ve ebeveyn bakım hakları gibi yasal haklar yeterince garanti altına alınmamıştır. Bu analizin anlamı, toplumsal cinsiyet özerkliğinin özellikle liberal devletlerde hizmetlerin piyasalaştırılması ve yeterli bakım haklarının ücret karşılığında verilmesi ile ortaya çıktığını gösterir. Emek piyasasında “cinsiyet ayrımlı-

ğına" geçiş, kadınlar arasında güçlendirilmiş sınıf farklılıkları ile görülmektedir. Böylece, yüksek gelirli cinsiyet özerkliğine yakın bir durumda edebilmektedir.

İkinci bir yaklaşım olan ataerkil hane kurumlarında bulunan kadınların, "tam zamanlı" yani 7/24 kocalarına hizmet etmesi, çocuklarına ve diğer bağımlı akrabalara kayıt dışı ücretsiz bakımda bulunması, onların bireysel kişiliğini zedeleyebilir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet politikası rejimi, mantık temelli bir yapıyı oluşturan cinsiyet ilişkileriyle ilgili kural ve normlar hakkında politikaları içinde barındırmaktadır (Sainsbury, 1999a:5). Toplumsal cinsiyet politikası rejimleri, erkekler ve kadınlar arasındaki gerçek veya tercih edilen ilişkileri tanımlayan ideolojilere göre yapılandırılır (Sainsbury, 1999b: 77). Refah devletlerinin çeşitliliği, "ekmek kazanan erkek modelinin" devletten ne ölçüde uzaklaştığına bağlı olarak kadınlar içerisinde konuşulan düşüncelerde farklılıklar oluşturur. Sainsbury'ye (1999a: 5) göre varyasyonun boyutları, "ailesel ideoloji" ve devletlerin güçlü yapısıyla ekmek kazanan erkek modelinin normlarından refahın ne ölçüde sağlandığı konusunda ayrılmaktadır. Kocanın tek başına kazanç sağladığı hanede, cinsiyete dayalı iş bölümü mali destek ve kadınlar tarafından nispeten resmi olmayan bakım yükü ile ortaya çıkmaktadır. Refah devletlerinin kadınları aileden ayırmanın onları ne ölçüde ilerlettiğini değerlendirmek için kullanılan terimler, "erkek ekmek kazanan modelden geçiş" yapmakla ilgilenmektedir. Hem anne baba hem devlet tarafından paylaşılan bakım ve finansal destekle tercih edilen bir aile biçimi yoktur. Bu konu, tamamen politikanın bir "bireysel modeli" ne ölçüde desteklediğiyle ilgilidir.

Uluslararası sosyal politika analizinde 'femilizasyon' perspektifi, özellikle Lewis (1992-1997) ve Sainsbury'nin (1996) çalışmalarıyla ilişkilidir. Özerklik perspektifinde olduğu gibi refah devletleri arasındaki farklılıkları yapılandıran kilit bir parametre, kadınların varlığının kapsamı ve statüsünü işgücü piyasasında göstermektedir. Bunun ötesinde, iki ana parametre daha bulunmaktadır. Birincisi sosyal yardımlara, mali refaha ve hizmetlere ne ölçüde hak sahibi olduğu bireysel veya aile bazında reçete edilirken, ikincisi neredeyse kaçınılmaz olarak kadınların ekonomik bağımlılığını güçlendirmektedir. İkinci parametre, resmi olmayan bakımın desteklerinin sosyalleştirildiğini veya sosyal bakım

hizmetlerinin sağlanması için yapılan ödemelerin merdiven altından gerçekleştirildiğini öne sürmektedir. Bu parametrelere ilişkin bir dizi verinin gözden geçirilmesi Sainsbury'e göre (1999c:252), refah rejimleri açısından Birleşik Krallık, Hollanda ve Almanya'nın "ekmek kazanan erkek güçlü ülkelerin örnekleri" olduğunu varsaymaktadır. Fransa ve Belçika, bazı parametrelerde güçlü karalama göstergelerine sahiptir ve diğer açılardan aileciliğe bağlı kalmaktadır. Danimarka, Finlandiya ve İsveç karalama konusunda en ileri giden ülkeler arasındadır. Bu nedenle cinsiyetçi refah devletlerinin çeşitliliği, Esping-Andersen tarafından tanımlanan rejimle pek örtüşmemektedir. En açık şekilde, "Hristiyan demokrat" ya da "muhafazakâr" devletler, şu hususlara göre farklılık göstermektedir. İskandinav sosyal demokrat devletlerden üçü, karalama yönünde ileri adım atarken doğum yanlısı bir yol izlemişlerdir ve erkek ekmek kazanan geleneğinde daha sıkı kök salmışlardır. Bu bağlamda Norveç ise, bazı bakımdan erkek ekmek kazanan modelinde daha fazlasını elinde tutmaya çalışmıştır.

Uluslararası cinsiyet yapılarını tespit etmeye yönelik üçüncü bir yaklaşım olan sosyal politikanın analizi, niceliksel olarak görünen fakat daha kesin tanımlaması yapılmış farklı refah devletlerinde yalnızca refah devleti performansının karşılaştırılması hususunda kadınların ekonomik durumuna odaklanır. Tek başına yaşamını idame ettiren annelerin ekonomik durumu ve esenliği, bunun ne ölçüde gerçekleştiğinin göze çarpan bir göstergesidir. Bu bağlamda refah devletleri, hem kadınların özerkliğini hem de erkek ekmek kazanan modelden ayrılmasını destekler. 1990'ların ortaları için Lüksemburg Gelir Çalışması verilerini kullanan Huber ve arkadaşları (2001)³, 14 OECD ülkesinin bekâr anneler arasında yoksulluk ve evli kadınların ücretlerinin eşitlenmesinde eşlerine göre denge durumlarının nasıl olduğunu araştırmak için bu çalışmayı yapmışlardır. Sonuçlar çok tanıdık ve belirgin olarak, sosyal demokrat rejimlerin en üst düzeyde olduğu durumlarda, yoksulluk içindeki bekâr annelerde kadınların kazancının en düşük olduğunu saptamıştır. Hristiyan demokratik refah devletleri, yoksulluk ölçümünde yalnızca

3 Huber, E., Stephens, J.D., Bradley, D., Moller, S., and Nielsen, F. (2001). The Welfare State and Gender Equality, Luxembourg Income Study Working Paper No. 279, www.lisproject.org., (E.T. 24.06.2022).

şayan annelerin kazancında en düşük ve orta seviyede bulunmuşken; bunun yanında liberal refah devletleri, yoksulluk ölçümünde yalnız yavaşayan annelerin kazancında en yüksek paya sahip olmuştur (Huber vd., 2001:17). Dolayısıyla ekonomik parametreleri kullanan cinsiyet rejimlerinin çeşitliliği, Esping-Andersen'in rejim analizinde tanımlanan ulusal siyasi seferberlikteki geleneksel farklılıklar tarafından yapılandırılmaktadır. Buna rağmen, toplumsal cinsiyet geleneksel rejimden bağımsız sonuçlar doğurabilir. Sadece feminist baskı ve kadın hareketi seferberliği, sosyal demokrat rejimlerde olduğundan daha fazla etkiye sahiptir. Bu nedenle, kadınların kendi içlerinde başlattığı "cinsiyet rolü eşitliği" tartışması, kadınların özerkleşmesini ve aşağılanmasını kolaylaştıran fırsatlar yaratmıştır. 1960 yılında vuku bulan İsveç işçi ve sosyal demokrat hareketi, refah devletlerinin kadınlara yardım, hizmet ve istihdam sağlaması üzerine odaklanmıştır (Ginsburg, 2001:214).

Bu bölümde, feminist yaklaşıma karşı olan üç karşıt yaklaşım kısaca gözden geçirilmiştir. Bütün yaklaşımların ortak noktası, ataerkilliğin refah devletlerinde sosyal politikayı şekillendiren bir sosyal yapı olarak baş göstermesidir. Ancak, cinsiyet politikası rejimleri farklı kapsamlarda ana akım siyasete göre yapılandırılmaya devam edilmiştir. Sosyal demokrat rejimlerin daha fazla ilerleme kaydetmesi sonucu, seferberlik hareketleri diğer refah modellerinden ziyade ataerkilliğe dönüş yapmaya başlamıştır.

IRK ANALİZİ

Sosyal politikanın ırksal ve etnik bölünmelerini iletme ve hafifletmedeki rolü, eleştirel analizin son derece önemli, yapısal bir boyutudur. Sosyal politika literatürü, uluslararası analizde sınıf ve cinsiyetten ziyade çok daha az öne çıkmış olsa da bu durumun bariz sebepleri vardır. İlk olarak, azınlık etnik grupları tanım gereği, siyasi seferberlikleri daha sınırlı olan etnik kimliğe sahip azınlıklardır. İkincisi, refah devletleri ırksallaştırılmış grupları dışlayan ya da onları asimile etmeye çalışan politikalara yer vermektedir. Her iki süreç de ırk ve etnisitenin öneminin inkâr edilmesine yol açar. Bu bağlamda, refah devleti yararlı verilerin eksikliğinden dolayı doğru bilgiye erişim sağlayamaz. Üçüncü ve en

önemlisi, etnik oluşumların izin verdiği çeşitli ırksallaştırma süreçleri büyük bir kaosa sebep olmaktadır (Fenton, 1999: 32).

Fenton'un (1999: 44) ardından, modern refah devletlerinin şekillenmesinde üç tarihsel yapı öne çıkmıştır. Bunlar; kölelik/kölelik sonrası kapitalizmi, sömürgecilik/sömürgecilik sonrası kapitalizmi ve ulus-devlet kapitalizmidir. Bahsedilen kavramların hepsi ya refah devletlerine daha fazla ilham vermiştir ya da daha az beyaz üstünlüğü veya etnik temelli ulus kavramlarıyla sınırları çizmeyi başarmıştır. Modern refah devletlerinde çok çeşitli ırklardan arındırılmış etnik gruplar, bu tarihsel süreç ve söylemlerin belirli bir ulusal karışımı tarafından şekillendirilmiştir. Bunlar, çok etnikli veya ırklardan arındırılmış refah devletlerinin ortaya çıkışını baltalamaya devam etmektedir. Açıktır ki, ayrımcı çağdaki ABD ve Nazi Almanyası, gelişmiş sanayi toplumlarında ırkçı sosyal politika rejimlerinin özellikle öne çıkan örnekleridir. Çağdaş zamanda, Afrikalı Amerikalılar için kölelik sonrası boyut politika süreçlerini yapılandırmaya devam ederken, Britanya'da sömürgecilik sonrası refah devleti içinde ırkçılığın kurumsallaşmasında ön plana çıkmaktadır. İsveç ve Almanya'da sosyal politika söylemi, daha çok etnik temelli ulus kavramlarıyla örtüşmektedir. İsveç'te bu durum, 1930'larda Halk Evi'nin inşasında (Ginsburg, 2001:209) ve savaş sonrası dönemde azınlık etnik gruplarına yönelik asimilasyonist önlemlere yapılan güçlü vurguda görülebilir. Almanya'da etnik Alman kimliği kavramını besleyen ve nispeten dışlayıcı sosyo-ekonomik önlemleri meşrulaştıran Soğuk Savaş'ta ülkenin bölünmesiyle pekiştirilmiştir (Ginsburg, 1994). Basitçe bu sorunsaldan, ırksallaştırılmış refah devletlerinin gelişiminin ve karakterinin büyük ölçüde ulusal olarak özel tarihler ve siyaset tarafından şekillendirilen "yola bağımlı" olduğu sonucuna varılabilir. Yine de, bu çeşitliliğin tarihsel süreçleri kucaklayan ancak, yola bağımlılığın özelliğinin ötesine geçen şekillerde nasıl yapılandırılabileceğini analiz etmek için bazı girişimlerde bulunulmuştur.

Bu alandaki sosyal politikanın uluslararası analizi için bağımlı değişkenlerin aranması, veri eksikliği ve her bir parametrenin sınırlamaları nedeniyle engellenmektedir. Williams (2001: 150) tarafından tartışıldığı gibi, bu tür analizlerle ilgili olan çok sayıda sosyal süreç vardır. Somut olarak şu endeksler özellikle göze çarpmaktadır: Göç/vatandaşlık poli-

tikası ve süreçleri; ırksal gruplar için sosyo-ekonomik sonuçlar; ayrımcılıkla mücadele/fırsat eşitliği politikaları; ırksal şiddet ve buna verilen tepkiler; ırksallaştırılmış üreme haklarıdır. Ginsburg (1992), metodolojik engeller nedeniyle ülkeler arası farklılıkların yol bağımlılığının ötesinde bir şekilde yapılandırılıp yapılandırılmadığını öne sürmeden, dört refah devleti için bu alanlardaki veri ve politikaların çok kısa bir incelemesini sunmaktadır. Göç/vatandaşlık politikasına odaklanmak, Afrikalı Amerikalılar gibi “yerli” grupları dışlamaktadır. Sosyo-ekonomik sonuçlara ilişkin ırksallaştırılmış veriler çoğu hükümet tarafından toplanmamaktadır, bu nedenle bu konuya odaklanma ciddi şekilde sınırlıdır. Birçok devletin ayrımcılık karşıtı/fırsat eşitliği önlemleri oldukça kısıtlıdır ve iyi kurulmuş olsa bile, eleştirel değerlendirme genellikle yetersiz veriler ve azınlıkların siyasi ve yasal seferberliğinin özellikleriyle doludur. Hükümetlerin buna yönelik politika tepkileri, devletlerin tarihsel, kültürel ve politik geleneklerini içeren ve dolayısıyla güçlü bir şekilde ‘yola bağımlı’ olan özel ‘ulusluk kavramlarıyla’ yapılandırılmıştır (Williams, 2001:146). Aynı zamanda, oldukça farklı bazı modeller tanımlanabilir. Castles ve Miller (2003) ve Joppke (1999) tarafından yapılan araştırmalar, yerleşimci, dışlayıcı ve sömürge sonrası olarak tanımlanabilecek üç farklı yaklaşımın olduğunu göstermektedir. Yerleşimci rejimler, kalıcı yerleşime yol açan göç kavramını çok zorlanmadan uzun vadeli asimilasyon ve vatandaşlığa kabul etmişlerdir. Bu durum, devlet tarafından “öngörülen çoklu kültür” politikaları aracılığıyla kolaylaştırılmıştır. Yerleşimci rejimlerin yaygın olarak belirtilen örnekleri arasında ABD, Kanada, Avustralya ve İsveç yer almaktadır. Ancak, her durumda ulus olma kavramları son derece farklıdır. Diğer uçta dışlayıcı rejimler, göçmenleri misafir işçi veya geçici olarak ikamet eden ve uzun vadeli yerleşime düşman olarak gören göçmen ülkeler olarak düşünmemişlerdir. Oluşturulan ulus kavramı, nispeten katı bir etnik topluluk kavramı üzerine inşa edilmiştir. Yaygın olarak belirtilen dışlayıcı rejim örnekleri arasında Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi eski misafir işçi devletleri ile Japonya yer almaktadır. Sömürge sonrası rejimler, birçok yönden yerel bağlamda sömürge ilişkilerinin bir devamı olarak görülen eski sömürgelerden emek toplamaktadırlar. Bu resmi terimler tam vatandaşlık öne-risidir, ancak sosyal politika süreçlerinde özellikle de göç kontrolünde,

güçlü bir şekilde ırksallaştırılmış kurumsal ayrımcılık sürdürülmektedir. Sömürge sonrası rejimlere sıklıkla atıfta bulunulan örnekler arasında Fransa, Birleşik Krallık ve Hollanda sayılabilir.

Politika süreçlerini ve söylemlerini şekillendirmede derin bir etkiye sahip olmaya devam etseler de, 1980'lerde ve 1990'larda dışlayıcı ve sömürge sonrası rejimlerin ayırt edici özellikleri birkaç nedenden dolayı kaybolmaya başlamıştır. İlk olarak, sömürge sonrası ve konuk işçi göçü, 1970'lerde artan işsizlik ve şiddetli ırkçılığa tepki olarak geçirilen Kuzey Batı Avrupa'daki daha kısıtlayıcı ve ırksal göç politikaları ile sona erdirilmiştir. İkincisi, 1970'lerde ve 1980'lerde sömürge sonrası rejimler kalıcı yerleşim gerçeğini tam olarak kabul etmişlerdir ve asimilasyonculuğu ve yerleşik azınlık etnik toplulukların refah devletine resmi olarak verilmesini istemişlerdir. Bu tür süreçler 1990'lı yıllarda dışlayıcı rejimlerde de daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Ortaya konulan değişiklikler ise, azınlık etnik toplulukların giderek daha etkili siyasi seferberliğe girdiğinin bir yanıtıdır. Üçüncüsü, 1980'lerin sonlarından itibaren Batı Avrupa'da hem sığınmacılardan/mültecilerden hem de göçmen işçilerden oluşan "yeni" ve daha çeşitli göç biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler, özellikle 1990'ların uzun ekonomik patlamasının ardından Batı'da insan hakları vaadi için acımasız rejimlerden ve savaş bölgelerinden kaçabilecek insan sayısının artmasıyla birlikte, işgücüne olan talebin yeniden başlamasından kaynaklanmaktadır.

Görünen o ki son yirmi yılda, ırkçılığı ve ırksal adaletsizlikleri şekillendiren politikalar ve süreçler açısından Batılı refah devletlerinde işleyen iki farklı ve belki de çelişkili süreç vardır. Öncelikle, tüm refah devletlerinde daha derin çoklu kültür ve daha güçlü asimilasyon biçimlerinden uzaklaşmaya doğru bir kayma bulunmaktadır. Bu yerleşimci ve dışlayıcı devletlerde yer alan azınlık etnik toplulukları çoğunluk arasındaki kötüleşen veya değişmeyen sosyo-ekonomik eşitsizlikler ve ırkçı olan tehditkâr faaliyetlerin eşlik ettiği ırksallaştırılmış, dışlayıcı göç/iltica politikaları siyasi hareketlerin teşvik ettikleri ırkçı şiddetin güçlenmesine neden olmuştur. Örneğin, AB ülkelerinden olan İrlanda ve İspanya gibi devletlerin 'başarılı' ekonomik entegrasyonuna, göçmen işçilere yönelik ırkçılığın artması eşlik etmiştir. Irkçılık, kapitalist refah devleti içinde yapısal olarak endemik görünmektedir. Irkçılık konusunda ekonomi is-

ter canlı ister durgun olsun, hükümet merkezin solunda veya sağında yer alsın, kapitalist refah devletinde yapısal olarak sorunlar görülmektedir. Batılı refah devletlerin halkları daha çok ırkçı hale geldikçe, hem çok kültürlü hem de ırkçı yapısal süreçlerin önemi giderek artmaktadır.

SONUÇ

Eleştirel yapılandırılmış çeşitlilik, sosyal politikanın genellikle yapısal sosyal adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri, hafifletme çabalarını güçlendirmek ve meşrulaştırmak için hareket ettiğini öne sürer. Görüldüğü gibi, birçok eleştiri yazarı belirli toplumsal bölünmelere değinmektedir, ancak duruma bir dizi yapısal bölünme üzerinden bakma girişiminde bulunmamışlardır. Bu konuda Williams (2001), kısa olsa da olağanüstü bir istisnadır. Feminist analiz sistemi, son on yılda göreceli olarak gelişmiştir ve burada bile yaklaşım çoğunlukla özeldir. Marksist sınıf analizi, soğuk savaşın sonu ve neoliberalizmin yükselişi başta olmak üzere, birbiriyle bağlantılı çeşitli saldırılar karşısında geri çekilmiştir. Sınıf eşitsizliklerinin ve refahın metalaşmasının artması bağlamında, cinsiyet ve ırk konusunda durum bu şekilde ortaya konmaktadır.

İrkçılık karşıtı yaklaşımlar, nispeten marjinalleşmiş ve ana akım politika analizinden ayrı kalmıştır. Kritik yapılandırılmış çeşitlilik analizi zorluklara rağmen, bazı rejimlerin yapısal adaletsizlikleri baltalamada diğerlerinden daha başarılı olduğunu öne sürerken, her rejimin kendi refah hareketlerinin yanı sıra yapısal baskılar tarafından yönlendirildiğini de kabul ettiği için takip edilmeye değer görülmektedir. Aşırı genelleme riskine rağmen kanıtlar şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Avrupa sosyal demokrasisinin yapısal adaletsizlikleri azaltmada ve refah hareketlerine adil bir şekilde yanıt vermede, neoliberalizmin büyüdüğü altında olan liberal modele daha yakın olan rejimlerden çok daha etkili olduğunu göstermektedir. Sınıf ayrımları içerisinde, cinsiyet ve özellikle ırk söz konusu olduğunda bu durum daha belirsizdir. Yapılandırılmış çeşitlilik, sosyal politikanın karşılaştırmalı analistlerinin ulus ötesi yapısal güçlerin evrenselliği ile ulusal ve ulus altı yönetimlerin ve hareketlerin özellikleri arasında denge kurması gerektiğini öne süren bir kıyaslama aracıdır. Bu durum birçok okuyucuya küreselleşmeden alıntı yapma eğilimini düşünene kadar açık görünebilir, hatta Avrupalılaşıma, sosyal politikayı

şekillendiren önde gelen yapısal faktörler arasında da sayılabilir. Diğer uçta, rejim analizinin veya “büyük teorilerden” türetilen diğer yapısal fikirlerin, belirli ulusal vaka çalışması yaklaşımı lehine çöpe atılması ön plandadır. Uluslararası sosyal politika literatürü belirli ihtiyaçlar, politika alanları veya hizmetler hakkında ulusal uzmanların örnek olay incelemelerine ağırlık vermektedir. Öğrenci, çoğu zaman ülkeler arası karşılaştırmayı sezgisel olarak yapmaya bırakılır. Yapılandırılmış çeşitlilik, bu iki kutup arasında kolayca şekillenir. Bununla birlikte sosyal politikanın oluşturulmasını, uygulanmasını ve etkisini şekillendiren yapısal güçler, aktif refah konuları (toplumsal hareketler) arasındaki çatışmayı yakalamaya çalıştığı ve anlamlı uluslararası karşılaştırmaya izin verdiği için takip edilmeye değerdir.

KAYNAKÇA

Castles, F.G. (2001). On the political economy of recent public sector development, *Journal of European Social Policy*, 11(3), 195–211.

Castles, S. and Davidson, A. (2000). *Citizenship and Migration*, London: Sage.

Castles, S. and Miller, M. (2003). *The Age of Migration*, Basingstoke: Macmillan.

Daly, M. (2000). *The Gender Division of Welfare*, Cambridge: Cambridge University Press.

Duncan, S. (1995). Theorizing European gender systems. *Journal of European Social Policy*, 5(4), 263–284.

Esping-Andersen, G. (1990). *Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Polity.

Esping-Andersen, G. (1996). After the Golden Age? Welfare state dilemmas in a global economy, in Gøsta Esping-Andersen (ed.), *Welfare States in Transition*, London: Sage, pp. 1–31.

Esping-Andersen, G. (1999). *The Social Foundations of Postindustrial Economies*, Oxford: Oxford University Press.

Fenton, S. (1999). *Ethnicity: Racism, Class and Culture*, Basingstoke: Macmillan.

Ginsburg, N. (1992). *Divisions of Welfare*, London: Sage.

Ginsburg, N. (1994). Ethnic minorities and social policy in Germany, in Jochen Clasen and Richard Freeman (eds), *Social Policy in Germany*, Hemel Hempstead: Harvester, pp. 191–206.

Ginsburg, N. (2001). Sweden: the Social Democratic case, in Allan Cochrane, John Clarke and Sharon Gewirtz (eds), *Comparing Welfare States*, London: Sage, pp. 195–222.

Gough, I. (2000). *Global Capital, Human Needs and Social Policies*, Basingstoke: Palgrave.

Hecló, H. (1974). *Modern Social Politics in Britain and Sweden*, New Haven: Yale University Press.

Huber, E., and Stephens, J.D. (2001a). *Development and Crisis of the Welfare State*, Chicago: Chicago University Press.

Huber, E., and Stephens, J.D. (2001b). The social democratic welfare state, in Andrew Glyn (ed.), *Social Democracy in Neoliberal Times*, Oxford: Oxford University Press, pp. 276–311.

Joppke, C. (1999). *Immigration and the Nation State*, Oxford: Oxford University Press.

Kennett, P. (2001). *Comparative Social Policy*, Buckingham: Open University Press.

Korpi, W. (1983). *The Democratic Class Struggle*, London: Routledge.

Lewis, J. (1992). Gender and the development of welfare regimes, *Journal of European Social Policy*, 2(3), 159–173.

Lewis, J. (1997). Gender and welfare regimes: further thoughts, *Social Politics*, 4(2), 160–177.

Mabbett, D. and Bolderson, H. (1999). Theories and methods in comparative social policy, in Jochen Clasen (ed.), *Comparative Social Policy*, Oxford: Blackwell, pp. 34–56.

Mishra, R. (1999). *Globalization and the Welfare State*, Cheltenham, UK and Brookfield, US: Edward Elgar.

Myles, J. and Pierson, P. (2001). The comparative political economy of pension reform in Paul Pierson (ed.), *The New Politics of the Welfare State*, Oxford: Oxford University Press, pp. 305–333.

O'Connor, J.S., Orloff, A.S., and Shaver, S. (1999). *States, Markets and Families*, Cambridge: Cambridge University Press.

Orloff, A.S. (1993). Gender and the social rights of citizenship: the comparative analysis of gender relations and welfare states, *American Sociological Review*, 58(3), 303–328.

Pierson, P. (2001). Coping with permanent austerity: welfare state restructuring in affluent democracies, in Paul Pierson (ed.), *The New Politics of the Welfare State*, Oxford: Oxford University Press, pp. 410–456.

Rimlinger, G.V. (1971). *Welfare Policy and Industrialization in Europe, America and Russia*, New York: John Wiley.

Sainsbury, D. (1996). *Gender, Equality and Welfare States*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sainsbury, D. (1999a). Introduction, in Diana Sainsbury (ed.), *Gender and Welfare State Regimes*, Oxford: Oxford University Press, pp. 1-11.

Sainsbury, D. (1999b). Gender and social-democratic welfare states, in Diana Sainsbury (ed.), *Gender and Welfare State Regimes*, Oxford: Oxford University Press, pp. 75-114.

Sainsbury, D. (1999c). Gender, policy regimes and politics, in Diana Sainsbury (ed.), *Gender and Welfare State Regimes*, Oxford: Oxford University Press, pp. 245-275.

Taylor-Gooby, P. (2001). Polity, policy-making and welfare futures, in Peter Taylor Gooby (ed.), *Welfare States Under Pressure*, London: Sage, pp. 171-188.

Teeple, G. (2000). *Globalization and the Decline of Social Reform*, Toronto: Humanity Books.

Thelen, K. and Steinmo, S. (1992). Historical institutionalism in comparative politics, in Sven Steinmo, Kathleen Thelen and Frank Longstreth (eds), *Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1-32.

Wilensky, H. (1975). *The Welfare State and Equality*, Berkeley: University of California Press.

Williams, F. (1989). *Social Policy: A Critical Introduction*, Cambridge: Polity.

Williams, F. (2001). Race/ethnicity, gender and class in welfare states: a framework for comparative analysis, in Janet Fink, Gail Lewis and John Clarke (eds), *Rethinking European Welfare*, London: Sage, pp. 131-162.

Young, I. M. (2000). *Inclusion and Democracy*, Oxford: Oxford University Press.

İNTERNET KAYNAKLARI

Huber, E., Stephens, J.D., Bradley, D., Moller, S., and Nielsen, F. (2001). *The Welfare State and Gender Equality*, Luxembourg Income Study Working Paper No. 279, www.lisproject.org, (E.T. 24.06.2022).

HAFİF DÜZEY ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLERE ETKİLİ FEN ÖĞRETİMİ İÇİN BİR İHTİYAÇ ANALİZİ ÇALIŞMASI

Taner KÜÇÜK⁴, Eylem BAYIR⁵, Seraceddin Levent ZORLUOĞLU⁶

Öz: Zihinsel yetersizliği olan bireylere verilecek nitelikli bir fen eğitimi, onların çevrelerinde gerçekleşen olayları daha iyi anlayabilmelerini ve bu doğrultuda toplumsal yaşama bağımsız katılmalarını destekleyecektir. Fen eğitimi ile elde edilen bilgiler ve deneyimler sayesinde öğrencilerin problem çözmelerine, düşünmelerine aynı zamanda yorum yapmalarına katkı sağlanmaktadır. Bu katkılara bağlı olarak, yetersizliği olan öğrencilerin en önemli problemi olan sosyal kabul düzeyleri akranları ve öğretmenleri gözünde olumlu olarak desteklenebilmektedir. Tüm bu faydalar göz önünde bulundurulduğunda, hafif düzey zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilere verilen fen eğitiminin büyük bir önem taşıdığı görülmektedir. Bu çalışmada, ortaokul altıncı sınıfta öğrenim gören hafif düzey zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilerin “Madde ve Isı” ünitesini etkili bir biçimde öğrenebilmesi gereken öğretimsel ihtiyaçlarının belirlenebilmesi amaçlanmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasına dayanmaktadır. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Çanakkale il merkezinde bir ortaokulda öğrenim gören hafif düzey zihinsel yetersizlik tanısı konulmuş altıncı sınıf üç öğrenci, bu öğrencilerin velisi olan üç kişi ve bu öğrencilerin fen bilimleri dersine giren üç fen bilimleri öğretmeni oluşturmaktadır. Bu araştırmanın örneklem seçiminde amaçlı örnek-

4 Milli Eğitim Bakanlığı, Çanakkale / Türkiye e-mail: tanerk22.te@gmail.com, ORCID NO: 0000-0001-5437-5025

5 Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Edirne / Türkiye, e-mail: eylembudak76@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-5330-269X

6 Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Isparta / Türkiye e-mail: leventzorluoglu@hotmail.com, ORCID NO: 0000-0002-8958-0579

lem kullanılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak, alanyazına ve uzman görüşlerine dayalı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan yarı yapılandırılmış öğretmen, öğrenci ve veli görüşme formu kullanılmıştır. Hafif düzey zihinsel yetersizliğe sahip üç öğrenciye, bu öğrencilerin fen bilimleri dersine giren üç öğretmene ve bu öğrencilerin velisi olan üç kişiye veri toplama araçları ayrı ayrı uygulanmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizinde “*Nasıl içerik kullanılmalı?*”, “*Nasıl yöntem kullanılmalı?*” ve “*Nasıl materyal kullanılmalı?*” kategorileri oluşturulmuş ve bu kategorilere göre çalışma yürütülmüştür. Elde edilen cevaplar doğrultusunda kodlar oluşturulmuştur. Sonuçta alanyazına dayalı olarak hafif düzey zihinsel yetersizliği olan öğrencilere fen eğitimi verilirken öğrencilerin kişisel özelliklerine uygun özel öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılması gerekliliği bulunan ihtiyaçlardandır. Öğretmen, öğrenci ve veli görüşmelerinden elde edilen sonuçlara göre; ders anlatılırken deney yönteminin kullanılması, göster yaptır tekniğinin kullanılması, pekiştireçlerin kullanılması ve uygulanması ihtiyaç olarak ortaya konulmuştur. Alanyazın taraması dikkate alındığında zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin akademik başarılarının arttırılması ve öğrenci sayısı daha az olan sınıflarda öğrenim görmesi gerekliliği bulunan ihtiyaçlarından bir başkasıdır. Ayrıca hem alanyazında hem de öğretmen, veli ve öğrenci görüşmeleri neticesinde eğitim teknolojilerinin zihinsel yetersizliği olan öğrencilere fen öğretiminde kullanılması gerekliliği de bir başka ihtiyaç olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fen Eğitimi, Hafif Düzey Zihinsel Yetersizlik, İhtiyaç Analizi, Özel Eğitim

GİRİŞ

Yetersizlik, organlarda meydana gelen zedelenmeden dolayı ortaya çıkan işlevini yerine getirememesi durumudur (Eripek, 2005). Eğer yetersizlik karşısında gerekli tedbirler alınmazsa zamanla engele dönüşür (Cavkaytar, 2013). Fakat etkili önlemler alınması durumunda yetersizliğin engele dönüşmesinin önüne geçilebilir.

Okulda uygulanan fen öğretim programında her bireyin fen okuyucusu olarak yetiştirilmesi hedeflenmektedir (Ünsal ve Bakar, 2022). Yetersizliğe sahip olan öğrencilerin normal gelişim gösteren akranları yanında fen okuyucusu olarak yetiştirilmesi de bir gerekliliktir. Her ne özelliğe sahip olursa olsun günlük hayatla ilgili işlevsel bilgi ve bece-

rileri öğrenmek bütün öğrencilere fayda sağlayacaktır. Fen eğitimi bu öğrencilere doğal dünyada meydana gelen olaylar hakkında bilgi sahibi olmayı sağlamaktadır. Orta ve ağır düzeyde dahi olsa zihinsel yetersizlik gösteren öğrencilere fen bilgisi öğretimi için önemli bir gerekçe, genel eğitim ortamından yararlanma fırsatına erişim sağlıyor olmasıdır (Jimenez vd., 2012). Zihinsel yetersizliği olan bireylerin fen bilimlerini öğrenebilmeleri, çevrede gerçekleşen olayları daha iyi anlayabilmelerini ve çevreye karşı duyarlılıklarının gelişmesini sağlayacaktır. Buna ilave olarak fen eğitimi, yetersizliği olan toplumun fertlerini toplumsal yaşama bağımsız katılım konusunda da destekleyecektir (Mastropieri ve Scruggs, 2015).

Fen eğitimi zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilerin problem çözmelerine, düşünmelerine ve yorum yapmalarına katkıda bulunacağı için en önemli problem olan akranları ve öğretmenleri gözünde kabul düzeylerini arttıracaktır (Woodward, 1994). Fen eğitimi alanında kullanılan farklı yöntem ve teknikler de öğrencilerin düşünme becerilerine, bilinçli karar vermelerine ve sosyal kabullerine katkı sağlamaktadır (Brolin ve Loyd, 2004).

Devletler uluslararası sözleşmelerde ülkelerindeki her bireyin eğitim hakkını güvence altına almayı taahhüt etmektedir. Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmeler ve ülkemizdeki eğitimde fırsat eşitliği ilkesi gereği yetersizliğe sahip bireylere eğitim verilmesi bir zorunluluktur (Mete vd., 2017). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Madde- 42' de "Eğitim ve öğretim her bireyin hakkıdır ve kimse bu haktan yoksun bırakılamaz" denilmektedir. Anayasamızdaki bu maddeyle ilişkili olarak özürsüzler hakkındaki kanun 2005 yılında kabul edilmiştir. Bu kanunun 15. Maddesinde "Hiçbir gerekçeyle özürsüz bireylerin eğitim alması engellenemez" ibaresi bulunmaktadır. Türk eğitim sisteminin genel amaç ve ilkeleri doğrultusunda kişilerin bireysel farklılıkları, gelişim özellikleri ve eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak eğitim hizmeti sunulması temel ilkelerden birisidir (Eripek, 2011).

Farklı öğretim yöntemlerinin eğitimde kullanılması bütün öğrenciler için etkili öğrenmeyi sağlayabileceği gibi özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin öğrenmelerini de kolaylaştırmaktadır (Çıkkılı-Soylu vd., 2017). Cavkaytar (2005) özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimindeki amacın bağımsız bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri, kendi

kendilerine yetmeleri ve toplumla bütünleşebilmelerinin sağlanması olarak açıklamaktadır. Başarma duygusu öğrencilerin kendine olan güven duygularının da gelişmesini sağlar. Özel eğitime muhtaç öğrenciler de diğer akranları gibi fen bilimleri dersinde başarılı olmak istemektedirler (Uzoğlu ve Denizli, 2017). Özel eğitime muhtaç öğrenciler için yürütülen kaynaştırma uygulamalarının etkili olabilmesinin önemli bir unsuru özel gereksinimli öğrencilerin bireysel özelliklerini bilmek ve dersi ihtiyaçlar ve bireysel özelliklere göre planlamaktır (Güven, 2011). Bu açıdan bakıldığında, her bireyin kendine özgü yöntemlerle fen öğretiminin yapılması esas alınmalıdır. Farklı seviyede olan öğrencilerin bireysel özellikleri ve kişisel öğretim ihtiyaçları da farklıdır. Farklılara sahip öğrencilerin bulunduğu sınıflarda birtakım özel eğitim uygulamalarına başvurulması zorunluluktur (Deniz ve Çoban, 2017). Her bireyin kişisel özelliklerine göre alacağı eğitimi şekillendirmek bir gerekliliktir. Gerçekleştirilecek öğretim faaliyetlerini şekillendirmenin yolu ise içerik, ürün ve süreç unsurlarında değişiklikler meydana getirmektir (Olçay-Gül, 2014). Kaynaştırma eğitimine ihtiyacı olan öğrencilerin bağımsız bir şekilde hayatlarını sürdürebilmesini sağlayan beceriler; işlevi olan akademik beceriler, mesleği icra etmede gerekli olan beceriler ve sosyal yaşam becerileri gibi becerilerden meydana gelmektedir (Karabulut ve Yıkılmış, 2010). Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin özelliklerinin yanında yetersizlikleri ölçüsünde ve yetersizlik seviyesine göre eğitim ortamlarında, eğitsel faaliyet ve planlamalarda birtakım düzenlemeler yapmak bir gerekliliktir (Zorluoğlu vd., 2016).

Öğretmen, öğrenci ve veli eğitim ilişkisi mevcut eğitim sisteminin bileşenlerinin bazılarıdır (Sarıbaş ve Babadağ, 2015). Hafif düzey zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilere daha iyi öğretim yapılabilmesi için öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerine göre daha iyi şekillendirilebilir. “Hafif düzey zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilere etkili bir şekilde öğretim bireysel özelliklerine göre nasıl yapılabilir?” sorusu bu çalışmanın çıkış noktasıdır.

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı hafif düzey zihinsel yetersizliği olan ortaokul öğrencilerinin fen dersine yönelik öğretim ihtiyaçlarının belirlenebilme-

sidir. Bu amaç doğrultusunda ana problem olarak “Ortaokula devam eden hafif düzey zihinsel yetersizlik tanısı olan 6. sınıf öğrencilerine etkili bir şekilde fen öğretimi yapılabilmesine yönelik ihtiyaçları nelerdir?” belirlenmiştir. Bu doğrultuda şu alt problemlere cevap aranmıştır;

1. Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere öğretim yapılabilmesi için alanyazında ne gibi ihtiyaçlar bulunmaktadır?
2. Hafif düzey zihinsel yetersizliği olan ortaokul öğrencilerinin etkili bir şekilde fen bilimleri dersini öğrenebilmelerine yönelik görüşleri nelerdir?
3. Hafif düzey zihinsel yetersizliği olan ortaokul öğrencilerinin fen bilimleri dersine giren öğretmenlerinin dersin etkili bir şekilde öğretilmesine yönelik görüşleri nelerdir?
4. Hafif düzey zihinsel yetersizliği olan ortaokul öğrenci velilerinin dersin etkili bir şekilde öğretilmesi için görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Çalışmaya başlamadan önce ettik kurul iznine başvurulmuştur. Bu çalışmanın uygulanabilmesi Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’nun 20.03.2019 tarihli toplantısında alınan 03/19 numaralı kararı ile uygun görülmüştür.

Çalışmada yöntem olarak durum çalışması kullanılmıştır. Hancock ve Algozzine (2006) durum çalışmalarını, kendi doğal şartlarında meydana gelen olayları zaman ve mekân kısıtlaması altında çeşitli veri toplama araçları kullanarak zengin bir şekilde betimlemeye çalışan ve derin temeller üzerinde kurulu olan çalışmalar olarak ifade etmektedir.

Fraenkel ve Wallen (2012) ise durum çalışmalarında durumun; yalnızca bir birey, yalnızca bir okul, yalnız bir grup veya uygulanan bir programdan oluşabileceğini söylemiştir. Bu çalışmada “hafif düzey zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilere fen bilimleri dersinin daha etkili öğretilmesi” durumu için nelerin olması gerektiği, görüşme ve dokümanlar ile araştırılmıştır. Bu yönleriyle çalışmamız durum çalışmasına örnek oluşturmaktadır.

Çalışma Grubu

Durum çalışmalarının yapısı gereği çalışma grubu olarak amaçlı örneklem tercih edilmektedir (Baltacı, 2018). Çünkü tercih edilen grup araştırmacı tarafından maksatlı seçilmiş olan gruptur. Çalışmanın örneklemini, Çanakkale il merkezinde bir ortaokulda 6. sınıfta öğrenim gören hafif düzey zihinsel yetersizliği olan üç öğrenci, bu öğrencilerin velisi (üç kişi) ve bu öğrencilerin dersine giren üç fen bilimleri öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcılara yönelik bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur. Katılımcıların isminin çalışmada verilmemesi amacıyla katılımcılara yönelik katılımcı kodu oluşturulmuş ve çalışmanın bulgularında yer alan betimlemelerde bu kodlar kullanılmıştır.

Tablo 1. İhtiyaç Analizi Çalışma Grubu ve Buna Ait Alt Çalışma Grubu

	Katılımcı Türü	Cinsiyet	Katılımcı kodu
İhtiyaç Analizi Çalışma Grubu	Öğrenci	Bayan	Ö1
	Öğrenci	Bayan	Ö2
	Öğrenci	Bayan	Ö3
	Veli	Bayan	V1
	Veli	Bayan	V2
	Veli	Erkek	V3
	Öğretmen	Bayan	ÖĞ1
	Öğretmen	Bayan	ÖĞ2
	Öğretmen	Erkek	ÖĞ3

Veri Toplama Teknikleri ve Araçları

Araştırmada alanyazında bulunan hafif düzey zihinsel yetersizliği olan öğrencilere fen öğretimine yönelik olarak ihtiyaçların neler olduğu doküman incelemesi ile araştırılmıştır. Elde edilen ihtiyaçlara göre öğretmen, öğrenci ve veli ile yapılması planlanan görüşmeler için yapı-yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmıştır. Görüşme, insanların tecrübelerini duygu ve algılarını ifade edip ortaya koyabilmesi amacıyla tercih edilen etkili veri toplama yöntemlerindedir (Büyüköztürk vd.,

2016). Bu çalışmada veriler, görüşme esnasında soruları yeniden düzenlenmeye fırsat veren yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır.

Çalışmada öğrencilerden veri toplamak amacıyla yarı-yapılandırılmış öğrenci görüşme formu kullanılmıştır. Öğrenci görüşme formunda bulunan sorular alanyazına dayalı olarak ve alanda çalışan öğretmenlerin görüşü doğrultusunda oluşturulmuştur. Öğrenci görüşme formu önce uzman görüşüne sunulmuş ve ilgili düzeltmeler yapıldıktan sonra pilot uygulama amacıyla bir öğrenciyle görüşme yapılmıştır. Öğrenci görüşme formu bu aşamalardan sonra uygulamaya konulmuştur.

Öğretmenlerden veri toplamak amacıyla ise yarı-yapılandırılmış öğretmen görüşme formu kullanılmıştır. Öğretmen görüşme formunda sorulan sorular alanyazına dayalı olarak oluşturulmuştur. Öğretmen görüşme formu önce uzman görüşüne sunulmuş ve ilgili düzeltmeler yapıldıktan sonra pilot uygulama şeklinde uygulanmıştır. Bu aşamalardan sonra öğretmen görüşme formu uygulamaya konulmuştur.

Velilerden veri toplamak amacıyla yarı-yapılandırılmış veli görüşme formu kullanılmıştır. Veli görüşme formunda sorulan sorular alanyazına dayalı olarak oluşturulmuştur. Veli görüşme formu önce uzman görüşüne sunulmuş ve ilgili düzeltmeler yapıldıktan sonra bir veli ile pilot uygulama şeklinde uygulanmıştır. Veli görüşme formu bu aşamalardan sonra uygulamaya konulmuştur. Tablo 2' de çalışma grubuna katılanlar ve uygulanan veri toplama araçları detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 2. Çalışma Grubu ve Uygulanan Veri Toplama Araçları

Katılımcı Türü	Katılımcı kodu	Veri toplama Aracı
Öğrenci	Ö1	Yarı-yapılandırılmış öğrenci görüşme formu
Öğrenci	Ö2	
Öğrenci	Ö3	
Veli	V1	Yarı-yapılandırılmış Veli görüşme formu
Veli	V2	
Veli	V3	
Öğretmen	ÖĞ1	Yarı-yapılandırılmış öğretmen görüşme formu
Öğretmen	ÖĞ2	
Öğretmen	ÖĞ3	

İHTİYAÇ ANALİZİ ÇALIŞMA GRUBU

Alanyazında bulunan ihtiyaçlar, bulgular bölümünde detaylı olarak verilmiştir. Bu ihtiyaçların daha derinlemesine araştırılması için aşağıdaki yarı-yapılandırılmış görüşme soruları oluşturulmuştur. Bu sorular öğretmen, öğrenci ve veliler için ayrı ayrı oluşturulmuştur. Her bir katılımcıyla birebir yapılan görüşmelerle sorular yöneltmiş ve cevapları araştırılmıştır. Araştırmada sorulan sorular şöyledir;

Öğrencilerin görüşüne başvurmak amacıyla oluşturulan sorular şunlardır,

1. Fen bilimleri dersini öğretmenin sana nasıl anlatmasını isterdin?
2. Fen bilimleri dersini daha iyi öğrenebilmek için nelerin olmasını isterdin?
3. Fen bilimleri dersinde öğretmenin sana nasıl öğretim yaparsa kolay anlarsın ve başarın artar?
4. Fen bilimleri dersinde ortamda neler olsa ne gibi materyal yada malzemeler olsa daha iyi anlardın?

5. Fen bilimleri dersini anlamayı engelleyen ve seni rahatsız eden şeyler nelerdir? Açıklar mısın?
6. Fen bilimleri dersinde sınıfta olan malzeme ve materyallerden hangisi dikkatini daha çok çeker?
7. Fen bilimleri dersinde hangi tür materyaller kullanıldığında daha kolay öğrenirsin?
8. Fen bilimleri dersinde arkadaşınla beraber hangi tür etkinlikler yapmaktan hoşlanıyorsun?

Öğretmenlerin görüşüne başvurmak amacıyla oluşturulan sorular şunlardır;

1. Fen bilimleri dersinde dikkat çekme etkinlikleri olarak neler yaparsınız?
2. Fen bilimleri dersinde hafif düzey zihinsel yetersizliğe sahip öğrencinize nasıl ders anlatımı gerçekleştirirsiniz?
3. Hafif düzey zihinsel yetersizliğe sahip öğrencinize soyut kavramları ve olguları anlatmak için derse girmeden ne gibi materyaller hazırlarsınız?
4. Hafif düzey zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilerinize hangi yöntemleri kullanarak dersi daha iyi anlatabilirsiniz?
5. Hafif düzey zihinsel yetersizliğe sahip öğrencileriniz derste verilen görev ve ödevleri yapmıyorsa veya yapamıyorsa neler yapıyorsunuz?
6. Hafif düzey zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilerinize daha iyi eğitim verilebilmesi için neler yapılmalıdır?

Veli görüşüne başvurmak amacıyla oluşturulan sorular;

1. Çocuğunuzun öğrenme özellikleri hakkında bilgi verebilir misiniz? Yani çocuğunuz nasıl daha kolay öğrenir?
2. Öğrencinizin fen bilimleri dersindeki başarısı nasıldır?
3. Çocuğunuz fen bilimleri dersi nasıl işlenirse daha kolay anlar?

4. Fen bilimleri dersi anlatırken malzeme ve materyal olarak neleri kullansak **çocuğunuz daha kolay öğrenir?**
5. Fen bilimleri dersinde öğrenciniz hangi konularda zorlanır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada görüşmelerin çözümlenmesi için içerik analizinden faydalanılmıştır. İçerik analizinde araştırmacının görüştüğü bireylerin görüşlerinin yansıtılması amacıyla doğrudan alıntılar sık yer verilmektedir. Araştırmada konuşma içeriklerinin kodlar doğrultusunda incelenmesi amacıyla içerik analizine başvurulmuştur. Bu analiz türünde amaç elde edilen bulguların okuyucuya özetlenmesi ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Ayrıca alanyazında bulunan ihtiyaçların tespiti amacıyla doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

BULGULAR

1-) Alanyazına Dayalı Olarak Bulunan İhtiyaçlar

Araştırmada öncelikle alanyazında zihinsel yetersizliğe sahip olan bireylere fen bilimleri öğretimi yapılırken ne gibi öğretimsel ihtiyaçların bulunduğu araştırılmıştır. Bu sebeple çeşitli kaynaklardan alanyazın taraması yapılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen kaynaklar ve bu kaynaklarda ne gibi ihtiyaçların bulunduğu aşağıdaki Tablo' te detaylı olarak gösterilmiştir.

Tablo 3. Alanyazına Dayalı Olarak Bulunan İhtiyaçları

Alanyazındaki İhtiyaçlar	İhtiyaç
1- Öğretmenler sınıf mevcutlarının kalabalık olması ve kaynaştırma öğrencilerinin sayısının diğer öğrencilere göre az olmasından dolayı genellikle kaynaştırma öğrencisine yönelik yöntem ve teknik kullanmadıkları yönünde görüş bildirmişlerdir (Üstünel vd., 2020).	1-Daha az öğrenci sayısı olan sınıflarda bu öğrencilerin eğitim görmesi ihtiyacıdır.
2- Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin akademik başarıları düşüklük göstermektedir ve öğrenme stratejileri ise her birinde farklılık göstermektedir (Lenkeit vd., 2022).	2- Akademik başarılarının arttırılması bir ihtiyacıdır.
3- Bazı öğretmenlerin, öğretimsel/çevresel düzenleme ve uyarlama, BEP hazırlama, ders dışı etkinlikler, kaynaştırma eğitimi ilişkin eksik bilgilere sahip oldukları görülmektedir (Avcı ve Demirok, 2022).	3- Öğretimsel uyarlamalar ve öğretim çevresinin düzenlenmesi ihtiyacıdır.
4- Günümüzde teknoloji hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Bu ilerlemeye yetişebilmek, uyum sağlamak ve özel gereksinimli öğrencilere sunulan desteklerde bu teknolojileri kullanmak ve bunun sayesinde bireylerin yaşam kalitesini arttırmak ve toplumda bağımsızlık kazanmasına yardımcı olmak açısından önemlidir (Öztürk ve Yıkınış, 2020).	4- Özel eğitime ihtiyacı olan bireylere öğretim verilirken teknolojinin kullanılması ihtiyacıdır.
5- Destek eğitim odalarında verilen eğitimin önündeki engellerden bazıları geleneksel yöntemlerle öğretimin yapılması ve fiziksel ortam yetersizliğidir (Güven, 2019).	5- Geleneksel yöntemlerin değil özel eğitime ihtiyacı olan bireyler için eğitime ihtiyacı olan bireyler için kullanılan yöntem ve tekniklerin kullanılması ihtiyacıdır.

6- Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrencilere fen bilimleri konularının içeriği kadar, öğrencilere bu içeriğin hangi yöntem ve tekniklerle aktarılacağı da oldukça önemlidir (Yazıcıoğlu ve Kızılaslan, 2021).

6- İçeriksel düzenlemeler özel eğitim öğrencileri için ihtiyaçtır. Ders içeriklerine ilişkin yöntem ve teknikleri belirleyip bu şekilde dersi sunmak ihtiyaçlardandır.

7- Özel gereksinimli bireylere fen bilimlerinin öğretiminde verimli öğretim yöntemlerinin tercih edilmesi öğretime ayrılan sürenin etkili kullanılmasına katkı sağlayacaktır (Karabulut vd., 2021).

7-Etkili olan öğretim yöntem ve tekniğinin belirlenmesi bir ihtiyaçtır.

2-) Yapılan Görüşmeler Neticesinde Elde Edilen Bulgular

Öğrencilerle yapılan görüşmeler doğrultusunda ortaya çıkan eğitimsel ihtiyaçlar;

Öğrenciler için hazırlanan sorular birebir görüşmelerle öğrencilere sorulmuştur. Görüşmeler fen laboratuvarında ve sessiz bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Ö1, Ö2 ve Ö3 ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen kodlar aşağıda Tablo 4' te gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerle Yapılan Görüşmeler Sonucu Oluşan Kodlar

Kategori	Kod	Öğrenci
"Nasıl içerik kullanılmalı?"	Öğrenci seviyesine Uygun	Ö1, Ö2
	Teknoloji temelli	Ö2, Ö3
	Oyun temelli	Ö1, Ö2, Ö3
"Nasıl yöntem kullanılmalı?"	Deney	Ö3
	Göstererek	Ö2
	Sözlü anlatım tekrara dayalı	Ö1
"Nasıl materyal kullanılmalı?"	İnceleme fırsatı veren	Ö1, Ö2
	Üç boyutlu model	Ö1, Ö3
	Ölçmeye fırsatı veren	Ö3

“Nasıl içerik kullanılmalı?” kategorisine ait sorular sorulduğunda öğrencilerden Ö1 şu şekilde cevap vermiştir. Ö1: “*Fen bilimleri ile ilgili oyunlar oynamasını isterdim*” ve bu doğrultuda ‘oyun temelli eğitim’ kodu oluşturulmuştur. Yine görüşmede Ö1: “*Mantık muhakeme soruları oluyor onları sevmiyorum. Söküp takarak...*” diyerek ifadede bulunmuştur. Bu doğrultuda ‘öğrenci seviyesine uygun’ kodu oluşturulmuştur. “Nasıl yöntem kullanılmalı” kategorisinde ise, Ö1: “*Anlayıp anlamadığımı sormasını isterim anlamadıysam yeniden anlatmasını isterdim.*” diyerek tekrar olması gerektiğini belirtmiştir. Bu da ‘sözlü anlatım tekrara dayalı’ koduyla belirtilmiştir. “Nasıl materyal kullanılmalı” kategorisinde ise, yine Ö1: “*Böyle ay dünyanın etrafında dönüyor ya ben onları seviyorum.*” diye cevap vermiştir. Bu doğrultuda ‘üç boyutlu model’ kodu oluşturulmuştur. Görüşmede yine Ö1: “*Bir kere hoca laboratuvara götürmüştü orda mikroskoba baktık o güzeldi.*” diye cevap vermiştir. Bu doğrultuda ‘incelemeye fırsat veren’ kodu oluşturulmuştur.

Öğrencilerden Ö2 ise, “Nasıl içerik kullanılmalı?” kategorisine ait sorular sorulduğunda, Ö2: “*Akıllı tahta göstereyim yapıyorum.*” diye cevap vermiştir. Bu cümle doğrultusunda ‘teknoloji temelli’ kodu oluşturulmuştur. “Nasıl materyal kullanılmalı?” kategorisinde ise, Ö2: “*Mikroskop gibi, sıcak su ısıtılсын, büyüteç gibi malzemeler*” cevabını vermiştir. Bu doğrultuda ‘incelemeye fırsat veren’ koduna eklemeye bulunulmuştur. “Nasıl yöntem kullanılmalı?” kategorisinde ise, Ö2; “*Böyle ikimizin şey böyle deneyler falan olsun.*” diye cevap vermiştir. Bu doğrultuda ‘deney’ koduna eklemeye bulunulmuştur.

Ö3; “*Deneyler yapıyorum, tüpler falan materyal başka aklıma gelen yok.*” diyerek görüş bildirmiştir. Bu doğrultuda ‘deney’ koduna ilavede bulunulmuştur. Bir başka kategori olan “Nasıl materyal kullanılmalı?” kategorisinde ise, Ö3: “*Tüpler, insanların yüzü falan iskeletler, deneyler.*” diye ifade etmiştir. Bu doğrultuda ‘üç boyutlu model’ koduna ilavede bulunulmuştur. Bunun yanında görüşmenin devamında, “*Tüpler, sonra su kapları ölçer*” demiştir bu ifadeye göre ‘ölçmeye fırsatı veren’ kodu oluşturulmuştur.

Öğretmenlerle yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkan eğitsel ihtiyaçlar

Öğretmenler için hazırlanan sorular birebir görüşmelerle öğretmenlere sorulmuştur. Görüşmeler fen laboratuvarında ve sessiz bir ortamda gerçekleştirilmiştir. ÖĞ1, ÖĞ2 ve ÖĞ3 ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen kodlar aşağıda Tablo5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerle Yapılan Görüşmeler Sonucu Elde Edilen Kodlar

Kategori	Kod	Öğrenci
"Nasıl içerik kullanılmalı?"	Teknoloji temelli	ÖĞ1
	Aktif kılacak	ÖĞ2
	Eğlenceli etkinlikler	ÖĞ2
"Nasıl yöntem kullanılmalı?"	Pekistireç	ÖĞ3
	Uygun kazanım	ÖĞ2
	Somutlaştırma	ÖĞ1, ÖĞ3
Nasıl materyal kullanılmalı?"	Deney	ÖĞ1
	Üç boyutlu	ÖĞ1, ÖĞ2, ÖĞ3
	Teknoloji destekli	ÖĞ1

"Nasıl yöntem kullanılmalı?" kategorisi ile ilgili olarak ÖĞ1: "... somutlaştırmaya önem veriyorum" diye cevap vermiştir. Bu ifade doğrultusunda 'somutlaştırma' kodu oluşturulmuştur. Görüşmenin devamında ÖĞ1: "Günlük hayattaki örnekler üzerine kurulu bir ders şu anda artık internet, akıllı tahta, video gibi imkanlarımızda fazla buralarda izlettiğimiz videolarla yaptığımız deneylerle somutlaştırıyoruz." diye ifadede bulunmuştur. Bu ifade 'teknoloji destekli' ders materyali kodu oluşturulmuştur. Bu doğrultuda "Nasıl materyal kullanılmalı?" kategorisine de cevap verilmiştir. Bundan başka "Nasıl yöntem kullanılmalı?" kategorisiyle ilgili olarak, "Morpa, EBA gibi videolarla soyut kavramlar şekillerle sunuluyor bunları kullanıyoruz, dediğim gibi deneyi gözlem falan somutlaştırma oluyor." diye ifade etmiştir. Bunun sonucunda 'deney' kodu oluşturulmuştur.

Aynı zamanda teknoloji temelli uygulamaların varlığından söz etmiştir. Buna göre 'teknoloji temelli' kodu oluşturulmuştur. "Nasıl materyal kullanılmalı?" kategorisinde ise ÖĞ1: "...mesela çiçekse çiçeği sınıfa getirip kısımlarını sınıfa getirip gösterdiğimizde çocuk daha iyi anlayabiliyor." diye belirtmiştir. Bu doğrultuda 'üç boyutlu kodu' oluşturulmuştur.

ÖĞ2 ile yapılan görüşmelerde "Nasıl içerik kullanılmalı?" kategorisiyle ilgili olarak yapılan görüşmede ÖĞ2: "Özellikle küçük yaş gruplarında oyunu çok kullanıyorum. Deney, etkinlik, şarkı türkü derse uyarlama bunlar dikkat çekmede gayet iyi oluyor." şeklinde cevap vermiştir. Bu doğrultuda 'eğlenceli etkinlikler' kodu oluşturulmuştur. Görüşmenin devamında "Nasıl yöntem kullanılmalı?" kategorisiyle ilişkili olarak ÖĞ2: "Anlayabileceği basit etkinliklerle ya da öğrenme düzeyi hangi kazanımı gerektiriyorsa." şeklinde ifadede bulunmuştur. Buna göre 'uygun kazanım' kodu oluşturulmuştur. "Nasıl materyal kullanılmalı?" kategorisinde ise ÖĞ2: "...üç boyutlu materyal şeklinde hazırlandığında çok daha kolay anlayabiliyorlar." diye ifadede bulunmuştur. Bu ifade ise 'üç boyutlu' koduna dahil edilmiştir.

Başka bir fen bilimleri öğretmeni olan ÖĞ3 ile yapılan görüşmeler esnasında ÖĞ3: "Nasıl yöntem kullanılmalı?" kategorisiyle ilgili olarak, ÖĞ3: "Ders anlatırken dikkat çekmek için laboratuvar da yeterli malzememiz varsa konuyla ilgili onlarla ilgili deneyler eğer ..." ifadesinde bulunmuştur. Bununla ilgili olarak 'deney' kodu öne plana çıkmaktadır. Bu cevap doğrultusunda deney koduna ilavede bulunulmuştur. "Nasıl içerik kullanılmalı?" kategorisinde ise, ÖĞ3: "...onu derse katarak onun da bu deneyi yapmasını sağlamaya çalışırım." ifadesinde bulunmuştur. Bununla ilgili olarak da 'öğrenciyi aktif kılan' kodu oluşturulmuştur. Görüşmenin devamında ÖĞ3: "Derse daha da dikkat etmesi için bazen küçük silgi olsun, şeker olsun veririm." şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bu doğrultuda 'pekiştirici' kodu oluşturulmuştur. "Nasıl materyal kullanılmalı?" kategorisiyle ilgili olarak ise ÖĞ3: "Örneğin kinetik ve potansiyel enerji dönüşümünü anlatacaksak bunu gösteren esneklik potansiyel enerjini kinetik enerjiye dönüştüren küçük oyuncuklar tasarlayabiliriz bunları yapıp soyut kavramları somut hale dönüştürebiliriz." ifadesi doğrultusunda 'üç boyutlu' koduna ilavede bulunulmuştur.

Velilerle Yapılan Görüşmeler Neticesinde Ortaya Çıkan Eğitsel İhtiyaçlar

Veliler için hazırlanan sorular birebir görüşmelerle velilere sorulmuştur. Görüşmeler fen laboratuvarında ve yine sessiz bir ortamda gerçekleştirilmiştir. V1, V2 ve V3 ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen kodlar aşağıda Tablo 6' da gösterilmiştir.

Tablo 6. Velilerle Yapılan Görüşmeler Sonucu Elde Edilen Kodlar		
Kategori	Kod	Öğrenci
"Nasıl içerik kullanılmalı?"	Görsel içerikler	V1, V2
	İşlevsel	V2
	Arkadaşlarıyla yapılan	V3
"Nasıl yöntem kullanılmalı?"	Deney	V1, V2
	Uygulayarak	V2
	İnceleme fırsatı veren	V1
"Nasıl materyal kullanılmalı?"	Teknoloji destekli	V1, V2
	Poster	V1
	Görsel içerikler	V1, V2
	İncelemeye fırsat veren	V1

"Nasıl içerik kullanılmalı?" kategorisi için V1 ile yapılan görüşmeye göre V1: "...aslında çoğu konuyu zor öğrenir. Odasının duvarlarında dünya ya ait resimler var onlara bakar bazen öyle şeyleri sever." diye ifade etmiştir. Bu doğrultuda 'görsel içerikler' kodu oluşturulmuştur. "Nasıl materyal kullanılmalı?" kategorisine ise, V1: "Mesela teleskop gibi cazip gelecek şeyler. İnternet olsun bilgisayar olsun. Teknolojik aletler ile olabilir." diye cevap vermiştir. Bu doğrultuda 'incelemeye fırsat veren' ve 'teknoloji destekli' kodları oluşturulmuştur. "Nasıl yöntem kullanılmalı?" kategorisiyle ilgili olarak ise, V1: "Onu bilmiyorum işte. Şimdi artık bizim zamanımız ile şu an daha farklı. Deneyler ile daha iyi anlayacağımı daha iyi düşünüyorum." diye cevap vermiştir. Böylelikle 'deney' kodu oluşturulmuştur.

V2 ise, “Genelde görsel ağırlıklıdır ama ses şeyi de iyidir. Uzun süreli dikkatini toplayamaz.” ifadesiyle belirtmiştir. Bu ifade doğrultusunda “Nasıl İçerik Kullanılmalı?” kategorisinde ‘görsel içerikler’ koduna ilavede bulunulmuştur. Yine V2 “...baktığımızda değerlendirdiğimizde günlük hayatta kullanabileceği şeyler öğretildiği takdirde bunlar tekrarlanmış da oluyor ve bunlar bir kalıcılık yapıyor...” ifadesini kullanmıştır. Bu doğrultuda ‘işlevsel’ kodu oluşturulmuştur. “Nasıl Yöntem Kullanılmalı?” kategorisine ilişkin ise, V2 “...laboratuvar ortamında yine de görsel içerikli konular daha kalıcı oluyor onun için” ifadesini kullanmıştır. Bu açıklama doğrultusunda ‘deney’ koduna ilave yapılmıştır. Görüşmenin devamında V2 “Mesela kuvvet konusu işlenmişti. Orada makas lastiktir dinamometre yapılmasıyla ilgili kendisinin yapabileceği şeyleri öğrenirse daha kolay öğreniyor...” ifadesini kullanmıştır. Bu doğrultuda ‘uygulayarak’ kodu oluşturulmuştur. “Nasıl Materyal Kullanılmalı?” kategorisine gelindiğinde ise V2 “...EBA sistemine girip konuları kendisi çalışır, soru cevap şeklinde yanlışı doğruyu yapar yani.” ifadesini kullanmıştır. Bu ifadeye göre, ‘teknoloji destekli’ koduna ilave yapılmıştır.

Son öğrencinin velisi ise V3 koduyla belirtilmiştir. “Nasıl yöntem kullanılmalı?” kategorisi ile ilgili yapılan görüşmede V3 “benim okuma yazmam yok ne dediğini de tam anlamıyorum.” ifadesini kullanmıştır. V3 ile yapılan görüşmede “Nasıl içerik kullanılmalı?” kategorisine ilişkin olarak, V3 “Arkadaşlarıyla birlikte sınıfta daha iyi çözer belki.” ifadesini kullanmıştır bu doğrultuda ‘Arkadaşlarıyla yapılan’ kategorisi oluşturulmuştur. “Nasıl materyal kullanılmalı?” kategorisiyle ilgili olarak V3 “Resimli görselleri çok sever resim şeylerini ve çizmeyi çok sever.” ifadesini kullanmıştır. Buna göre ‘poster’ kodu oluşturulmuştur.

TARTIŞMA

Abels (2015) tarafından yapılan çalışmada zihinsel yetersizliği olan öğrencilere fen öğretiminde sorgulamaya dayalı fen öğretiminin etkililiğinden bahsedilmiştir. Deney yöntemi de sorgulamaya dayalı bir yöntemdir. Bu çalışma bizim çalışmamızla paralellik göstermektedir. “Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere fen eğitimi: yöntem ve stratejiler” isimli çalışmasında Kızıltan ve Yazıcıoğlu (2021) fen bilimlerinde soyut kavramların çokluğundan ve öğrenmekte zorluk çekilmesi durumun-

dan bahsetmektedir. Çalışmamızdaki somutlaştırma bulgusu da bu duruma çözüm önerisi getirmektedir.

Gerston vd. (2000) çalışmalarında soyut kavramların ‘uygulamalı etkinliklerle’ kalıcı hale getirilebileceğinden ve öğrencilerin bilgileri somutlaştıracağını vurgulamaktadır. Bu sonuçlar yine çalışmamızla örtüşmektedir. Apanasionok vd. (2019) zihinsel yetersizliği olan bireylere fen öğretimi üzerine yapılan çalışmaları incelemişler ve araştırma-sorgulamaya dayalı olan fen öğretim yöntemlerinin zihin engelli bireylere fen öğretimi üzerinde etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Deney yöntemi de doğası gereği sorgulamaya dayalıdır. Bu sonuç da çalışmamızın bulgularıyla uyum içindedir.

Hafif düzey zihinsel yetersizliğe sahip öğrencilere fen öğretimi verilirken özel öğretim yöntem ve tekniklerini öğretmenlerin kullanması, ders içeriklerinde deneylere mümkün ölçüde yer vermesi ve ders araç gereci olarak ölçme ve incelemeye olanak sağlayan materyaller kullanması tavsiye edilir.

SONUÇ

Hafif düzey zihinsel yetersizliği olan öğrencilere fen öğretimi verilirken alanyazına bağlı olarak, öğrencilere özgü yöntem ve tekniklerin kullanılması bulunan ihtiyaçlardandır. Öğretmen, öğrenci ve veli görüşmeleri doğrultusunda ise, deney yönteminin kullanıldığı, göster yaptır tekniğinin olduğu, pekiştireçlerin kullanıldığı ve uygulamaya dayalı yöntemlerin kullanılması bu doğrultuda bulunan ihtiyaçlardır.

Alanyazına bağlı olarak öğretimsel uyarlamaların yapılması bulunan bir başka ihtiyaçtır. Bu doğrultuda veli, öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre ise, eğlenceli bir şekilde öğrencinin dikkatini çekebilecek ders içeriklerinin kullanılması, öğretim esnasında işlevsel olan bilgilere odaklanması, görsel içerik bakımından zenginleştirilmiş bir şekilde öğrencilere verilmesi ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca veli, öğretmen ve öğrenci görüşleri doğrultusunda üç boyutlu materyallere, teknoloji destekli olan ders materyali kullanılması ayrıca incelemeye ve ölçmeye fırsat veren ders materyallerinin kullanılması öğretim için bulunan diğer ihtiyaçlardandır.

Alanyazına bağlı olarak aynı zamanda öğrenci, öğretmen ve veli görüşleri doğrultusunda zihin yetersizliği olan öğrencilere fen öğretimi yapılırken teknoloji kullanılması bulunan bir başka ihtiyaçtır.

KAYNAKÇA

Abels, S. (2015). *Implementing inquiry-based science education to foster emotional engagement of special-needs students*. In *Affective dimensions in chemistry education* (pp. 107-131). Springer, Berlin, Heidelberg.

Apanasionok, M. M., Hastings, R. P., Grindle, C. F., Watkins, R. C., and Paris, A. (2019). Teaching science skills and knowledge to students with developmental disabilities: A Systematic review. *Journal of Research in Science Teaching*, 56(7), 847-880.

Avcı, G., ve Demirok, M. (2022). Sınıfında özel gereksinimli öğrencisi bulunan farklı branşlarda görev yapan ortaokul öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(2), 501-520.

Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.

Brolin, D. E., and Loyd, R. J. (2004). *Career development and transition services*. NJ: Pearson.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem A Yayıncılık.

Cavkaytar, A. (2005). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Cavkaytar, A. (2013). *Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim*. İ.H. Diken (Ed.) Ankara: Pegem Yayıncılık.

Chmiliar, I. (2010). Multiple-casedesigns. In A. J. Mills, G. Eurepas and E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of case study research* (pp 582-583). USA: SAGE Publications.

Çıkılı Soylu, D., Dağseven Emecen, D., ve Yıkmuş, A. (2019). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere fen konularının öğretiminde doğrudan öğretim yöntemi ile şematik düzenleyiciyle öğretim yönteminin karşılaştırılması. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 1-25. doi: 10.23863/kalem.2019.118

Deniz, E., ve Çoban, A. (2019). Kaynaştırma eğitimine ilişkin öğretmen görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (70), 734-761. DOI: 10.17755/esosder.448379.

Eripek, S. (2005). *Özel Eğitim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF yayınları.

HAFİF DÜZEY ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLERE ETKİLİ FEN ÖĞRETİMİ İÇİN BİR İHTİYAÇ ANALİZİ ÇALIŞMASI

Eripek, S. (2011). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*. A. Ataman (Ed.), *Zihinsel yetersizliği olan çocuklar içinde* (ss. 107-122). Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Fraenkel, J. R., and Wallen, N. E. (2012). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill.

Gerston, R., Schiller, E., and Vaughn, S. (2000). *contemporary special education research*. yahweh, NJ: L.

Güven, E. (2011). Müzik dersleri ve kaynaştırma uygulaması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(3), 709-718.

Güven, D. (2019). Zihin yetersizliği olan öğrencilerin devam ettiği destek eğitim odası hizmetine yönelik bir durum çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(4), 895-919. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdersi.731858>

Hancock, R.D., and Algozzine, B. (2006). *Doing case study research*. New York: Teachers College Press.

Jimenez, B.A., Browder, D. M., Spooner, F., and Dibiase, W. (2012). Inclusive inquiry science using peer-mediated embedded instruction for students with moderate intellectual disabilities. *Exceptional Children*, 78(3), 301-317.

Karabulut, A., ve Yıkılmış, A. (2016). Zihin engelli bireylere saat söyleme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 103-113.

Karabulut, H. A., Uçar, A. S., ve Uçar, K. (2021). Türkiye’de özel gereksinimli öğrencilerle Fen Bilimleri öğretimine ilişkin yapılan araştırmaların gözden geçirilmesi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 62-85. <http://doi.org/10.33400/kuje.895279>

Kızılaslan, A. (2014). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının sorgulamaya dayalı öğretime ilişkin tutumları. *UHBAB Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 3(8), 30-40.

Lenkeit, j., Hartman, A., Ehlert, A. Knigge, M., and Spörer, N., (2022). Effects of special educational needs and socio economic status on academic achievement. Separate or con founded? *International Journal of Educational Research*. Volume 113, 2022. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2022.101957>

Mete, P., Çapraz, C., ve Yıldırım, A. (2017) Zihinsel yetersizliğe sahip öğrenciler için fen eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 289-304.

Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Olçay Gül, S. (2014). Farklılaştırılmış Öğretim ve Uyarlamalar. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (5), 111-123.

Özgüç, C. S. and Cavkaytar, A. (2014). Teacher use of instructional technology in a special education school for students with intellectual disabilities: a case study. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 5(1), 47-59.

Öztürk, H. Z., ve Yıkmuş, A. (2020). Tablet üzerinde eş zamanlı ipucuyla sunulan nokta belirleme tekniği kullanarak rakam-nesne eşleme öğretiminde dokunarak rakamları öğrenelim yazılımının etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(4), 639-662.

Sarıbaş, S., ve Babadağ, G. (2015) Temel eğitimin temel sorunları. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 3(1), 18-34.

Scruggs, T. E., and Mastropieri, M.A. (2015) Science and students with mental redartion. an analysis of curriculum features and learner characteristics. *Science Education*, 79(3), 251-271.

Şişman, M. (2007) *Eğitim bilimlerine giriş*. PegemA yayıncılık Ankara.

Tezcan, M. (1985) *Eğitim bilimlerine giriş*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Uzoğlu, M., ve Denizli H. (2017). Fen Bilimleri Dersini Alan Kaynaştırma Öğrencilerinin Kaynaştırma Uygulamaları Sürecine İlişkin Görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1271- 1283.

Üstünlü, N., Utkugün, C., ve Gazel, A. A. (2022). Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler için yapılan öğretimsel uyarlamalara yönelik sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (2), 68-85.

Ünsal, İ., ve Bakar, E. (2022). Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve Fen Bilimleri Ders Kitaplarında STEM Eğitim Yaklaşımının Yeri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 623-647.

Woodward, J. (1994). The role of models in secondary science instruction. *Remedialand Special Education*, 15(2), 94-104.

Yazıcıoğlu, T., ve Kızılaslan, A. (2021). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere fen eğitimi: yöntem ve stratejiler. *Neoşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(4), 2241-2261.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Zorluoğlu, L., Sözbilir, M. ve Kızılaslan A. (2016). Görme yetersizliğini olan bireylerin bilimsel okuryazarlıkları hakkında öğretmen eğitimcilerinin görüşleri. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45(2), 209-242.

HAFİF DÜZEY ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÖĞRENCİLERE ETKİLİ FEN ÖĞRETİMİ
İÇİN BİR İHTİYAÇ ANALİZİ ÇALIŞMASI

Yazar Notu: (Bu çalışma 12. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur).

Yazar Notu: Bu çalışma Taner KÜÇÜK' ün "6.Sınıf Hafif Düzey Zihinsel Yetersizliği Olan Kaynaştırma Öğrencilerine Karma Yöntemler ile Fen Öğretiminin Bilimsel Süreç Becerilerine ve Akademik Başarıya Etkisi" isimli doktora tez çalışmasının bir kısmından üretilmiştir.

MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN TEST EDİLMESİ

Cevriye Yüksel YILDIRIM¹

Öz: Ekonomiler için mali disiplin, para politikasının başarısını destekleyen önemli bir unsurdur. 1929 ekonomik buhranından sonra Keynesyen düşüncenin yükselişi ile birlikte ihtiyari maliye politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Fakat 20. yüzyılın sonuna doğru ülkelerin içinde bulunduğu bütçe açıklarının ve politik çıkarlarının önlenmesi istekleri nedeniyle yerini mali kurallara bırakmaya başlamıştır. Ülkeler arzuladığı makroekonomik hedeflere ulaşmak için farklı ekonomik politikaları uygulamaya ortaya koymaktadır. Mali politikaların sürdürülebilir olması ülkelerin makroekonomik hedeflere ulaşmaları için ne kadar borçlanması gerektiği, bütçenin ne kadar açık vermesi gerektiği vb. konular makroekonomik hedeflerin gerçekleşmesinde önemlidir. Bu bakımdan mali sürdürülebilirliğin sağlanması ülkeler açısından önem arz etmektedir. Mali sürdürülebilirlik genel olarak ülkelerin dış borçlarının sürdürülebilirliği yardımıyla değerlendirilmiştir. Diğer taraftan borçlanmanın olmadığı durumlarda ise kaynaklar ve giderler arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Bu çalışmada, 1981-2021 dönemi için kırılma beşli olarak adlandırılan Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye ülkelerinde kamu maliyesinin sürdürülebilirliği incelenmiştir. Bu için öncelikli olarak yatay kesit bağımlılık analizi testleri daha sonra ise birim kök testlerine bakılmıştır. Elde edilen bulgulara göre “Cari İşlemler Dengesi/Gayri Safi Yurtiçi Hasıla” CA ve “Kamu Gelirleri/ Gayri Safi Yurtiçi Hasıla” GR değişkenlerinde mali sürdürülebilirliğin sağlandığı ancak “Kamu Borç Stoku/ Gayri Safi Yurtiçi Hasıla” GD ve “Kamu Harcamaları/ Gayri Safi Yurtiçi Hasıla” GE değişkenlerinde mali sürdürülebilirliğin sağlanmadığı tespit edilmiştir.

---

1 Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Meslek Yüksekokulu, Balıkesir / Türkiye, e-mail: cyildirim@balikesir.edu.tr, Orcid No: 0000-0001-5048-6502

Anahtar Kelimeler: Mali Sürdürülebilirlik, Maliye Politikası, Mali Kural

GİRİŞ ve KURAMSAL ÇERÇEVE

Sürdürülebilirlik ilk olarak 1713 yılında Hans Carl Von Carlowitz tarafından ortaya atılmıştır. Devamlılık, kalıcılık ve süreklilik anlamları içeren sürdürülebilirlik ve süreklilik kavramlarını ekonomiler endüstriler ve işletmeler için önem arz etmektedir (Jha ve Murthy, 2006: 97).

Sürdürülebilirlik kavramı, dar anlamıyla bir durum veya sürecin belirsiz bir süre boyunca devamlılığını ifade etmektedir.

Gladwin vd. tarafından ortaya konulan sürdürülebilirlik kavramı kültürel, toplumun sosyal, bilimsel, doğal ve insan kaynaklarının tümünün ihtiyaç duyulduğu kadar kullanımını sağlayan ve buna saygı duyma temelinde sosyal bir bakış yaratan katılımcı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Gladwi vd., 1995: 877). Günümüzde genel kabul gören tanımı ise Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu tarafından 1987 yılında yayınlanan Ortak Geleceğimiz Raporu'nda yer aldığı şekliyle "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak" şeklinde yapılan tanımdır (Dişbudak, 1991: 51-71).

Sürdürülebilirlik kavramı çevre, sosyal ve ekomi olmak üzere üç temel çerçevede ele alınmaktadır. Günümüzde birçok alanda dile getirilen sürdürülebilirlik kavramı temel özelliği, insanlığın geleceğini konu alması ve kullanıldığı alanın kaynaklarının korunmasını içermesidir (Tıraş, 2012: 59).

Ülkelerin 1929 ekonomik buhranı sonrası Keynesyen teorisinin de etkisiyle maliye politikasını kullanarak ekonomiye müdahaleleri yoğunlaşmıştır. Fakat söz konusu politikalar 1970'li yıllarda ortaya çıkan stagflasyon sorunu çözümünde başarısız olmuştur ve bu politikaların gerekliliği tartışılır hale gelmiştir. 20. yy. sonlarına geldiğimizde ise maliye politikaları ile ilgili tartışmalar ihtiyari maliye politikası mı yoksa, mali kuralların mı öncelikli olması şeklinde gerçekleşmiştir. Fakat ihtiyari maliye politikalarına karşı olan ilgi pratikte oluşturduğu birtakım olumsuzluklar nedeniyle giderek azalmıştır (Günaydın ve Eser, 2009: 51). Bu bağlamda ihtiyari maliye politikalarının oluşturduğu olumsuzlukları gidermek içinde mali kurallar üzerinde durulan bir konu olmuştur.

Ülkenin uyguladığı politikalar eğer uzun vadede bütçe açığı yaratmıyor ve gelecekteki borçlarını karşılıyor ise söz konusu ülkenin mali politikalarının sürdürülebilir olduğu söylenebilir. Bu bakımdan mali sürdürülebilirlik borçların ve kamu gelir ve harcamaları arasındaki bütçenin açığının sürdürülebilirliğine dayanan bir olgudur. Teoride mali sürdürülebilirlik uzun vadede beklenen bütçe gelirleri ve bütçe harcamalarının bugünkü değerlerinin birbirine eşit olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Söz konusu sürdürülebilirlik, mevcut olan ve aynı zamanda beklenen gelir ve giderlerin belirtilen eşitlik ilkesine uygun olmasıyla mümkün olmaktadır. Dolayısıyla mali sürdürülebilirlik bir dönem değil birkaç dönem süresince ortaya çıkabilecek bütçe/kamu açıkları ve bütçe/kamu fazlalarıyla dengelendiği ölçüde de mümkün olmaktadır. Bunun nedeni ise bütçe kısıtının uzun vadeli bir perspektifle ele alınmasıdır. Zira, hükümetlerin gelecekte bütçe gelirlerini ve bütçe harcamalarını kısma olanaklarının mevcudiyetinin mümkün olmasıdır (Von Hagen, 2007: 3).

Ekonomi literatüründe mali sürdürülebilirliğin tanımı ile ilgili birçok tartışma olmuş ve üzerinde uzlaşmış bir tanımlama yapılamamıştır. Zira yapılan çalışmalarda söz konusu sürdürülebilirliğin sağlanabilmesinde bazı çalışmalar bütçe gelirleri üzerinde dururken diğerleri ise bütçe harcamaları üzerinde durmuşlardır.

Maliye politikasının kesintisiz olarak yerine getirilebilmesinde ihtiyaç duyulan kaynak finansmanının ihtiyaç duyulan miktar kadar karşılanma gücü mali sürdürülebilirlik olarak ele alınmaktadır. Balassone ve Franco (2007) tarafından mali sürdürülebilirlikle ilgili olarak vergi oranlarının artışı ve bütçe kısıtında yer aldığı farklı tanımlamalarla mali sürdürülebilirlik kavramını açıklanmaya çalışılmıştır. Mali sürdürülebilirlik için literatürde ve ampirik çalışmalarda borçların sürdürülebilirliği ve bütçe açıklarının sürdürülebilirliği kullanılmıştır. Borçların sürdürülebilir olması bütçe açıklarının sürdürülebilir olduğu anlamını tam anlamıyla taşımamaktadır. Bütçe açıklarının sürdürülebilir olması sadece borçların sürdürülebilirliği değil bunun yanında enflasyon oranı, reel büyüme oranı, para arzı gibi değişkenlerle de ilişkilidir. Bir diğer ifade ile bütçe açıklarının sürdürülebilirliği için borçların sürdürülebilirliği gerekiyken, borçların sürdürülebilirliği için bütçe açıklarının sürdürü-

lebilirliği kendi başına yeterli değildir (Şen vd., 2010: 10). Mali sürdürülebilirlik kavramı içinde borçların sürdürülebilirliği ve bütçe açıklarının sürdürülebilirliği birlikte ele alınmaktadır. Ancak bu kavramların içinde doğru kullanımın mali sürdürülebilirlik olduğu söylenebilir.

Mali sürdürülebilirlik sürdürülebilirliği oluşturacak mali koşulları ve politikaları ele almaktadır. Dikkate alınacak parametrelerin ortaya konulmasında mutlak tutarlardan çok nisbi yani oransal değerler dikkate alınmaktadır. Çalışmalarda ve değerlendirmelerde kamu borç tutarının mutlak verisi yerine borç stokunun milli gelire bölümü dikkate alınmaktadır. Politika yürütücülerin temel amacı borç stokunun milli gelire oranı düşürmek veya da sabit tutmaktır. Oysa sürdürülebilirlik kavramı tek dönemlik bir oran veya rasyo yerine daha uzun dönemde kamu borç stokunun milli gelire oranındaki değişimi dikkate almaktadır (Göktan, 2008: 129).

Mali sürdürülebilirlik izlenen yöntem ve hesaplamalara göre analiz farklı gruplarda toplamak mümkündür. Söz konusu yöntemlerden ilki Buitter (1985)'in ekonomik göstergelerle mali sürdürülebilirliği analiz eden muhasebe yaklaşımını ya da diğer adıyla geleneksel yaklaşımıdır. Söz konusu yaklaşıma göre bütçe açığının sürdürülebilirliğini ekonomik göstergelerle analiz etmektedir ve ana göstergesi olarakta kamu kesiminin borç ödeme gücünü ele almaktadır (Şen vd, 2007: 107). Dolayısıyla bütçe açıklarının sürdürülebilirliği olarak devletin gelecekte sahip olacağı gelir ve varlıklarının bugünkü değeri ile kaynak ve yükümlülüklerinin bugünkü değerlerinin eşit olması şartıyla sağlanabilecektir (Anand ve Wijnbergen, 1989: 18).

$$\beta t = (1 + rt)B_t = (1 + r_t)B_{t-1} - S U R P_t$$

Denklemden;

B_t : t dönemi sonundaki ödenmemiş borç stokunu,

r_t : t dönemi boyunca kamu borç faiz oranını,

$S U R P_t$: t dönemindeki faiz dışı fazlayı ifade etmektedir.

Devlet sıfıra eşit bir faiz dışı fazla verdiği takdirde borç stoku faiz oranına eşit bir oranda büyüyecektir:

$$\Delta B_t = B_t - B_{t-1}$$

Eğer borç stoku faiz oranını aşarsa devletin faiz dışı açık vermesi beklenir. Diğer türlü borç stoku stoku faiz oranından daha yavaş artar. Eğer mevcut borcun faiz ödemelerinden daha az faiz dışı fazla var ise borç zaman içerisinde azalabilecektir (Cuddington, 1997: 5).

Hamilton ve Flavin (1986)'in yaptığı analizlerde mali sürdürülebilirliği analiz eden bütçenin bugünkü değer kısıtı yaklaşımıdır. Söz konusu yaklaşımın ekonometrik yaklaşım veya dönemler arası (zamanlar arası) bütçe kısıtı olarakta adlandırılmaktadır. Kamu gelirleri ve harcamaları arasındaki uzun dönem ilişkiyi dikkate almaktadır (Arısoy ve Ünlükaplan, 2010: 446). Bu yaklaşım devletin borçlanabilme gücünün sınırını ifade etmektedir. Net başlangıçtaki borç ile gelecekte beklenen kamu giderlerinin bugünkü değerinin toplamı, gelecekte beklenen kamu gelirlerinin bugünkü değerine eşit olmalı veya büyük olmamalıdır. Bu yaklaşıma göre herhangi bir ülkenin cari dönem kısıtıyla borcunu ödemedede aceze düşmemesini sağlayabilmesini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, ülkelerin tüm cari ve beklenen gelecekteki toplam faiz dışı giderlerin iskonto edilmiş gelirlerin tamamını aşmaması demektir (Burnside, 2005: 12-13).

$$B_{t-1} = R_t B_t + D_t$$

B_t : Başlangıç döneminde kamu borç stokunu,

R_t : dönemlerde uygulanan iskonto oranını,

D_t : Birincil bütçe açığını (faiz ödemeleri hariç) göstermektedir.

Söz konusu bütçe kısıtında dışa kapalı bir ekonomiyi ifade eder. Bu bakımdan borç stoğunun 3 unsurdan etkilenebileceğini belirtmektedir. Bunlar ise; kamu borç stokunun büyüklüğü, faiz dışı denge ve faiz oranıdır. Eğer faiz dışı denge faiz oranının meydana getirdiği finansman açığını karşılıyorsa, borç stoku büyümeyecektir aksi durumda ise, borç stoku artış gösterecektir (İnan, 2003: 17).

Sachs (2002), Mendoza ve Oviedo (2003) ve Calvo vd. (2003) tarafından öne sürülen yaklaşımlar mali sürdürülebilirlikle ilgili diğer yaklaşımlardır. Söz konusu bu yaklaşımlara bakıldığında hükümet bütçe kısıtından mali sürdürülebilirlik analizine bakılmıştır.

Faiz dışı denge ve kamu borç stoku IMF tarafından temel mali değişkenler olarak ele alınmakla birlikte diğer orta ve uzun vadeli planların tahmin edilmesi ve ortaya konulmasında diğer iktisadi değişkenlerden de yararlanılmaktadır. Ülke ekonomilerinin daha istikrarlı bir ekonomik yapıya erişmesi ve sahip olunan denge durumunun korunması yaşanabilecek ekonomik krizlerin önlenmesi açısından önemlidir.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde mali sürdürülebilirliği inceleyen çalışmaların farklı sonuçları Tablo 1’te gösterilmektedir. Çalışmaların sonuçlarının çoğunluğunda mali sürdürülebilirlik olduğu yönünde bulgular tespit edilmiştir. İncelediğimiz çalışmalarda genellikle panel veri analizi, eş bütünleşme analizi ve zaman serisi analizi yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Gali ve Perrotti (2003), Ballabriga ve Mongay (2006), Afonso ve Jalles (2011), Burger vd. (2011), Fincke ve Greiner (2012), Lukezen ve Romagosa (2013), Weichenrieder ve Zimmer (2014), Çınar ve Özçalık (2014), Checherita vd. (2015), D’Erasmus vd. (2015), Dağ, Kızılkaya ve Kızılkaya (2018), Uzunali ve Görmez (2019), Belke (2021), Korkmaz ve Erer (2022) yapmış oldukları çalışmalarında panel veri analizinden yararlanmışlardır. Söz konusu araştırmacılar bu çalışmalarını sonuçlarında mali sürdürülebilirliğin mevcut olduğu yönünde bulgular elde etmişlerdir.

Diğer taraftan Kremers (1989), ABD üzerine yapmış olduğu çalışmasında dış borç stoku/ G.S.Y.İ.H verileriyle bütçe açıklarının sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşmıştır. İlave olarak; Göktan (2008) uygulamış olduğu durağanlık analizi ve eş bütünleşme analizi ile, Göker (2005) Engel-Yoo eş bütünleşme ve hata düzeltme modeli, Çınar ve Özçalık (2014) panel veri analizi, İnal (2020) ADL ve ADF, Belke (2021) panel eşbütünleşme testi, Korkmaz ve Erer, (2022) panel birim kök testleri sonucunda sürdürülebilirliğin olmadığı sonucunu çalışmalarında elde etmişlerdir.

Tablo 1. Mali Sürdürülebilirliğin Test Edilmesi Üzerine Ampirik Çalışmalar

Yazar/ Araştırmanın Yılı/ Ülke(ler)/ Ekonometrik Yöntem ve Yıllar	Bulgular
Hamilton ve Flavin (1986) ABD/ durağanlık testleriyle/ 1962-1984	Yapılan analiz sonucunda, bütçe açıklarının sürdürülebilir olduğu tespit edilmiştir.
Kremers (1989), ABD/1920-1981	Analizin sonucuna göre bütçe açıklarının sürdürülemez olduğu tespit edilmiştir.
Gali ve Perrotti (2003), Avrupa Birliği ülkelerini/ panel veri analizi/ 1980 ve 2002	Analizin sonucuna göre sürdürülebilirliğin sağlandığı tespit edilmiştir.
Göker (2005), Türkiye /Engel-Yoo eş bütünleşme ve hata düzeltme modeli/ 1960-2003	Analizin sonucuna göre, serilerin eş bütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Ballabriga ve Mongay (2006), 15 AB ülkesi/panel veri analizi/1977-2005	Analizin sonucuna göre, mali sürdürülebilirliğin varlığını doğrulayan bulgular elde etmiştir
Göktan (2008), durağanlık analizi ve eş bütünleşme analizi /1999-2006	Analizin sonucuna göre, borçların 1999-2006 yılları arasında sürdürülebilir olduğunu, fakat Kremers eşbütünleşme analizine göre ise sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Afonso ve Jalles (2011), OECD ülkeleri/panel veri analizi/1970-2010	Analizin sonucuna göre ilgili dönemlerde ve ülkelerde mali politikaların sürdürülebilir olduğu tespit edilmiştir.
Burger vd. (2011), 1970-2008 yılları arasında Birleşik Devletler'i; 1972-2008 yılları arasında ise Birleşik Krallığı incelemiş/ panel veri analizi/ 1970-2008	Analizin bulgularına göre mali politikaların sürdürülebilir olduğunu tespit etmişlerdir.

Fincke ve Greiner (2012), AB ülkelerinden Avusturya, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda ve Portekiz/ panel veri analizinde/ 1971-2008

Analizin sonucuna göre mali sürdürülebilirliğin olduğu tespit edilmiştir.

Lukezzen ve Romagosa (2013), Seçili Ülke Grupları / panel veri analizi/1946-2011

Yapılan analiz sonuçlarına göre analize dahil edilen ülkelerin bir kısmında mali sürdürülebilirliğin olduğu tespit edilmişken, bir kısmında da mali sürdürülebilirliğin olmadığına yönelik bulgulara erişilmiştir.

Weichenrieder ve Zimmer (2014), 17 Euro bölgesi ülkesi / panel veri analizi /1970-2011

Analizin sonucuna göre mali politikaların sürdürülebilir olduğunu bulmuştur.

Çınar ve Özçalık (2014), sekiz gelişmekte olan ülke grubu/ panel veri analizi/1980-2010

Analizin sonucuna mali politikalarının sürdürülemez olduğu tespit edilmiştir.

Checherita vd. (2015), 18 AB ülkesini/ panel veri analizi/1970-2013

Analizin sonucuna göre mali açıdan sürdürülebilir politikaların varlığına dair sonuçlara ulaşmıştır

D'Erasmus vd. (2015), Amerika Birleşik Devletleri/ (1791-2014) için zaman serisi analizi ve Avrupa Ülkeleri (1951-2013) için panel veri analizi

Analizin sonucuna göre söz konusu ülkelerde mali sürdürülebilirliğin var olduğunu öne sürmüştür.

Bröthaler vd. (2015), Avusturya / zaman serisi analizi

Analizin sonucuna göre belediyelerin bütçe/borç politikalarının sürdürülebilir olduğunu, bu durumun belediyeler üzerindeki borçlanma sınırları tarafından sağladığını belirtmişlerdir.

Burret, Feld ve Köhler (2017), Federal Almanya Cumhuriyeti'ndeki 16 eyalet /zaman serisi/1950-2011

Analizin sonucuna mali sürdürülebilirliğin olduğu tespit edilmiştir.

Dağ, Kızılkaya ve Kızılkaya (2018), Türkiye büyükşehir belediyeleri/panel veri analizi analizi/ 2007-2016	Analizin sonucuna göre büyükşehir belediyelerinde bütçe sürdürülebilirliğinin zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Uzunali ve Görmez (2019), Türkiye büyükşehir belediyeleri/panel veri analizi analizi	Analizin sonucuna göre büyükşehir belediyelerindeki bütçe sürdürülebilirliğinin zayıf olduğunu göstermişlerdir
İnal (2020), Türkiye’de/ADL ve ADF/ 1975-2019	Analizin sonucuna göre farklı iki hesaplama göre mali sürdürülebilirliğin olduğu ve olmadığına yönelik iki sonuç elde etmişlerdir.
Belke (2021), Türkiye’deki 81 il belediyesinin/ panel eşbütünleşme testi /2006-2019	Analizin sonucuna göre kurumların mali sürdürülemez olduğu tespit edilmiştir. İller arasında farklı nedenellik bulgularına erişilmiştir.
Polat ve Polat (2021) ,26 AB üyesi ülke Bohn’s (2008) yöntemiyle/1995-2018	Analizin sonucuna göre AB genelinde mali sürdürülebilirliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Tekdere ve Gürbüz (2021), Türkiye’de yedi coğrafi bölgede yerel yönetimle / panel birim kök testleri ve eşbütünleşme teknikleri/2010-2019	Analizin sonucuna göre Türkiye’de yedi coğrafi bölgede için yerel yönetimler açısından bütçe açıklarının zayıf formda sürdürülebilir olduğu tespit edilmiştir.
Karaş (2022), 27 AB ülkesi /panel regresyon analiz yöntemi /2000-2020	Analizin sonucuna analize dahil edilen ülkelerde zayıf mali sürdürülebilirlik durumunun olduğu tespit edilmiştir.
Korkmaz ve Erer (2022),23 AB ülkesi, panel birim kök testleri/ 1999-2020	AB ülkelerinde söz konusu dönem için mali sürdürülebilirliğin sağlanmadığını tespit edilmiştir.

YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmada adımları olan yatay kesit bağımlılığı ve birim kök testleri hakkında bilgi verilecektir.

Panel veriler hem uzam hem de zaman boyutlu verilerdir (Gujarati, 2016: 406). Bu nedenle bir grubun (yatay kesitte yer alan her bir gözlem değerinin) zaman içerisindeki değişimini ekonometrik testlerle incelemek isteyen araştırmacılar panel veri analizine sıklıkla ihtiyaç duymaktadır (Sarıkovanlık, 2019: 167). Zaman boyutunun panel veri setinde yer alması nedeniyle serinin, zaman içinde durağan olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Eğer serilerin varyansı ve ortalaması zamandan bağımsız ve kovaryansı da zamanlar arası farka bağlı olarak gerçekleşiyor ise serilerin durağan olduğu söylenir. Durağan seriler birim kök içermeyen serilerdir. Zaman serileri analizinde olduğu gibi panel veri analizlerinde de serilerin durağan olması istenilmektedir. Eğer durağan olmayan (birim kök içeren) seriler ile ekonometrik analizler yapılırsa sahte regresyon sorunu ortaya çıkmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçkenler, 2010, Yıldırım ve Sakarya, 2018: 49). Buna bağlı olarak birim kök, elde edilen analiz sonuçlarının güvenilirliğini ve geçerliliğini zayıflatır. Bir diğer ifade ile elde edilen t, F ve R² değerleri sapmalı sonuçlar verir (Yıldırım ve Sakarya, 2017: 21). Bu sebeple panel veri seti ile çalışmak isteyen araştırmacıların veriye yönelik öncelikli yapacakları değerlendirmeye durağanlığın olup olmadığının tespit edilmesi olacaktır (Sarıkovanlık, 2019: 185). Panel veri analizlerinde birim kök analizlerine başlanmadan önce ise değişkenlerin yatay kesit bağımlılığına sahip olup olmadığına bakılması gerekmektedir. Eğer serilerde yatay kesit bağımlılığı varsa ikinci nesil panel birim kök testleri ile durağanlık analizlerinin yapılması gerekmektedir. Eğer değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı yoksa birinci nesil birim kök testleri ile durağanlık analizlerinin yapılması gerekmektedir.

Panel veri modeli analizlerinde seriye belli bir şok geldiğinde panel veride yer alan tüm yatay kesit birimlerinin ilgili şoktan aynı derece etkilenip etkilenmediği araştırılmalıdır. Bu çalışma yatay kesit bağımlılığı araştırması olarak bilinmektedir (Güriş, 2015: 77). Yatay kesit bağımlılığının olmaması istenir. Eğer yatay kesit bağımlılığı varsa birim kök testlerinden ikinci nesil birim kök testleri uygulanmalıdır.

Yatay kesit bağımlılığı, yatay kesit sayısı (N) ve zaman boyutunun (T) büyüklüğüne göre farklı yöntemlerle test edilmektedir. Eğer "T > N" ise Breush ve Pagan (1980) tarafından önerilen LM testi kullanılırken,

“ $T < N$ ” olması durumunda, Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılığı testi kullanılmaktadır (Korkmaz ve Erer, 2022: 131).

VERİLER ve TAMAMLAYICI İSTATİSTİKLER

Çalışmanın veri setini kırılğan 5’li olarak adlandırılan Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye ülkeleri oluşturmaktadır. Ülkelerdeki veriler 1987-2020 ve 2009-2020 yılları arasındadır. Ülkeler için 41 ve 12 yıllık periyottaki veri setinden oluşan panel veri seti ile analizler yapılmıştır. Ülkelere ait veriler Dünya Bankası veri tabanından temin edilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Tanımlar ve Kısaltmalar

Değişkenlerin Kısaltmaları	Açıklama	Veri Tarih Aralığı
CA	Cari İşlemler Dengesi / GSYİH	1981-2021
GD	Kamu Borç Stoku / GSYİH	2009-2020
GR	Kamu Gelirleri / GSYİH	2009-2020
GE	Kamu Harcamaları / GSYİH	2009-2020

Tablo 3’de değişkenlere ait tanımlayıcı test istatistikleri yer almaktadır. Değişkenler içerisinde CA değişkeni dışında bütün değişkenlerin ortalamalarının pozitif olduğu görülmektedir. CA değişkeninin gözlem sayısı 205, GD değişkeninin 48, GR ve GE değişkenlerinin ise 60 dır. Değişkenler içerisinde en yüksek standart sapmanın GD değişkeninde olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Tanımlayıcı Test İstatistikleri

Değişkenler		Ortalama	Standart Sapma	Min	Max	Gözlem
CA	Tüm	-1.4944	2.3998	-8.8704	5.2878	N=205
	Gruplar arası		0.6072	-2.4055	-0.8743	n=5
	Grup içi		2.3372	-8.4397	4.8862	T=41

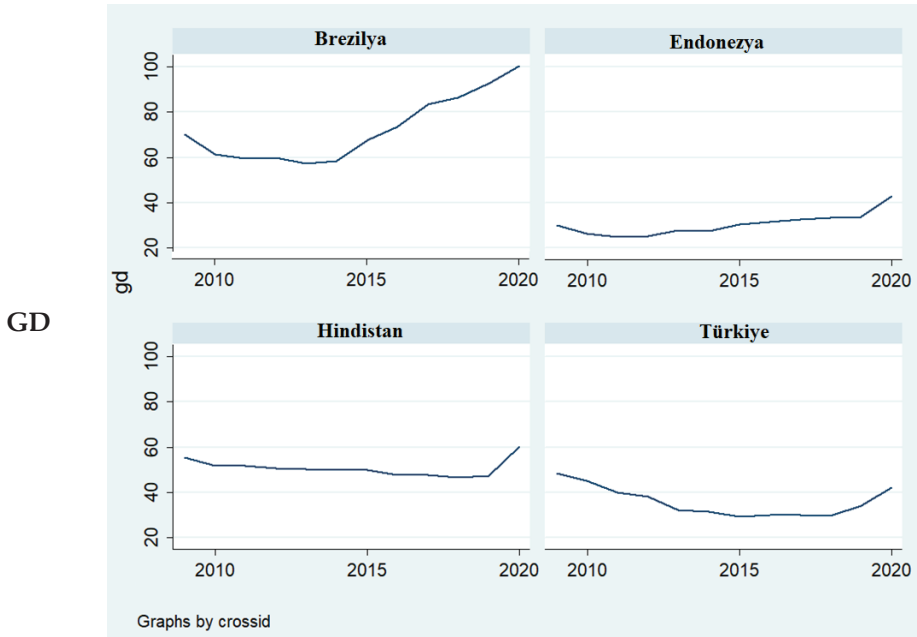
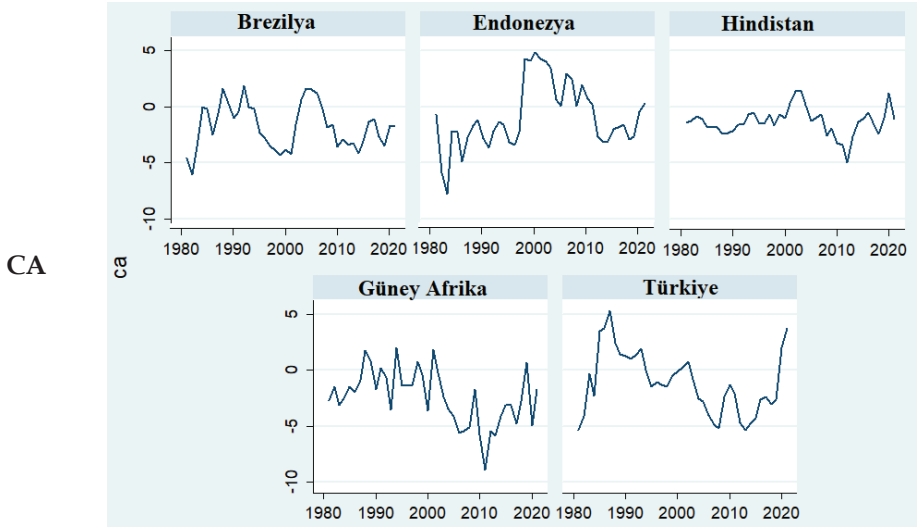
MALİ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN TEST EDİLMESİ

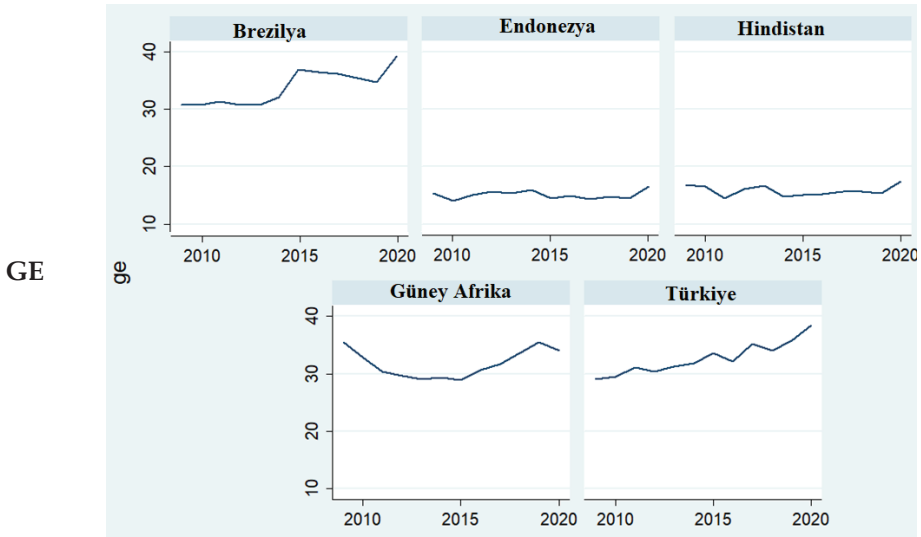
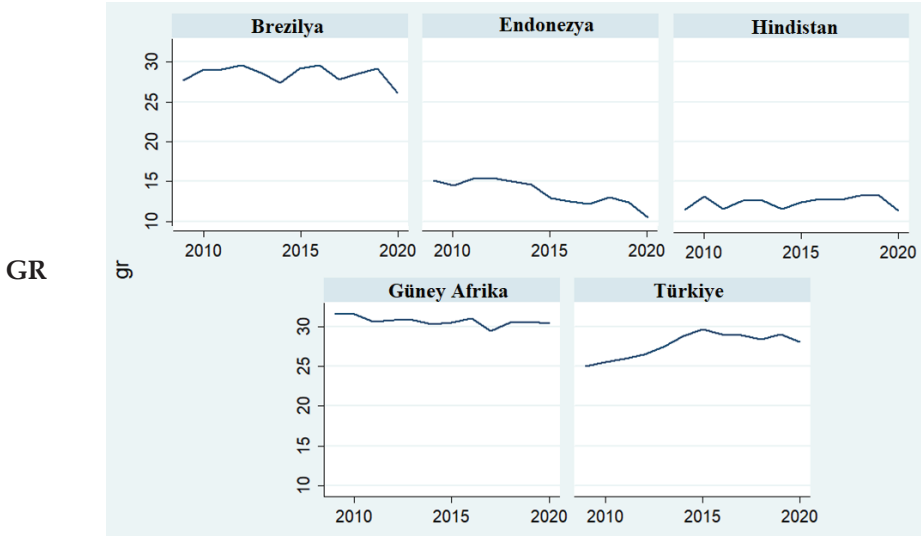
GD	Tüm	47.3842	18.5497	24.8651	100.5866	N=48
	Gruplar arası		18.8576	30.4296	72.5731	n=4
	Grup içi		8.4681	32.0394	75.3977	T=12
GR	Tüm	22.5843	8.0398	10.5406	31.6334	N=60
	Gruplar arası		8.8237	12.3815	30.6956	n=5
	Grup içi		1.1386	19.4958	24.5329	T=12
GE	Tüm	25.8384	8.8450	14.0121	39.2128	N=60
	Gruplar arası		9.5152	15.0692	33.7984	n=5
	Grup içi		2.1390	22.2167	31.5593	T=12

Değişkenler	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	Olasılık
CA	0.2460	3.3916	3.3782	0.1846
GD	0.9958	3.5356	8.5071	0.0142
GR	-0,3654	1.2697	8.8201	0.0121
GE	-0.2298	1.3245	7.5463	0.0229

Tablo 4’de değişkenlere ait grafikler yer almaktadır. GD değişkeni için 2009-2020 yılları arasında Güney Afrika’nın verisi olmadığından dolayı grafiğine de yer verilmemiştir.

Tablo 4. Değişkenlere Ait Grafikler

BULGULAR

Çalışmada öncelikli olarak yatay kesit bağımlılığına bakılmıştır. Yatay kesit bağımlılığının sonuçlarına göre birim kök testleri yapılmıştır. Tablo 5’de yatay kesit bağımlılığına ait test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Test	CA Değişkeni			GD Değişkeni		
	Statistic	d.f.	Prob.	Statistic	d.f.	Prob.
Breusch-Pagan LM	24.3899	10	0.0066	18.6745	6	0.0048
Pesaran scaled LM	2.0996		0.0358	2.5041		0.0123
Bias-corrected scaled LM	2.0371		0.0416	2.3223		0.0202
Pesaran CD	3.7915		0.0001	2.9123		0.0036
Test	GR Değişkeni			GE Değişkeni		
	Statistic	d.f.	Prob.	Statistic	d.f.	Prob.
Breusch-Pagan LM	22.1319	10	0.1044	14.6912	10	0.1437
Pesaran scaled LM	1.5947		0.1108	-0.0690		0.9450
Bias-corrected scaled LM	1.3674		0.1715	-0.2963		0.7670
Pesaran CD	0.6016		0.5474	2.5797		0.0099

Tablo 5'e göre CA ve GD değişkenlerinde yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Olasılık değerleri 0.05'den küçük çıkmıştır). Birim kök analizinde ikinci nesil birim kök testlerine bakılmalıdır. GR ve GE değişkenlerinde ise yatay kesit bağımlılığının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Olasılık değerleri 0.05'den büyük çıkmıştır). Birinci nesil birim kök testleri ile durağanlığına bakılmalıdır.

Tablo 6'da birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Söz konusu tabloya göre CA ve GR birim kök içermezken, GD ve GE birim kök içermektedir.

Tablo 6. Birim Kök Testlerinin Sonuçları

Değişkenler	Test Türleri				Sonuç
	LLC Testi Olasılık Değeri	Harris-Tzavalis Testi Olasılık Değeri	MADF Testi	Approx 5 % CV	
CA	0.0002*	0.0001*	41.999*	23.218	Birim Kök Yoktur
GD	0.1012	0.9593	11.538	132.778	Birim Kök Vardır

Tablo 6. Birim Kök Testlerinin Sonuçları (Devamı)

Değişkenler	Test Türleri				Sonuç
	LLC Testi Olasılık Değeri	Im, Pesaran Shin (IPS) Testi Olasılık Değeri	ADF	PP	
GR	0.0167*	0.0339*	0.0168*	0.0176*	Birim Kök Yoktur
GE	0.6826	0.5086	0.2219	0.2606	Birim Kök Vardır

Değişkenlerin durağan olması yani birim kök içermemesi istenir. Tablo 6'ya bakıldığında değişkenlerden CA ve GD yatay kesit bağımlılığı içerdiği için ikinci nesil birim kök testlerine bakılmıştır. GD değişkeni birim kök içermektedir. Yani Durağan değildir. GR ve GE değişkenlerinin yatay kesit bağımlılığı içermediğinden birinci nesil birim kök testlerine bakılmıştır. Test sonuçlarına göre GE değişkeni de birim kök içermektedir. Yani durağan değildir.

SONUÇ

Ülkelerin ekonomik büyümeyi, ekonomik istikrarı ve gelir dağılımında adaleti sağlama gibi amaçlarına ulaşmada maliye politikası önemlidir. Ülkelerin bu amaçlarına ulaşmalarında da maliye politikasının sürdürülebilir olması büyük önem arz etmektedir. Sürdürülemeyen bir maliye politikası ise ülkeler açısından olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Sürdürülebilir bir maliye politikasına sahip olamayan ülke yatırımcılar açısından riskli olarak değerlendirilecek ve daha az yatırım yapılmasına neden olacaktır. Dolayısıyla yatırımların azalması milli gelirde azalmayı beraberinde getirecektir. Aynı zamanda risk faktörünün oluşu faiz oranlarında artmasına neden olacak ve ekonomiyi olumsuz etkileyecektir. Ekonomilerde faiz oranlarındaki artış ise yatırımların azalmasına sebebiyet vererek ekonomik büyüme açısından olumsuz sonuçları beraberinde getirecektir. Bu bakımdan sürdürülebilir bir maliye politikası sadece ülkelerdeki siyasi otoriteler açısından değil aynı zamanda tüketiciler ve yatırımcılar içinde büyük öneme sahiptir.

Ekonomilerde finanstan dış ticarete kadar ilişkilerin yoğun bir şekilde yürütülmesi neticesinde ekonomilerin birbirine bağlı olması sonu-

cunu doğurmuştur. Dolayısıyla ülkelerde entegrasyonun kolay olması ise istikrarsızlıkların daha kolay diğer ülkelere e sirayet etmesini kolaylaştırmıştır. Diğer taraftan finansal serbestleşme hareketleri ve işlem hacimlerindeki artışlar ise borçlanma imkanında bir artışa neden olmuştur. Borçlanma imkân ve şartlarındaki elverişliliğin artması ile birlikte yalnızca kamu kesimi değil piyasada diğer ekonomik birimlerinde imkanları artmıştır. Dolayısıyla sadece kamu kesimi değil özel kesim bilançolarıda ülkeler açısından önem arz etmeye başlamıştır. Söz konusu bu durumlar ve gelişmeler karşısında mali sürdürülebilirlikte üzerinde durulması bir unsur olmuştur. Diğer taraftan oluşan küresel mali krizlerden ülkeler olumsuz etkilenmektedir. Ülkeler bu olumsuz etkileri gidermek için çeşitli tedbirlere başvurmaktadır. Ülkeler mali krizin sebep olduğu istihdam ve üretim kayıplarını gidermek için mali teşvik paketleri uygulamaktadırlar. Söz konusu bu mali teşvikler vergi indirim, harcamalarda artışlar vd. dir. Hükümetlerin ekonomiyi canlandırmak için başvuracağı mali teşvikler ise bütçe açığına neden olabilmektedir. Bütçe açığının olası etkileri ise maliye politikasının istikrarlandırıcı rolünü belirleyecektir.

Bu çalışmada, 1981-2021 dönemini kapsayan periyod için kırılğan beşli ülkeleri için kamu maliyesinin sürdürülebilirliğinin analizi yapılmıştır. Kırılğan beşli olarak adlandırılan ülkeler ise; Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye 'dir. Bu analiz için öncelikli olarak yatay kesit bağımlılık analizi testlerine daha sonra ise birim kök testlerine bakılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre "Cari İşlemler Dengesi/Gayrisafi Yurt İçi Hasıla" CA ve "Kamu Gelirleri/ Gayrisafi Yurt İçi Hasıla" GR değişkenlerinde mali sürdürülebilirliğin sağlandığı ancak "Kamu Borç Stoku/ Gayrisafi Yurt İçi Hasıla" GD ve "Kamu Harcamaları/ Gayrisafi Yurt İçi Hasıla" GE değişkenlerinde mali sürdürülebilirliğin sağlanamadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma farklı zaman periyodunda farklı ülke grupları içinde genişletilerek yapılabilir. Fakat genel itibariyle ekonomilerin mali sürdürülebilirliği sağlayabilmeleri için maliye politikaları üzerinde düzeltmelere gitmeleri gerekmektedir. Ülkeler maliye politikaları ile faiz dışı fazlaya dayalı olarak tasarruflarını artırmaya yönelik oluşturmalarıdır.

Söz konusu tasarrufları oluşturur iken onları desteklemede yasal düzenlemeler ve vergi politikarı büyük önem arz etmektedir.

Mali sürdürülmenin sağlanması sırasında ve sonrasında üzerinde vergi yükü oluşacak kesimlerinde (hanehalkı, özel sektör ve gelecek nesiller) mali düzenlemelerle azaltılması gerekmektedir.

Sonuç olarak mali sürdürülmeyi sağlamak isteyen ekonomilerde bütçe açığının azaltılmasına ve tasarrufların artırılmasına yönelik politikalarda mali disiplin kurallarının uygulanması yararlı olacaktır. Aynı zamanda ülkelerin en önemli sorunlarından biri olan bütçe açıklarının azaltılması popülist uygulamalardan kaçınılması ve bu husustada mali kuralların uygulanmasında yararlı olacaktır. Ayrıca bütçede şeffaflık ve hesap verilebilirliğinde ülkeler açısından vazgeçilmemesi gereken unsurlar olarak yer alması yine bütçede açıklığın azaltılması hususunda yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Afonso, A. ve J. T. Jalles (2011). Appraising Fiscal Reaction Functions. School of Economics and Management, *Technical University of Lisbon, Economics Working Paper* 23: 1-15.

Anand, R. and Wijnbergen, S. Van. (1989). Inflation And Financing Of Government Expenditure: An Introductory Analysis With An Application To Turkey, *World Bank Economic Review*, Cilt:3, Sayı: 1, s.18.

Arısoy, İ.ve Ünlükaplan, İ. (2010). Türkiye’de Mali Açıkların Sürdürülebilirliği ile Kamu Gelirleri ve Harcamaları İlişkisinin Analizi, *Maliye Dergisi*, Sayı:159, s.446.

Balassone, F. and Franco, D. (2000). Assessing fiscal sustainability: a review of methods with a view to EMU. In *Fiscal Sustainability Conference* (p. 21).

Ballabriga, F. and Carlos M. M. (2006). “A Further Inquire about the Sustainability of Fiscal Policy in the EU”. European Commusion, *European Economy Economics Papers*: 17-58.

Belke, M. (2021). Türkiye’deki il belediyelerinin mali sürdürülebilirliği: Dinamik panel veri analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 128-158.

Bröthaler, J., Getzner, M. and Haber, G. (2015). Sustainability of local government debt: A case study of Austrian Municipalities. *Empirica*, 42, 521-546.

Buiter, W. H. (1985). Guide to Public Sector Debt and Deficits, *Economic Policy: A European Forum*, 1, 13-79.

Burger, P. vd. (2011). Fiscal sustainability and the fiscal reaction function for South Africa. *IMF Working Papers* 11(69): 1-27.

Burnside, C. (2005). Theoretical Prerequisites For Fiscal Sustainability Analysis Fiscal Sustainability In Theory And Practice (Ed. C. Burnside), *Washington Dc: The International Bank For Reconstruction And Development/The World Bank*, 11-33.

Burret, H. T., Feld, L. P. and Köhler, E. A. (2017). Fiscal sustainability of the German lander: Time series evidence. *Finanz Archiv: Public Finance Analysis*, 73(1), 103-132.

Checherita, C. ve Vaclac Z. (2015). Fiscal Reaction Function and Fiscal Fatigue in Eure Area. *Public Finance Workshop*, Hrvatska narodna banka, Zagreb, June. 2015: 1-31.

Cınar, S. ve Ozcalık, M. (2014). Gelişmekte olan ülkelerde mali sürdürülebilirlik: Panel veri analizi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 9(33).

Colvin, V. L. (2003). The potential environmental impact of engineered nanomaterials. *Nature biotechnology*, 21(10), 1166-1170.

Cuddington, J. T. (1997). Analysing The Sustainability of Fiscal Deficits in Developing Countries. *Economics Department Georgetown University Washington, D.C. 20057 no:1045*, 1-50.

D'Erasmus, P. vd. (2015). What is a Sustainable Public Debt?, *National Bureau of Economic Research Working Paper Series* 21574: 1-77.

Dağ, M., Kızılkaya, O. ve Kızılkaya, F. (2018). Türkiye’de büyükşehir belediyelerinin bütçe sürdürülebilirliği üzerine bir uygulama. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 55(635), 65-72.

Dişbudak, B. Ç. (1991). Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Ortak Geleceğimiz. *Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını*, İstanbul, s.51-71

Fincke, B. ve Alfred G. (2012). How To Assess Debt Sustainability? Some Theory and Empirical Evidence For Selected Euro Area Countries. *Applied Economics*. 44(28): 3717-3724.

Gali, J. and Roberto P. (2003). Fiscal Policy and Monetary Integration in Europe. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*. 9773: 1-43.

Gladwin, T. N., Kennelly, J. J. and Krause, T. S. (1995). Shifting paradigms for sustainable development: Implications for management theory and research. *Academy of management Review*, 20(4), 874-907.

Göktaş, A. (2008). Türkiye’de Mali Sürdürülebilirlik Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 425-445.

Gujarati, D. N. (2016). Örneklerle Ekonometri, Çeviren: Doç. Dr. Nasip Bolatoglu, *BB101 Yayınevi*, Ankara.

Günaydin, İ. and Eser, L. Y. (2009). Maliye politikasındaki yeni trend: mali kurallar. *Maliye Dergisi*, 156, 51-65.

Güriş, S. (2015). Stata ile Panel Veri Modelleri, *Der Yayınları*, İstanbul.

Hamilton, J. D. and Flavin A. (1986). On the limitations of Government Borrowing: A Framework for Empirical testing. *American Economic Review*, 76.

İnal, V. (2020). Türkiye’de mali sürdürülebilirlik. *Ankara: İksad Publications House*

İnan, E. A. (2003). Kamu Borç Stokunun Sürdürülebilirliği ve Türkiye. *Ban-kacılar Dergisi*, 46,15-37

Jha, R., & Murthy, K. B. (2006). Environmental sustainability: A consumption approach. *Routledge*.

Karaş, G. (2022). AB Ülkelerinde Mali Sürdürülebilirlik: Panel Regresyon Analizi. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 5(1), 1-14.

Korkmaz, Ö ve Erer, E. (2022). Avrupa Birliği Ülkelerinde Mali Sürdürülebilirliğin Panel Birim Kök Testleri ile İncelenmesi, 5. Bölüm, Ed. Selim, S ve Ayraç, S., Kamu Mali Politikalarında Ekonometri Uygulamaları, *Der Yayınları*, İstanbul

Lukkezen, J. and Hugo R .R. (2013). An Early-Warning Indicator for Sovereign Debt Sustainability. *CPB Discussion Paper*. 21(7): 1-49.

Mendoza, E. G. and Ovied, P. M. (2004). Fiscal Solvency and Macroeconomic Uncertainty in Emerging Markets: The Tale of the Tormented Insure, *NBER Working Paper*.

Polat, G. E and Polat, O. (2021). Fiscal Sustainability Analysis in EU Countries: A Dynamic Macro-Panel Approach. *Eastern Journal Of European Studies*, 12(1): 219-241.

Sachs, J. D. (2002). Macroeconomics and health: investing in health for economic development. *Revista Panamericana de Salud Pública*, 12(2), 143-144.

Sarıkovanlık, V., Koy, A., Akkaya, M., Yıldırım, H.H. ve Kantar, L. (2019). Finans Biliminde Ekonometri Uygulamaları, *Seçkin Yayıncılık*, Ankara.

Sen, A. (2007). Identity and violence: The illusion of destiny. *Penguin Books India*.

Sevüktekin, M. & Nargeleçekenler, M. (2010). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı, Geliştirilmiş 3. Baskı, *Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti.*, İstanbul.

Şen, H, ve Sağbaş, İ. ve Keskin, A. (2007). Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası, Teori ve Türkiye Uygulaması, *Orion Kitabevi*, Ankara

Tekdere, M. ve Gürbüz, A. Ş. (2021). Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Mali Sürdürülebilirliği: Ampirik Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (70), 77-96.

Tıraş, H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, S.59.

Uzunali, E. ve Görmez, A. H. (2019). Türkiye’de büyükşehir belediyelerinin mali yapıları ve bütçe sürdürülebilirliklerinin oran analiz yöntemiyle karşılaştırılması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 12(25), 95-118.

Von Hagen, J. (2010). The Sustainability of Public Finances and Fiscal Policy Coordination in the EMU. *CASE Network Studies and Analyses*, (412).

Weichenrieder, A. J. and Jochen Z. (2014). Euro Membership and Fiscal Reaction Functions. *International Tax and Public Finance*. 21(4): 598-613.

Yıldırım, H.H. ve Sakarya, Ş. (2017). The Impact of Oil Prices on ISE Indices, *International Journal of Innovation and Economics Development*, vol. 3, issue 3, pp. 17-31.

Yıldırım, H.H. ve Sakarya, Ş. (2018). Firmaların Ar-Ge Harcamalarının Aktif ve Özsermaye Karlılığına Etkisi: Bist Teknoloji Sektöründe Bir Uygulama, *İşletme Bilimi Dergisi (JOBS)*, 2018; 6(3): 39-60. DOI: 10.22139/jobs.425497